

громадська організація
«Фундація «Відкрите суспільство»»

Польський Інститут у Києві

НА ШЛЯХУ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

досвід Польщі

Київ 2006

громадська організація
«Фундація «Відкрите суспільство»

Польський Інститут у Києві

Упорядники: *Л. Шевченко, Ю. Сиротюк*
Перекладачі: *І. Пізнюк, Т. Довжок*
Літредактор: *І. Книш*
Верстальник: *Р. Марчишин*

Ця публікація містить доклад Управління Комітету Європейської Інтеграції Польщі про річний досвід функціонування нового члену Європейського Союзу та українське суспільно-політичне сприйняття майбутнього вступу України в Європейське Співтовариство на основі досліджень Фондації «Відкрите суспільство».

Видання стало можливим за підтримки Польського Інституту в Україні в рамках проекту «На шляху до Європейського Союзу».

ЗМІСТ

Вступне слово	4
Частина I	
Польща в Європейському Союзі. Досвід першого року членства	
ПЕРЕДМОВА	6
Членство в ЄС та окремі соціальні аспекти	10
Членство в ЄС із перспективи результатів суспільних досліджень ¹	10
Захист прав споживачів ³	13
Доступність товарів та послуг	15
Ціни	16
Освіта та наука	18
ЧЛЕНСТВО В ЄС – УЧАСТЬ У ПРОЦЕСІ УХВАЛЕННЯ РІШЕНЬ ТА ПРІОРИТЕТИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПОЛІТИКИ ¹	21
Участь у процесі ухвалення рішень	21
Пріоритети європейської політики	22
Здобутки і втрати Польщі від членства в Європейському Союзі у суспільному вимірі	27
Схвалення членства Польщі у Європейському Союзі	27
Зміни у сприйнятті здобутків і втрат від членства за оцінками громадськості	31
Оцінка своєї країни та її відносин з європейським середовищем	38
Підсумки	
Наслідки інтеграції Польщі в ЄС для сільського господарства та сільських територій – спроба оцінки	44
Оцінка економічних наслідків інтеграції для сільськогосподарського сектора	45
Пріоритети і діяльність	68
Публічні видатки (млн євро; 2004–2006)	68
Вклад ЄС (млн євро; 2004–2006)	68

Дата запуску програми	68
Переказані кошти (млн польських злотих)	68
Кількість поданих заявок	68
Підсумки	80
Вплив приєднання Польщі до Європейського Союзу на ринок праці	82
1. Оцінка впливу макроекономічних умов та інших економічних явищ на ринок праці	82
2. Характеристика змін на ринку праці	84
3. Міграція	93
Таблиця 1. Національності тих, хто подав прохання (по місяцях)	95
4. Оцінка впливу застосованої політики і способів програмування політики ринку праці (вплив ЄС)	98
ЦСЕА – Центр суспільно-економічного аналізу – Наукова фундація	106
Вступ	106
Фінансові потоки між Польщею та бюджетом Європейського Союзу	107
Таблиця 1. Порівняння прогнозованих та реалізованих фінансових потоків між Польщею та бюджетом ЄС у 2004-2005 роках (в млн. євро)	108
Використання структурних фондів	109
Реалізація авансових виплат на операційні програми	113
Спільне фінансування операційних програм	114
Підсумки	120
Частина II.	
Ставлення помічників народних депутатів до питань Євроінтеграції	122
Частина III	
Контент-аналіз повідомлень, що стосуються євроінтеграційного процесу за підсумками моніторингу ЗМІ Одеської області	127
Контент-аналіз повідомлень, що стосуються євроінтеграційного процесу за підсумками моніторингу ЗМІ Харківської області	127

ВСТУПНЕ СЛОВО

Шановні панове!

Громадська організація Фундація «Відкрите суспільство» спільно з Польським інститутом пропонує вашій увазі результати експертного дослідження, здійсненого у рамках проекту “На шляху до Європейського Союзу” (Консолідація громадської підтримки європейського вибору України з врахуванням досвіду Польського суспільства).

Європейський вибір став стратегічною аксіомою геополітичного руху України як для влади, так і для суспільства. Наразі дискусійними залишаються терміни входження, форми і тактика здійснення євроінтеграції.

Для оцінки перспектив демократичного розвитку України необхідне розуміння правового забезпечення та поетапності входження до Євросоюзу, подолання стереотипів щодо євроінтеграції, які не дозволяють об’єктивно формувати і впроваджувати євроінтеграційну політику. Надзвичайно важливим для України є врахування проблем, з якими стикнулися нові члени ЄС, та глибокий аналіз їхнього досвіду.

Оскільки формування управлінських рішень залежить від керівників середньої ланки, то у рамках дослідження ми залучили помічників народних депутатів до об’єктивної дискусії щодо тактики, стратегії та кінцевої мети євроінтеграційної політики України.

Ми розуміємо, що подолання суспільних стереотипів неможливе без залучення журналістів як резонаторів та формувачів суспільної думки.

Відтак у рамках нашого дослідження ми пропонуємо:

- *Дослідження Управління Комітету Європейської Інтеграції Польщі про річний досвід функціонування нового члену Європейського Союзу: «Польща в Європейському союзі: досвід першого року членства».*
- *Аналітичний звіт «Ставлення помічників народних депутатів до питань євроінтеграції», за результатами глибинного інтерв’ювання службовців законодавчого органу влади.*
- *Контент-аналіз повідомлень ЗМІ Харківської та Одеської областей, що стосуються євроінтеграційних процесів.*

Сподіваємось, наше дослідження дозволить владі, політикуму та суспільству більш об’єктивно підходити до євроінтеграційних процесів.

*Леся Шевченко,
президент Фундації «Відкрите суспільство»*

ПОЛЬЩА В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

досвід першого року членства

(переклад з польської)

Управління Комітету Європейської Інтеграції
Варшава – 2005

На шляху до Європейського Союзу. Досвід Польщі

ПЕРЕДМОВА

1 травня 2005 р. минув перший рік від моменту приєднання Польщі до Європейського Союзу. Враховуючи те, що підготовка до вступу в ЄС розпочалася задовго до самого моменту приєднання, можна з великою долею імовірності припустити, що докладніші висновки щодо суспільних та економічних наслідків цього кроку можна буде сформулювати, коли мине довший проміжок часу. Відтак це дослідження ніяк не може бути вичерпним, так само як не може передбачити того масштабу змін, який можна буде оцінити лише у довгостроковій перспективі. Попри це у першу річницю вступу до ЄС, відповідаючи на зростаючий попит громадськості на інформацію щодо наслідків і оцінок вступу до ЄС, ми спробували підвести баланс досвіду перших місяців членства.

Необхідно підкреслити, що цей аналіз є передусім відображенням одного специфічного періоду: у ньому реєструються найважливіші явища і тенденції, які або виникли, або посилилися після 1 травня 2004 р., або ж почали приносити певні наслідки саме після цієї дати. Перші місяці членства не були типовим періодом ані для держав, які раніше вступили в ЄС, ані також для Польщі. Додаткове ускладнення для нашого аналізу становить той факт, що дата вступу не збіглася з початком року, а це значно утруднює використання статистичних даних, які формуються переважно на базі річного циклу. Тому з огляду на специфіку періоду, що є предметом нашого аналізу, а передовсім з огляду на його нетривалість та часові рамки – неповні 12 місяців від травня 2004 р. до квітня 2005 року – у багатьох випадках занадто рано говорити про стійкі тенденції, однозначно окреслювати результати приєднання до ЄС чи базувати оцінки й описи на статистичних даних, які іноді є ще недоступними або надто неоднозначними для висновків. Крім того, специфіку минулого року визначає «ефект перших чотирьох місяців», що передували вступу, а саме: інтенсифікація певних процесів, спричинена побоюваннями щодо вступу та його наслідків (наприклад, зростання торговельного обміну чи зростання цін). Це створює методологічні обмеження, які підкреслюють всі науковці, що брали участь у підготовці цього дослідження, у тому числі автори секторних аналізів, виконаних спеціально для цієї публікації. Це однаковою мірою стосується як економічних і суспільних явищ, так і досліджень громадської думки.

Оцінка першого року членства повинна базуватися на аналізі фактів і даних, що відображають масштаби змін, а водночас повинна враховувати очікування, які існували напередодні вступу до ЄС. Тому прагнучи до максимально об'єктивної оцінки дотеперішнього досвіду членства, ми обрали найадекватнішу в цьому випадку формулу аналізу: порівняння теперішнього рівня знань про членство з прогнозами, сформульованими кільканадцять місяців тому. Прогнози ці базувалися на інформа-

ції про умови членства Польщі в ЄС, усталені в результаті переговорів та опубліковані в документі «Баланс переваг і недоліків вступу Польщі до Європейського Союзу»¹, виданому Управлінням Комітету Європейської Інтеграції (УКЄІ) у квітні 2003 р. Щоправда, не завжди вдається послідовно дотримуватися вищезгаданої формули, оскільки більшість попередніх прогнозів мала середньостроковий (принаймні кількарічний) характер, і їх важко до кінця перевірити, тоді як минуло лише кілька місяців. Проте привертає увагу той факт, що багато тогочасних прогнозів вже зараз починають здійснюватися, не відхиляючись від передбачуваної тенденції змін. Другим застосованим у дослідженні методом опису польської дійсності після 1 травня 2003 р. є зіставлення подій кількох останніх місяців з тими побоюваннями, очікуваннями й пріоритетами, з якими ми вступали до Євросоюзу. Після того як минув майже рік від моменту вступу, можна спробувати оцінити слушність прийнятих тоді Польщею пріоритетів у переговорах щодо членства та провести попередню оцінку отриманих умов членства з огляду на досвід першого року після приєднання до ЄС. У цьому випадку варто передовсім підкреслити надання Польщі позиції бенефіціара нетто у фінансових надходженнях з бюджету ЄС наприкінці 2004 р. та поліпшення ситуації у сільському господарстві.

Оцінки прогнозів, побоювань і очікувань тут значною мірою базуються на вміщених у II Частині секторних аналізах, підготовлених незалежними інститутами та запрошеними до співпраці експертами. Вони містять перегляд наслідків членства у галузях, що мають ключове значення для сприйняття і оцінки членства. До них належать, зокрема, вплив членства на польську економіку, сільське господарство, ринок праці, торговельний обмін, сектор малого і середнього бізнесу та стан державного бюджету. Водночас цей перегляд охоплює і галузі не висвітлені або ж тільки побіжно згадані в опублікованих аналізах.

Зосередивши свою увагу на економічних та соціальних питаннях, ми дійшли висновку, що картина перших місяців членства буде надто недостовірною, якщо не міститиме інформації про вплив Польщі на процес прийняття рішень, формування політики та законодавства Європейського Союзу на форумі її інституцій. Адже насамперед завдяки діяльності Польщі вдалося привернути увагу Європейського Союзу до українського питання та отримати однозначну підтримку з боку ЄС процесу трансформації в Україні. Протягом останніх місяців Польща справляла істотний вплив на перебіг дискусії щодо формування Нової Фінансової Перспективи, тобто бюджету ЄС на період 2007-2013, найбільшим бенефіціаром якого має стати Польща. Навесні цього року в результаті інтенсивних дискусій на засіданні Ради Європи за нашої активної участі були прийняті – відповідно до польських очікувань – рішення щодо формування Лісабонської стратегії та реформи Пакту стабільності і зростання.

Переходячи до окремих частин і розділів цього дослідження, потрібно підкреслити, що ми уникали формулювання остаточних висновків та оцінок періоду членства в ЄС. Багато явищ і тенденцій, які з'явилися після 1 травня минулого року, ще неможливо однозначно оцінити у категоріях негативних і позитивних наслідків, або ж втрат і здобутків членства. Наведемо кілька прикладів. Зростання цін на споживчу продукцію відчували всі, натомість, зниження цін на деякі товари – лише споживачі цих товарів. При цьому зросли прибутки осіб, основним джерелом доходу яких є сільське господарство або торгівля споживчою сільськогосподарською продукцією. Підвищення курсу польської валюти є, без сумніву, ознакою підвищення конкурентоздатності

¹ Bilans korzyści i kosztów przystąpienia Polski do Unii Europejskiej, UKIE, Warszawa, 2003.

польської економіки після вступу до ЄС, але, з іншого боку, це може стати проблемою для експортерів, які нерідко попри збільшення продажів та дбаючи про отримання запланованих прибутків не здійснювали кадрового розширення. Масовий імпорт автомобілів, що були у вжитку, – це, з одного боку, проблема, зважаючи на їхній негативний вплив на стан навколишнього природного середовища та передбачуване зниження рівня безпеки на польських дорогах, а з іншого боку, – радикальне збільшення доступності автотранспорту для незаможних прошарків населення і водночас джерело праці й заробітків для дрібних підприємств, що займаються закупівлею цих машин та їх обслуговуванням, а також значний прибуток для гмін від оплати реєстраційних послуг. І нарешті, ключове питання для оцінки нашого членства та підготовки до нього, хоча оцінка ця ще тривалий час не може вважатися остаточною. Певно, що тут ідеться про використання Польщею фінансової допомоги ЄС та застосування її на ліквідацію значного відставання від більшості держав-членів, які вже віддавна користуються підтримкою Європейського Співтовариства, тепер – Європейського Союзу. Вичерпна оцінка впливу цієї допомоги на процеси модернізації польської економіки, інфраструктури та системи охорони навколишнього середовища стане можливою лише за кілька, а то й кільканадцять років.

Один з найбільш очевидних фактів, які варто відзначити, – це те, що багато побоювань, які висловлювалися перед приєднанням, так і не здійснилися, а вони стосувалися, зокрема, затоплення польського ринку дешевою споживчою продукцією з ЄС, масового банкрутства малих і середніх підприємств, погіршення життєвого рівня працівників сільського господарства та масової закупівлі землі іноземцями. У цих галузях все відбувалося часом з точністю до навпаки, як правило, відповідно до прогнозів експертів. Так, наприклад, не польський ринок був затоплений сільськогосподарською продукцією з ЄС, а польський споживчий сектор став чинником, який визначав динаміку польського експорту і завоював ринки держав-членів. У результаті, змінилися настрої у суспільстві, а також ставлення до Європейського Союзу та до нашого в ньому членства. На місце недовіри тепер більшою мірою приходить усвідомлення великих перспектив. Наприклад, польські малі й середні підприємства, маючи досвід перших місяців членства в ЄС, переважно підтримують ідею членства, вбачаючи в ньому можливість розвитку власних фірм. Найбільше зростання підтримки приєднання до ЄС спостерігається серед працівників сільського господарства та виробників споживчої сільськогосподарської продукції, піднявшись з позначки неповних 20% до понад 70%. Несподівано зростає інтерес польських громадян та фірм до придбання нерухомості і підприємств за західним кордоном, головним чином на східних землях ФРН, адже ця нерухомість виявилася дешевшою за вітчизняну пропозицію². Поляки, що оселяються на цих землях, якоюсь мірою сприяють вирішенню проблем, що виникають останнім часом у зв'язку з великою міграцією мешканців Східної Німеччини до багатих західних земель. Тут варто також пригадати, що перед приєднанням багато хто не усвідомлював тих спрощень, які є дуже істотними для пересічного громадянина: скажімо, того факту, що з 1 травня 2004 р. внутрішній паспорт дає нам право подорожувати майже всіма країнами Європейського Співтовариства.

² У зв'язку зі зміною, з 1 травня 2004 р., правил придбання нерухомості іноземцями, особливо громадянами або юридичними особами держав-членів Європейського Економічного Простору, дані щодо придбання нерухомості у 2004 р. не можна безпосередньо порівнювати з інформацією попереднього звітного періоду. Детальна інформація на цю тему міститься у щорічному звіті міністра внутрішніх справ і адміністрації про реалізацію постанови від 24 березня 1920 р. щодо придбання нерухомості іноземцями.

Водночас після вступу далися взнаки і явища з негативними ознаками – як передбачувані раніше (наприклад, певне зростання інфляції), так і непередбачувані – як вже згадане раптове зростання імпорту автомобілів, що були у вжитку (протягом 2004 р. і перших місяців 2005 року їх надійшло до Польщі близько 1 млн.). Проте вирівнювання цін на споживчу сільськогосподарську продукцію, – а саме воно найбільше впливало на ріст інфляції, спричиненої членством, – відбулося настільки швидко і в такому масштабі, що цього року, швидше за все, слід очікувати стабілізації цін, а в деяких випадках і зниження. Що стосується автомобілів, які були у використанні, то розпочалася робота над законодавчими актами, які обмежуватимуть їхнє надходження в теперішніх розмірах.

Беручи до уваги наведені вище приклади, обгрунтованим видається твердження, яке могло б послужити епіграфом до цієї публікації: 1 травня 2004 р. не сталося нічого особливого, що могло стало неприємною несподіванкою для поляків, польських підприємців та польських селян. Виявилось, що кільканадцять років підготовки принесли очікуваний результат. У багатьох галузях ми добре підготовлені до членства і в змозі використовувати перспективи та можливості, яке воно нам пропонує. Про це свідчить, зокрема, динамічне зростання польського експорту та рівень зацікавленості фінансовою підтримкою з джерел Спільної сільськогосподарської політики та структурних фондів, який часто перевищує кошти, виділені на найближчі три роки.

Схоже, що причини, завдяки яким «шок вступу», що його пережили держави попереднього етапу розширення та деякі держави, які разом з нами вступили до ЄС, у Польщі був практично непомітним, потрібно вбачати, зокрема, у згаданих явищах і тенденціях в економіці, суспільному житті та фінансових процесах. Підтвердженням цього є теперішній рівень підтримки членства у польському суспільстві. Примітно, що порівняно з періодом до вступу, сьогодні більшість поляків може назвати мотиви приєднання до ЄС та вважає, що відмова від кроків заради отримання членства дуже негативно позначилася б на економіці та сільському господарстві країни.

ЧЛЕНСТВО В ЄС ТА ОКРЕМІ СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ

Перший рік членства Польщі в ЄС – це занадто короткий період, щоб проявилися виразні й тривалі зміни у житті громадян, тому на цьому етапі неможливий цілісний аналіз суспільних наслідків членства. Окремі елементи цього аналізу ширше висвітлюються у Частині II., у розділах, присвячених сільському господарству і ринку праці. У цьому ж розділі вказано на вибрані аспекти і сфери життя громадян, в яких помічено наслідки приєднання до Європейського Союзу.

Вступ до ЄС мав, без сумніву, виразний вплив на громадян як споживачів. Це потенційно найчисельніша група, становище якої змінилося у зв'язку із вступом Польщі до Європейського Союзу. Ці зміни мають двоякий характер: з одного боку, розширилася і зміцнилася сфера дії захисту прав споживачів, настали відчутні зміни у доступі споживачів до визначених товарів та послуг, з іншого ж – приєднання спричинило зростання цін на деякі товари. Слід також відзначити нові шанси і можливості у секторі освіти та науки, які отримали деякі суспільні групи в результаті приєднання – передусім студенти та науковці. Цікаві висновки щодо того, як поляки сприймають наслідки членства, постають також із суспільних досліджень, які відкривають даний розділ.

Членство в ЄС із перспективи результатів суспільних досліджень¹

В аналізах, що передували приєднанню, неодноразово виринали питання суспільного балансу позитивів і негативів членства Польщі в Європейському Союзі. Оцінки у цій справі формувалися на підставі сподівань, побоювань і сумнівів, пов'язаних із членством. Джерелом побоювань та сумнівів в останній період були події, що супроводжували вступ, – зокрема перемовини з приводу приєднання та узгодження конституційного договору, – а також питання втрати суверенності, пов'язане з проблемою купівлі землі іноземцями та деякими положеннями договору. У місяці, що безпосередньо передували приєднанню, в очікуванні наслідків домінували – незважаючи на перевагу осіб, які схвалювали членство, над його

¹ Більше див.: Скотніцька-Іллясевич Е., розділ «Видатки і вигоди членства Польщі в Європейському Союзі з суспільної перспективи».

противниками, – побоювання і почуття непевності. Особливо сильно була продемонстрована тривога щодо погіршення умов життя. Згідно із цими очікуваннями, спад підтримки вступу до ЄС у перші тижні членства був великою мірою зумовлений зростанням цін на деякі продовольчі товари. Зрештою, значно менше, ніж очікували, подорожчання прожиткового мінімуму й кошика основних продуктів харчування спричинило зменшення попередніх побоювань і згладження наслідків «унійного ефекту». Досвід чергових місяців функціонування у рамках ЄС показав, що весняний зріст цін, який спостерігався перед приєднанням, мав радше спекулятивний характер і не був ознакою початку тривалої тенденції подорожчання життя.

Уже під кінець 2004 р. поляки визнавали вступ Польщі до Європейського Союзу – поряд із свободою слова і свободою закордонних мандрівок, але після вступу до НАТО, – найбільшим досягненням III Речі Посполитої. Ця велика підтримка має кілька джерел. Вона постає, зокрема, із того, що вищезгаданий т.зв. унійний ефект, який проявляється почуттям дезорієнтації, зумовленої – між іншим – наслідком конфронтації надмірних чи то очікувань вигоди, чи то страхів, пов'язаних із приєднанням, у Польщі фактично не відбувся. Час непевності, що настає безпосередньо після здобуття членства, тривав значно коротше, ніж у таких країнах, як Австрія чи Швеція, і коротше, ніж в інших країнах, які вступили до ЄС водночас із Польщею. Пояснення цього явища слід вбачати, зокрема, й у тому, що багато побоювань, пов'язаних із приєднанням, не збулися, а деякі суспільні групи порівняно швидко відчули вигоди членства. Водночас упродовж кількох місяців після приєднання його наслідки проявилися у суспільному сприйнятті. Коли в січні 2002 р. поляків запитували, у чому вони вбачають сенс вступу до ЄС, більшість (76 %) погоджувалася із твердженням, що «люди насправді не знають, чому Польща повинна вступати до Європейського Союзу». Тимчасом після перших місяців членства уже тільки третина запитаних висловлювала подібну думку, а більшість (53%) вважала, що знає причини, через які Польща стала членом Європейського Союзу.

З вересня 2004 р. високий рівень підтримки членства в ЄС стабілізується та ґрунтується на чимраз раціональніших передумовах. Отримані результати суспільних досліджень показують, як глибоко у громадській свідомості закріпилося переконання у доцільності рішення про вступ до ЄС, прийнятого на референдумі у 2003 р. У відповідь на питання: «Чи Ви особисто підтримуєте членство Польщі в Європейському Союзі?», у лютому 2005 р. отримано схвальну відповідь від 77% опитаних, а отже, численнішого відсотка суспільної репрезентації поляків, ніж напередодні референдуму в травні 2003 р. Соціологи вважають, що тенденція зростання суспільного оптимізму, зумовлена спадом інфляційних очікувань, передбаченням поліпшення умов життя та економічної ситуації в країні, а також поживавленням споживчої поведінки, яка значною мірою пов'язана із почуттям більшої безпеки, що її дає членство в Європейському Союзі.

Після неповного року членства полякам уже важко уявити, що вони могли не стати країною-членом ЄС. Більшість досліджень доходить висновку, що якби Польща відмовилася від зусиль щодо членства, то це було б найбільш не вигідно для економіки та сільського господарства. Стосовно обох цих галузей найбільше на негативні наслідки евентуальної відмови від членства вказують як землероби, так і підприємці, а це означає – ті групи, що за найкоротший час змогли відчути його позитивні наслідки, які, хоч і не завжди виникають із приєднання, та все ж ідентифікуються з ним. Добрим прикладом перевірки побоювань, котрі були перед вступом,

є ставлення опитаних до представлених у програмах опонентів приєднання хвилювань щодо загрози для національної ідентичності та культури, безпеки і суверенітету країни. Після приблизно річного досвіду членства громадська думка в цілковитій своїй більшості вважає, що це сфери життя, на які функціонування в рамках ЄС жодним чином не впливає.

Серед тих, хто схвалює приєднання, переважають наразі представники соціально-професійних груп, які декларували підтримку інтеграції й раніше: молодь, підприємці, особи із вищою освітою, вище керівництво. Особливої уваги заслуговує зміна ставлення працівників сільського господарства і жінок, що працюють удома. Ці суспільні групи, як під час референдуму, так і на інших етапах вступу в ЄС, висловлювали великий скептицизм щодо присутності Польщі в структурах Європейського Союзу. Наскільки у випадку жінок, що працюють удома, зміна ставлення виникає насамперед із того, що не справдилися побоювання з приводу зростання прожиткового мінімуму, настільки у випадку землеробів аналіз ставлення до членства комплексніший. У лютому 2005 року спостерігався найбільший від початку дослідження громадської оцінки європейської інтеграції (з 1992 р.) рівень схвалення членства серед працівників сільського господарства (72 %), тоді як у січні 2004 року він коливався біля 20 %. Без сумніву, значно вплинуло на таку зміну застосування нових інструментів додаткового фінансування польського сільського господарства і насамперед прямих доплат, до реалізації яких на селі ще недавно ставилися з великим скептицизмом. Не здійснилися також сформульовані перед 1 травнем 2004 р. побоювання, пов'язані з приєднанням: не впав попит на польські продовольчі товари; зросли ціни на складові собівартості продукції, однак це із надлишком компенсувалося ростом цін на продукти, які продавали хлібороби; не занепали польські переробні заклади, а навпаки, динамічно розвиваються і отримують значні інвестиції. Разом із позитивами землероби помічають також негативні явища, в яких опосередковано звинувачують членство в ЄС, зокрема ознаки поглиблення розшарування сільського середовища.

Із суспільних досліджень постає, що процес інтеграції Польщі в Європейський Союз – а особливо можливість скористатися з інструментів Спільної сільськогосподарської політики (ССП) – став каталізатором суспільних змін на польському селі². Зараз основна лінія, що диференціює землеробів, здається, пробігає між «активними» і «пасивними»: між тими, хто подав подання на прямі доплати, і тими, хто вирішив залишитись осторонь ССП. Зміни на селі спричиняють те, що землероби знаходяться на етапі пошуків нової ідентичності. Водночас спостерігається, що сільська молодь дедалі частіше здобуває вищу освіту, а значна частина опитаних землеробів твердить: вони більше схильються до того, щоб призначити отримані із ССП кошти на фінансування освіти своїх дітей, аніж на модернізацію господарства.

На підставі даних можна вважати, що найменш помітні зміни ставлення до ЄС зауважувалися у підприємницьких та молодіжних колах. Обидві ці групи, моніторинг яких проводився упродовж усього процесу приєднання, належали до тих, хто найбільше схвалював прагнення до інтеграції Польщі в Європейський Союз. Позитивно оцінюють членство підприємці, зокрема представники малого і середнього бізнесу. Не здійснилися побоювання, що польські підприємства почнуть масово занепадати, їх витіснять із ринку конкуренти зі старих держав-членів. Більш того,

² Див. також: Почта В., Гард Л. Розділ «Оцінка наслідків інтеграції Польщі в ЄС для сільського господарства і сільських територій – спроба оцінки».

виявилось, що підприємства не тільки встигли підготуватися до приєднання, а й успішно упоралися з умовами функціонування на внутрішньому ринку. Свою частку до цих позитивних оцінок доклала, вочевидь, сприятлива кон'юнктура, а також зріст попиту на польські товари.

Якщо йдеться про молодь, то загалом вона схвалює членство, але водночас не розглядає дату 1 травня 2004 р. як ключовий момент великих змін. До того ж, здається, вона не помічає ще позитивів, які дають рівні можливості здобути освіту з молоддю інших країн ЄС. Натомість результати досліджень свідчать, що зараз студенти частіше, ніж у минулому, помічають позитивні зміни економічної ситуації в країні та ситуації на ринку праці, а також більш оптимістично планують своє майбутнє.

У перші місяці членства зросли негативні оцінки наслідків приєднання, які висловлювали мешканці малих містечок. У середовищах, на яких особливо позначилося безробіття, спостерігається найбільший спад позитивного ставлення до членства Польщі в ЄС. Це розчарування стосувалося у першу чергу осіб, які були готові ризикнути шукати працю за межами країни, а отже, частіше молоді, особливо з малих містечок, де шанси працевлаштуватися, також не маючи необхідної кваліфікації, найменші. Для частини із них рішення про трудову міграцію закінчилася нічим. Реалії ринку праці в країнах, котрі зважилися відкрити свої кордони для трудової міграції з нових держав-членів ЄС, у багатьох випадках виявилися невідповідними до очікувань і кваліфікацій осіб, що шукають працю.

Зауваги щодо загальної суспільної думки, особливо груп із вищим суспільним статусом, середовищ підприємців і землеробів, показують, що поглиблення схвалення вступу до Європейського Союзу супроводжувала раціоналізація оцінки приєднання, яка поставала з прагматизму функціонування у нових умовах держави-члена ЄС. Це дає підстави прогнозувати відносну тривалість позитивного ставлення до вступу, особливо у середовищах, які найшвидше адаптувалися до нових умов і мають із членства уже зараз відчутні вигоди.

Захист прав споживачів³

Опис і оцінка наслідків приєднання Польщі до Європейського Союзу у сфері захисту прав споживачів вимагають деяких застережень. По-перше, ці наслідки виходять за межі першого року членства й охоплюють системні зміни польських положень про захист прав споживачів, які здійснювалися із середини 90-их років у зв'язку із приведення польського законодавства у відповідність до законів ЄС. У результаті створено правові основи системи захисту прав споживачів, а також інституційні та фінансові рамки, які спричинили суттєве поліпшення захисту прав споживачів іще до 1 травня 2004 р. По-друге, оцінка наслідків приєднання у цій сфері залежить, зокрема, від рівня дотримання положень захисту споживачів, а також закріплення їх існування у свідомості учасників ринку в Польщі. У зв'язку із цим, вплив вступу на становище споживачів стане відчутним значно пізніше, ніж у перший рік приєднання до ЄС.

Вступ до ЄС надав польським споживачам додаткові можливості для того, щоб підвищити рівень захисту своїх прав завдяки використанню інструментів, які

³ У підрозділі використовуються матеріали Відділу захисту конкуренції і прав споживачів, а також Департаменту аналізу і стратегії UKIE.

функціонують на рівні ЄС, особливо організацій споживачів ЄС. Із травня 2004 р. Польща розпочала працю над створенням відповідників структур ЄС, мета яких – забезпечити споживачів найширшою допомогою у висуненні скарг на спільному європейському ринку. До таких інституцій належить Європейський центр інформування споживачів (ЄЦІС), що діє при Відділі захисту конкуренції і прав споживачів із січня 2005 р. у рамках т.зв. системи EEJ-net (*European Extra-Judicial Network*). Центр, окрім ведення інформаційної політики у сфері прав споживачів, надає також юридичну й організаційну допомогу у випадку транскордонних спорів, зокрема несудового розв'язання суперечок щодо порушення прав споживачів. Його створення і функціонування фінансується у 70% із коштів ЄС.

Окрім цього, з 1 травня 2004 р. Польща отримала можливість брати участь у визначених інституційних формах співпраці, які гарантують більшу безпеку продуктів. Зокрема, Польща стала членом системи широкого оповіщення про небезпечні продукти для країн Європейського Союзу – PAREX. Вона була створена, щоб забезпечити високий рівень охорони здоров'я і захисту прав споживачів на території Внутрішнього ринку Європейського Союзу. Головне і безпосереднє завдання цієї системи – забезпечити швидкий обмін інформацією між державами-членами і Європейською Комісією про небезпечну продукцію та виділені у даній країні кошти для виключення чи обмеження її виведення на ринок, а також можливого використання⁴. Успішно надходить до цієї системи інформація про продукцію, визнану небезпечною, та запобіжні заходи щодо вилучення її з обігу, до яких вдаються підприємці. У рамках системи Європейська Комісія інформує Польщу, а також інші країни ЄС, про небезпечні вироби, виявлені в інших країнах-членах ЄС. Завдання польської влади – контролювати ринок, щоб виявляти, чи даний продукт знаходиться в Польщі, а якщо так, то вилучати його і надавати відповідну інформацію Європейській Комісії.

Функціонування системи в Польщі дає перші наслідки. У результаті дії нових правил і приєднання до системи PAREX з 1 травня 2004 р. Відділ захисту конкуренції і споживачів (ВЗКіС) надав суспільству інформацію про близько 20 продуктів, вживання яких може загрожувати життю і здоров'ю споживачів. Більшість із них була вилучена з обігу (наприклад, ударна дріль, комп'ютерні монітори, дитячий одяг, зубні щітки, дитячі іграшки, що містять небезпечні хімічні сполуки) або виробники усунули їхні недоліки (скажімо, визначені підвзули окремих марок, моделей і років випуску автомобілів).

Ключове значення для становища споживачів має насамперед рівень дотримання і виконання правил, що слугують їхньому захисту. Попередній досвід показує, що юридично-інституційні зміни у сфері політики захисту прав споживачів не знайшли іще повного відображення у свідомості учасників ринку в Польщі – як споживачів, так і підприємців. Дослідження, які провів ВЗКіС, висновки перевірки Торгівельної інспекції, а також скарги споживачів указують на брак знання положень закону, а інколи зневажання інтересів покупців та недостатнє поширення добрих ринкових практик. Відповідні органи часто не проявляють достатнього розуміння, реагуючи на порушення інтересів споживачів недобросовісними фірмами. У цьому контексті повний баланс наслідків членства для захисту прав споживачів залежатиме від впровадження відповідних положень, що, своєю чергою, обумовлюватиме творення «споживацької ідентичності», тобто загального усвідомлення споживачами своїх прав і захисту цих прав.

⁴ Польський контактний пункт цієї системи знаходиться у Департаменті ринкового нагляду ВЗКіС.

Доступність товарів та послуг

Істотними наслідками приєднання Польщі до Європейського Союзу є відчутні зміни у доступності для польських споживачів визначених товарів та послуг. Серед основних позитивних ефектів членства в ЄС – лібералізація окремих ринків і вигоди від цього споживачам: краща якість і більший вибір товарів та ширший діапазон послуг. Із 1 травня 2004 р. виникли явища, які вказують на розширення сфери доступних для клієнтів послуг, однак виразне і принципове поліпшення ситуації у цій сфері настане радше в довшій перспективі й залежатиме від подальших досягнень у процесі лібералізації (особливо на ринку електроенергії та телекомунікаційних послуг). Доступні дані вказують насамперед на два сектори ринку послуг, де наслідки приєднання – у цьому випадку однозначно позитивні – найпомітніші: фінансових послуг та повітряних перевезень.

Вступ Польщі до ЄС спричинив появу на польському ринку іноземних фінансових інституцій, які, згідно із чинними з 1 травня 2004 р. положеннями та на підставі т.зв. єдиної європейської ліцензії, мають можливість безпосередньо продавати в Польщі свої послуги. У свою чергу, характерні риси польського ринку – його розміри та швидкий розвиток – становлять для цих фірм істотний аргумент, щоб вони почали свою діяльність в країні.

Виникнення конкуренції спричинило, особливо у секторі страхування, пожвавлення польського фінансового ринку, а також змусило польські страхові товариства розширити пропозицію, не лише для юридичних (особливо підприємств), а й для фізичних осіб. Польські споживачі отримали можливість укласти вигідніші договори як з точки зору діапазону пропонованих послуг (пропозиція спеціалізованого страхування, ширше коло ризиків), так і їхньої вартості. Готовність вийти на польський ринок після 1 травня 2004 р. висловили страхові фірми, банки й управлінські фірми, маклерські контори, інвестиційні фонди та фірми, що керують активами. Щодо зацікавлення фінансових інституцій провадженням своєї діяльності у Польщі слід сподіватися подальших поступових змін у цьому секторі (урізноманітнення інноваційних пропозицій, нижча вартість фінансових послуг, більша доступність страхових полісів для індивідуальних клієнтів, розвиток фірм фінансового посередництва), котрі спричинятимуть поліпшення становища споживача.

У 2004 р. особливо помітні були також наслідки приєднання, пов'язані із прийняттям відповідних урегулювань у сфері лібералізації сектора авіатранспорту. Одразу зі вступом Польщі до ЄС почав розвиватися ринок дешевих повітряних перевезень. Вигоди для споживачів проявилися головним чином у значному зниженні цін на квитки, що збільшило можливість подорожувань. Дешевші квитки пропонували не тільки малі авіаперевізники, спеціальні пропозиції ввели також Польські авіалінії «ЛОТ», започаткувавши власну дешеву лінію повітряних перевезень. Після 1 травня 2004 р. помічається постійний зріст кількості пасажирів. За прогнозами Airbus⁵, Центральна Європа, річний темп зростання пасажирського руху якої становить 6,4%, стане у наступні роки ринком авіаперевезень, що розвивається найшвидше в світі. У Польщі за весь 2004 р. з аеропортів відправлено на 37% осіб більше; найбільший ріст спостерігався у IV кварталі – понад 60%. Це означає, що в 2004 р. послугами повітряного транспорту скористалися на бл. 0,5 млн. поляків більше, ніж у 2003 р.

⁵ Airbus (2004), Global Market Forecast 2004 – 2023.

Ціни

Згідно із загальними очікуваннями, зокрема висловленими у суспільних дослідженнях, приєднання до ЄС повинно було спричинити різкий стрибок цін майже на усі групи товарів. Особливо відчутних підвищень очікували на основні продукти харчування. Дещо інакше оцінювали ситуацію економічні експерти, які, вказуючи на неминуче зростання цін на деякі товари, водночас передбачали спад на інші. Однак чекали радше на поступовий перехід до середнього рівня цін, які діють в ЄС; це мало обмежити негативні наслідки цього явища для пересічного споживача при закладенні одночасного зростання оплати праці.

Аналіз статистичних даних засвідчує: як передбачення суспільства, так і експертів підтвердилися лише частково. За весь 2004 р. інфляція, що вимірювалася показником цін на споживчі товари та послуги, становила 3,5%, не зважаючи на те, що в перші місяці вступу до ЄС спостерігалось тимчасове збільшення динаміки росту цін і рівень інфляції⁶ явно зріс, значно перевищуючи 4%. Найсуттєвіші, з погляду споживачів, зміни цін настали – як і очікувалось – насамперед на групу сільгосппродуктів. Не сягнули вони, щоправда, того рівня, який прогнозували опоненти приєднання, однак слід наголосити, що після 1 травня 2004 р. ціни зростали швидше, ніж того сподівалися експерти. Значення змін цін у цій групі товарів важко переоцінити, зважаючи на те, що середнє польське домашнє господарство виділяє на їжу та безалкогольні напої майже 30% усіх своїх видатків⁷. Споживачі сприйняли зростання цін як ознаку загального зросту рівня цін в економіці й відреагували збільшенням купівлі інших товарів, а це ще сильніше підвищило рівень інфляції і посилило інфляційні очікування.

Слід підкреслити, що інфляційний ефект приєднання мав у минулому році два обличчя: наскільки зростання цін у січні–квітні виникало, головним чином, із збільшення покупок, здійснених через побоювання, що вони раптово подорожчають після 1 травня, настільки після приєднання, разом із поступовим згасанням інфляційних очікувань, вирішальний вплив на рівень інфляції мали природні економічні процеси, які часто були результатом регулювання ЄС, наприклад, у сфері Спільної сільськогосподарської політики (ССП). Нижче наведено, у дещо спрощеному вигляді, зміни цін на окремі споживчі товари та послуги, порівнюючи ціни за грудень 2004 р. і грудень 2003 р.⁸, у відповідності із загальними тенденціями, які спостерігалися у перші місяці приєднання.

Загалом ціни на продовольчі товари і безалкогольні напої зросли на 7,8%, однак динаміка змін значно відрізнялася залежно від конкретних товарів, які входять до цієї групи. Найефектнішим був зріст цін на цукор, який упродовж року подорожчав на 67,1%. Це зростання спричинене насамперед побоюванням споживачів, яке стимулювалося інфляційними очікуваннями і збільшенням купівлі, про що може свідчити систематичний спад цін в останні місяці, і лише на другому місці є результатом механізмів ССП. Значно подорожчало також м'ясо, що є, головним чином, похідною збільшеного попиту від закордонних споживачів, який спостерігався після 1 травня, і зниження пропозиції в країні. Ціни на яловичину зросли у 2004 році на 39,7 %, на свинину – 20,2%, курятину – 13,2%, натомість на ковбасні та інші

⁶ У підрахунку за рік, місяць за місяцем. Інфляція в грудні 2004 р. становила 4,4 %.

⁷ У 2003 р. цей відсоток складав 28,3 % і був більш, ніж удвічі більший, чим в країнах Західної Європи. Див. більше: Ситуація у домашніх господарствах у 2003 році. Головне статистичне бюро.

⁸ В характеристиках зростання цін на окремі групи товарів у подальшій частині цього підрозділу використовуватиметься саме таке порівняння, тобто ціни за грудень 2004 р. щодо цін за грудень 2003 р.

м'ясні вироби – 12,6%. Велике зацікавлення національними сільгосппродуктами вплинуло також на ріст цін на молоко, хоч лише невелика частина цього зростання була перекладена з виробників на плечі споживачів (роздрібні ціни зросли на 4,2% за рік). Дещо більше подорожчали молочні продукти, зокрема йогурт – на 4,3%, сири на 6,3% і масло на 13,6%.

Ціни на інші продовольчі товари зростали в 2004 році набагато повільніше, на деякі з них навіть спостерігалось зниження. Особливе місце у цій групі посідають хлібобулочні вироби, які подорожчали на 4,8 %, тобто менше, ніж очікували. Перед приєднанням сподівалися також на зростання цін на рибу та фрукти, однак тут реальність виявилася іншою, оскільки ціни зросли відповідно на 2,8 % і 0,2 %, тобто нижче середнього рівня інфляції. До позитивних для споживачів змін можна зарахувати зниження на 3,3% цін на овочі. Натомість певною несподіванкою, в негативному сенсі, було зростання цін на вино (на 1,5%), які, за економічними прогнозами, повинні були радше почати знижуватися. На 7,5% подорожчали також у минулому році тютюнові вироби, на 3,2% – чай і на 2,2% – кава, зате знизилася ціна на алкогольні напої (на 2,5%).

У випадку промислових товарів та послуг зміни цін загалом були порівняно невеликі. До винятків слід зарахувати зростання цін на будівельні матеріали (на 14,7%), який спричинило те, що цю групу товарів обклали основною ставкою ПДВ (яка зросла з 7% до 22%)⁹, та подорожчання у транспортній сфері. Однак у другому випадку проявився вплив високих цін нафти на світових ринках, котрий став причиною того, що ціни на паливо для приватних транспортних засобів зросли в 2004 році на 17%, тоді як зріст цін на транспортні послуги склав 4,6%. Серед інших товарів та послуг зафіксовано, зокрема, зростання цін на енергоносії (на 2,4%), винайм помешкання (на 3,5%), меблі (на 2,5%), речі домашнього господарства (на 2,6%) і автомашини (на 3%). Водночас деякі групи товарів значно подешевшали, що певною мірою може сприйматися як позитивний ефект приєднання, який виникає, з одного боку, із збільшення конкуренції, з іншого ж, із уніфікування митних тарифів. Зокрема, знизилася ціна на телекомунікаційне (7,7%), радіо- та телевізійне обладнання (4,3%), взуття (5,3%) та одяг (2,7%).

Розглядаючи наслідки приєднання з перспективи їхнього впливу на загальну економічну ситуацію домашніх господарств у 2004 році, важко сформулювати висновок про її однозначне погіршення. Згідно із даними Центрального статистичного бюро, середня місячна зарплатня в народному господарстві у 2004 р. номінально була на 4,9% вища, ніж у попередньому році, а отже, зростання заробітної плати було вище за ріст цін. Без сумніву, воно не повністю компенсувало підвищення цін на продовольчі товари та транспортні послуги. Водночас не склалося так, що зростання цін виявилось жахливо високим для пересічного споживача; до того ж, ціни на деякі групи товарів знизилася саме в результаті приєднання до ЄС. Необхідно також пам'ятати, що на ріст інфляції впливали не лише чинники, пов'язані із вступом, а й цілковито незалежні від нього, скажімо, такі, як зростання цін на нафту.

⁹ Це єдина група товарів, в якій податкова ставка змінилася з 1 травня 2004 р.

Освіта та наука

У «Балансі...» висунуто тезу, що приєднання Польщі до ЄС значно поліпшить умови функціонування секторів науки та освіти. Зокрема вказувалося на вигоди від ширшої участі та доступу до ініціатив та програм ЄС у сфері підтримки розвитку освіти та науки. Водночас слід зауважити, що Польща була учасником і бенефіцієм багатьох із цих програм іще перед приєднанням до ЄС. Це стосується, скажімо, таких програм, як: «Sokrates», «Leonardo da Vinci» чи V і VI Загальних програм досліджень, технічного розвитку і презентації Європейського Союзу.

Одночасно із приєднанням до ЄС Польща отримала також можливість впливати на політику в сфері науки та освіти ЄС. Тепер ми беремо участь разом з іншими країнами-членами у створенні та затвердженні статей закону ЄС та інших документів у цій діяльності. Також ми виконуємо програми реалізації спільних цілей системи освіти в країнах ЄС, що мають сприяти досягненню основної мети Лісабонської стратегії – побудувати до 2010 р. європейську економіку, яка спиратиметься на знання. Польща теж може приєднатися до реалізації т.зв. Копенгазького процесу, завдання якого – інтенсифікувати європейську співпрацю у сфері професійного навчання і підготовки, а також Болонського процесу, що спрямований на створення до 2010 р. Європейського простору системи вищої освіти. Польща також стала активним учасником побудови Європейського простору досліджень.

Вигоди у сфері освіти, пов'язані із членством Польщі в ЄС, особливо виразно проявляються в більшій участі польських шкіл, учбових закладів, освітніх центрів для дорослих, а також молодіжних організацій у програмах ЄС, таких, як: «Sokrates», «Leonardo da Vinci» і «Молодь». Це зумовлено насамперед значним збільшенням асигнувань у зв'язку із приєднанням до ЄС для Польщі на реалізацію цих програм. У результаті у 2004 р. зросла на близько 65% порівняно з минулим роком участь польських шкіл у програмі «Comenius», збільшилася в 2004/2005 академічному році до бл. 9 тис. кількість студентів-учасників програми «Sokrates-Erasmus» (6278 в 2003/2004 академічному році), а також збільшилася на бл. 90 % середня квота стипендій. Констатовано також більшу кількість поїздок у рамках програми «Leonardo da Vinci» – із запланованих 1915 у 2003 р. до понад 4 600 осіб у 2004 р. Збільшилася також кількість проектів, реалізованих у рамках програми «Молодь». У наступні роки й надалі зростатиме участь у цих програмах.

У польському секторі науки важливе значення має – ініційована ще перед вступом до ЄС – участь Польщі в Загальних програмах досліджень, технічного розвитку і презентації ЄС. У 1999 р. ми приєдналися до «V Загальної програми», а з 2002 р. продовжили участь у «VI Загальній програмі». Безперечно, участь Польщі у Загальних програмах уможливила польським центрам дослідження та розвитку фінансування багатьох дослідницьких проектів, а також у більшому, ніж раніше, масштабі обмін досвідом із науковими закладами держав-членів ЄС. Вважається, що загальна користь для польських центрів дослідження та розвитку від Загальних програм була достатньою, хоч запровадження нових інструментів у теперішній, «VI Загальній програмі», виявилось для польської науки надзвичайно складним викликом, який вимагає чималих витрат з огляду на значну кількість проектів, які позитивно оцінені, але недопущені до фінансування. Попередні успіхи виразно засвідчують, що Польща має дослідницький потенціал, здатний реалізувати значно більшу кількість

проектів, а отже – освоїти більше фінансів ЄС, ніж це можливо в «VI Загальній програмі». Слід підкреслити, що остаточний підсумок нашої участі в «VI Загальній програмі» – зважаючи на специфіку проектів дослідження та розвитку – буде можливий після закінчення його реалізації у 2006 р. Останні дані Національного контактного пункту Дослідницьких програм ЄС засвідчують, що польські центри досліджень та розвитку отримали майже 100 млн. євро в 2003 р. у рамках Загального проекту, тоді як у 1999 – 2002 роках – 150 млн. євро¹⁰.

Приєднання Польщі до ЄС створило нові можливості для використання структурних програм, які підтримують розвиток науки та освіти. Були ініційовані дії у межах «Секторної оперативної програми розвитку робочої сили» (СОП РРС) та пріоритетів «Інтегрованої оперативної програми регіонального розвитку» (ІОПРР), мета яких підтримувати розвиток освіти та науки. На момент дослідження приймалися чи перевіряються прохання про призначення допомоги ЄС на 2004р. Згідно із принципами СОП РРС, кошти із Європейського соціального фонду, які поповнюються із національного бюджету, можуть використовуватися, зокрема, на протегування навчання упродовж усього життя (шляхом збільшення доступу до освіти всіх рівнів навчання), підвищення якості освіти з метою збільшення шансів працевлаштування. ІОПРР передбачає, що кошти з Європейського соціального фонду чи Європейського фонду регіонального розвитку, поповнені з бюджету держави, мають спрямовуватися на фінансування: професійної практики учнів надгімназійного рівня, яка проходить на місцевих підприємствах, та професійної практики студентів вищих навчальних закладів, на напрямках, на яких ця практика не обов'язкова; стипендій для сільської молоді (яка через матеріальні чинники стикається з проблемами, що ускладнюють навчання на надгімназійному рівні, яке закінчується екзаменом на атестат зрілості), а також для студентів, які походять із провінції; стажування випускників вузів і працівників сектора досліджень та розвитку, які слугують трансферу знань та інновацій із сектора досліджень та розвитку до підприємств; стипендії найкращим випускникам вузів, що продовжують навчання і здобувають науковий кандидатський ступінь; на побудову нових, розбудову чи перебудову існуючих дидактичних об'єктів; інвестиції у спорт, зокрема зведення і модернізація спортивних та рекреаційних споруд.

Окрім вигоди, яка постає із участі Польщі у різних ініціативах та програмах ЄС для підтримки розвитку освіти, треба також вказати на те, що польські громадяни тепер охоплені положеннями Європейського Союзу, які значно полегшують доступ до системи освіти в державах-членах ЄС. З 1 травня 2004 громадяни Польщі можуть здобувати освіту в інших державах ЄС на таких же засадах, як і громадяни цих країн. На принципі взаємності ґрунтується доступ до освіти всіх рівнів у Польщі, який громадяни країн-членів ЄС мають на таких самих засадах, як і громадяни Польщі. Це стосується правил прийому, а також прав і обов'язків учнів та студентів, зокрема: права на наукові стипендії, медичне страхування, пільг на проїзд у громадському транспорті, оплати навчання. Навіть якщо деякі держави-члени ЄС ще раніше визнали право поляків на навчання за такими ж правилами, які діють в їхніх системах вищої освіти, то це була не повсюдна практика. Вигоду, що

¹⁰ У рамках участі в «V Загальній програмі» внесок Польщі до бюджету ЄС склав 172 млн. євро. До того ж, внесок складається із коштів з державного бюджету (95 млн. євро), а також PHARE (77 млн. євро), а це означає, що коефіцієнт збільшення внеску складає майже 90 % щодо усього внеску і майже 160 % щодо коштів, призначених для внеску з державного бюджету.

виникає з набуття Польщею статусу держави-члена ЄС, можуть відчувати як ті поляки, які навчаються в країнах, де освіта безплатна, так і ті, хто обирає навчання в країнах із платною освітою¹⁴ (наприклад, плата в Оксфордському університеті, яку здійснюють громадяни ЄС, значно нижча за оплату навчання, яку стягують із громадян інших країн). Зараз набули чинності також положення законів ЄС, згідно з якими діти мігрантів (які пересуваються на території ЄС у пошуках праці) мають право на безплатне навчання тієї мови, яка є державною в країні, де працює робітник. Діти польських громадян, що перебувають за кордоном, користуються аналогічними привілеями.

---

¹⁴ Беруться до уваги дані, які стосуються навчання на стаціонарі в державних навчальних закладах.

ЧЛЕНСТВО В ЄС – УЧАСТЬ У ПРОЦЕСІ УХВАЛЕННЯ РІШЕНЬ ТА ПРІОРИТЕТИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПОЛІТИКИ¹

Участь у процесі ухвалення рішень

Протягом першого року членства Польща брала участь у формуванні напрямків розвитку Європейського Союзу та законодавства ЄС, на що вона донедавна не мала жодного впливу. Участь у процесі прийняття рішень була для Польщі, як і для інших держав ЄС, величезним викликом – як з політичної, так і з адміністративної точки зору. Зважаючи на труднощі точної оцінки ефектів приєднання, у цьому випадку варто говорити швидше про досвід першого року членства, ніж про порівняння здобутків і втрат. Без сумніву, ми вже завершили етап адаптації до вимог, висунутих «зовнішніми», як на той час, інституціями ЄС. Ми почали брати участь у розробці і формуванні політики та законодавства Європейського Союзу, а водночас і запроваджувати їх у своїй країні². Це важлива якісна зміна порівняно з періодом до приєднання.

Ще до вступу була створена внутрішня система координації та спільного погодження польської позиції, що уможлиблювала негайне прийняття спільної позиції щодо питань, які обговорювалися й вирішувалися на форумі інституцій Євросоюзу. У цьому процесі задіяні всі міністерства і центральні відомства, а також громадські партнери, з якими окремі інституції у ході розгляду проводять консультації щодо проектів позицій у конкретних питаннях. Це стосується, зокрема, Зелених і Білих книг ЄС, комюніке Європейської Комісії та проектів законодавчих актів. Розроблено також формат співпраці з Сеймом і Сенатом Республіки Польща, що дозволяє депутатам брати участь у процесі координації.

¹ У цьому розділі використано інформацію Міністерства закордонних справ РП та власну інформацію Управління Комітету європейської інтеграції.

² Висновки останнього аналізу реалізації директив внутрішнього ринку (*Internal Market Scoreboard*), опубліковані Європейською Комісією 27 січня 2005 р. засвідчують, що Польща з результатом 2,9% (невтілених директив) на тлі 3,7% середнього показника по ЄС займає одну з чільних позицій серед держав у сфері адаптації до вимог ЄС.

Від моменту приєднання значно збільшилася участь парламенту у процесі формування польської європейської політики. На основі відповідних постанов від 1 травня 2004 р. Сейм РП і Сенат РП були включені в процес створення законодавства ЄС. У зв'язку з цим уряд РП передав Сеймові і Сенату понад 200 тис. документів, що надійшли з Генерального Секретаріату Ради ЄС. Близько 250 з них були проектами законодавчих актів ЄС, щодо яких уряд підготував і представив проекти позицій, які після схвалення парламентом стали офіційними позиціями Польщі. Вони переважно підтримували прийняття законодавчих актів і відповідали позиціям, запропонованим Радою Міністрів. Паралельно уряд співпрацював з представниками Польщі до Європейського Парламенту. Предметом неформальних консультацій, дискусій та обміну інформацією були найістотніші для польських інтересів питання, у тому числі формування Нової фінансової перспективи, реформа Єдиної політики та Єдиної сільськогосподарської політики. Співпраця велася і в більш детальних аспектах, зокрема щодо: проекту директиви про послуги на Внутрішньому ринку, пакету REACH, фінансування мережі «ПРИРОДА 2000», патентування винаходів, зроблених за допомогою комп'ютера, наукової політики та культури.

У перші місяці членства внутрішньо розроблені шляхи вирішення проблем були перевірені на практиці і тим самим засвідчили високу якість нашої участі у процесі прийняття рішень в ЄС. Польські представники брали участь у роботі Ради Європи, Ради ЄС та її допоміжних органів (Coreper I, Coreper II, інші комітети та робочі групи). Прийняті рішення дозволили відкрито висловлювати власне бачення і негайно реагувати на найважливіші для нас питання, а в результаті забезпечували нам активну участь у процесі прийняття рішень на форумі інституцій ЄС.

Пріоритети європейської політики

2004 року Польща послідовно утверджувала свою позицію активного члена Європейського Союзу, завдяки чому зросла ефективність досягнення поставлених перед нами цілей. У перші місяці членства вони зосереджувалися передовсім на спільному формуванні міжнародної політики ЄС та впливові на формування внутрішніх політик ЄС і їхніх інструментів, за умов максимального використання перспектив і можливостей, які дає членство в ЄС. Одним з прикладів впливу Польщі на закордонну політику ЄС були зусилля, спрямовані на більше зацікавлення ЄС розвитком відносин з Україною. Ці зусилля чинилися в рамках Європейської політики сусідства (ЄПС) та перш за все – у контексті політичних змін, які відбулися в Україні наприкінці 2004 р. Польща ефективно домогалася від Євросоюзу більшого сприяння процесам мирної трансформації, участі ЄС у переговорному процесі та прийняття Євросоюзом однозначної, позитивної оцінки на користь реформ та справедливого виборчого процесу в Україні. Завдяки нашій наполегливості Рада Європи під час засідання у грудні 2004 р. видала спеціальну декларацію щодо України, в якій підкреслила стратегічне значення цієї держави як ключового сусіда і партнера Євросоюзу. В ній зазначається, що метою ЄС є встановлення міцних і пріоритетних відносин з Україною із повноцінним використанням можливостей, які створює Європейська політика сусідства.

Беручи участь у роботі ЄПС, ми запропонували розділити її за напрямками, відповідно до специфіки кожного з регіонів. Польща ініціативно підтримувала підготовчий і переговорний процес щодо планів дій ЄС-Україна та ЄС-Молдова, які були остаточно узгоджені у грудні 2004 р. Відповідно до наших вимог грудневе засідання

Ради Європи прийняло рішення про розробку у 2005 р. планів дій щодо держав Південного Кавказу, із застосуванням індивідуального підходу до кожної з них.

Польща наполегливо переконувала решту держав-членів розпочати діалог з Білоруссю задля відкриття можливості приєднання цієї держави до ЄС. Польща виявила надзвичайну активність у формуванні нової політики щодо Білорусі, подаючи конкретні пропозиції і переконуючи держави-члени та інституції Євросоюзу розпочати інтенсивну діяльність у цьому напрямку. Це знайшло відображення у висновках Ради з загальних питань і зовнішніх відносин від 22 листопада 2004 р. У них відзначено – зокрема й завдяки ефективному лобюванню Польщі – що можливість включення Білорусі в рамки Європейської політики сусідства буде відкрито за умови, якщо у цій країні розпочнуться позитивні політичні зміни.

Як член ЄС ми послідовно пропагували його подальше розширення: беручи участь в останній фазі переговорів щодо вступу з Болгарією і Румунією та підтримуючи прагнення до приєднання Туреччини та Хорватії. Остаточне прийняте у грудні 2004 р. рішення Ради Європи про початок переговорів щодо вступу з Хорватією (у березні 2005 р.) та з Туреччиною (у жовтні 2005 р.), що супроводжувалося рекомендацією Європейської Комісії про можливість припинення процедури у випадку недотримання Туреччиною фундаментальних принципів діяльності ЄС, збігалось з очікуваннями Польщі. У березні 2005 р. Польща розділила позицію більшості держав щодо відстрочення терміну початку переговорів з Хорватією, причому визначення нового терміну залежатиме від характеру співпраці цієї держави з Міжнародним Трибуналом у справі злочинів в колишній Югославії.

Усвідомлюючи потребу зміцнення європейських стабілізаційних можливостей, Польща брала активну участь у першій військовій операції Євросоюзу в Боснії і Герцеговині (ALTHEA), яку раніше розпочало НАТО (SFOR) і в якій польські військові частини діють від грудня 2004 р. З моменту приєднання до ЄС Польща здобула можливість також інтенсивно співпрацювати у сфері боротьби з тероризмом і посилення безпеки у внутрішньому та міжнародному вимірі. Польща приєдналася до дій, спрямованих на розвиток європейських можливостей цивільного реагування у випадку кризових явищ. Крім цього, як член ЄС Польща виконувала зобов'язання, прийняті Європейською стратегією безпеки, і брала повноцінну участь у діях в рамках боротьби з тероризмом, що здійснювалися Європейським Союзом. У сфері Європейської стратегії безпеки і оборони наш голос було почуто у процесі роботи над принципами Європейського агентства оборони (EDA), котра розпочала роботу на початку поточного року. Польща здобула статус важливого партнера у розвитку концепції Бойових груп, що мали стати основою зміцнення Європейської політики безпеки і оборони. У листопаді 2004 р. ми задекларували готовність до створення спільної Бойової групи з Німеччиною, Словаччиною і Литвою (до 2009 р.)

Членство в Євросоюзі та участь в роботі її інституцій створили нову платформу співпраці і розвитку білатеральних і регіональних контактів. Польща стала активним учасником цих відносин, підтверджуючи свою роль вагомим партнером для інших членів ЄС. У результаті, поліпшилися наші відносини з найважливішими партнерами в Євросоюзі, – перш за все, з Німеччиною і Францією. Після 1 травня розпочалися активні стосунки також і з Вишеградською Групою. Разом з Чехією, Словенією і Угорщиною ми розпочали спільні дії, зокрема щодо підтримки Євросоюзом процесу відміни американських віз для всіх громадян ЄС-25. У рамках Регіонального Партнерства ми розробили можливість зміцнення співпраці між консульствами держав ЄС та пропозиції вдосконалення механізму надання термінової допомоги у випадку стихійних лих, таких як цунамі у Південно-Східній Азії. Польща

відіграла ключову роль в організації форуму держав ЄС, які утворили неформальну «групу прихильників єдиної політики». Ця група провела багато зустрічей у зв'язку з переговорами щодо Нової Фінансової Перспективи.

Членство Польщі в ЄС було також вагомим інструментом формування відносин з третіми країнами, міжнародними організаціями та інституціями. Вступивши до Європейського Союзу, Польща увійшла до нової системи міжнародних взаємозв'язків, колективним суб'єктом яких є Євросоюз. Завдяки членству ми отримали можливість спільної участі у формуванні діалогу ЄС зі Сполученими Штатами Америки. Не здійснилися висловлювані в деяких державах побоювання, нібито Польща має стати «троянським конем» Сполучених Штатів, котрий нависне загрозою над політичною єдністю ЄС. Зовсім навпаки, у другому півріччі 2004 р. відбулося відчутне потепління відносин між ЄС та США, свідченням чого був візит Джорджа Буша до Європи та самміт ЄС-США у лютому 2005 р. Польща скористалася цією зустріччю задля реалізації положень, що торкалися польських інтересів у рамках співпраці між ЄС та США, ішлося насамперед про включення до плану взаємин ЄС-США питань, пов'язаних зі східними сусідами розширеного Євросоюзу.

Водночас протягом першого року членства Польща брала активну участь у формуванні внутрішніх політик ЄС, порушуючи найважливіші для наших інтересів питання. Від 1 травня 2004 р. таким питанням був середньостроковий перегляд ключової для економічного розвитку ЄС Лісабонської стратегії, який завершився прийняттям Висновків на засіданні Ради Європи 22-23 травня 2005 р. До них увійшли рекомендації на найближчий період, спрямовані на пожвавлення і підвищення рівня конкурентоздатності економік держав-членів ЄС. Переважна більшість пропонувань Польщею положень була реалізована. Держави-члени особливо виділили роль єдиної політики як одного з головних фінансових інструментів у досягненні цілей Стратегії. Було прийнято рішення, що у наступні роки діяльність зосереджуватиметься головним чином на економічному зростанні та політиці праці, а також погоджено, що витрати на розвиток сектора досліджень в ЄС не можуть вилитися у поглиблення різниці між державами-членами. Щодо лібералізації ринку послуг в ЄС досягнуто мінімального рішення у переговорах: підкреслено необхідність продовження роботи над проектом директиви щодо послуг на Внутрішньому Ринку. Відповідно до рішення Ради Європи Польща розпочала роботу над національною Програмою дій, в якій будуть окреслені кроки на шляху реалізації цілей Стратегії у національному вимірі. Положення, прийняті під час обговорення Висновків засідання Ради Європи, гарантують, що всі дії – як на рівні європейського співтовариства, так і на національному рівні – будуть відповідати пріоритетам польської суспільно-економічної політики.

Польща бере активну участь у переговорах щодо Нової Фінансової Перспективи ЄС на 2007-2013 роки, які розпочалися в I половині 2004 р. До цього часу пройшов етап технічних пояснень пропозицій Комісії, розпочато роботу над т.зв. пакетом законодавчих пропозицій та розроблено «принципи і орієнтири», які визначають головні напрямки пошуку компромісу. Завданням теперішнього головування в ЄС Люксембургу є пошук політичного компромісу з фінансових питань, а це дозволить завершити роботу над новим інструментарієм законодавчих політик ЄС у період головування Великобританії у другій половині 2005 року. Найважливішим пріоритетом Польщі у переговорах є утримання високого рівня єдиної політики і забезпечення відповідної підтримки найменш розвинутих регіонів і держав-членів. З метою реалізації цього пріоритетного завдання Польща брала активну участь у створенні коаліції інтересів (співпраця у рамках Вишеградської групи) та у роботі

групи держав – «прихильників єдиної політики» (10 нових країн + 3 країни, що до цього часу мали статус асоційованих членів + Бельгія, Ірландія, Фінляндія та Італія). У результаті дискусії щодо «принципів і орієнтирів» Польщі вдалося досягти внесення до Висновків Ради Європи у грудні 2004 р. положення про те, що Європейський Союз зарезервує у фінансовій перспективі на 2005-2007 роки відповідні фонди із врахуванням тих завдань, які накладає на ЄС різниця у розвитку країн-членів після розширення. Тим самим Рада Європи на нинішньому етапі переговорів визнала пріоритетний характер виділення коштів на розвиток єдиної політики у найбільш бідніших регіонах і державах упродовж 2007-2013 років. З допомогою Польщі у період теперішнього головування Люксембургу планується досягти компромісу з питання фінансової перспективи. Проект Висновків Ради Європи у червні 2005 р. (т.зв. *negotiating box*) свідчить також про те, що за умов реалізації єдиної політики, яка має пріоритетний характер для Польщі, основою для остаточних рішень будуть однак пропозиції Європейської Комісії.

У той період, який минув від 1 травня 2004 р., представники Польщі брали участь у дискусії щодо реформи Пакту Стабільності і Зростання, обстоюючи позицію, що значне послаблення вимог Пакту не може спричинитися до відмови держав ЄС від втілення структурних реформ, зорієнтованих на забезпечення довгострокової стабільності. Тому Польща запропонувала, аби під час оцінки стану державних фінансів даної держави на основі Пакту бралися до уваги структурні реформи та їхні наслідки для державних фондів, а також враховувалися інвестиційні затрати. Реформа, остаточно узгоджена на форумі Ради з фінансових та економічних питань 20 березня 2005 р. і затверджена Радою Європи 22-23 березня 2005 р., значною мірою відображає польську точку зору. Держави-члени погодилися, аби задля зміцнення напрямку Пакту на зростання, при визначенні середньострокової бюджетної мети враховувати затрати на структурні реформи, реалізовані окремими країнами-членами. Отже, затрати на реформи пенсійних систем можуть у цьому випадку визначатися як відхилення від процедури виконання середньострокової бюджетної мети. Це означає, що один з головних бар'єрів приєднання Польщі до зони євро наприкінці нинішнього десятиліття усунуто.

Як приклад ефективної реалізації інтересів Польщі у галузі секторних політик на форумі ЄС можна відзначити, зокрема, й вигідні зміни в правилах Євросоюзу щодо імпорту виробів зі сталі. Беручи до уваги потреби польського сектора виробництва сталі, Польща домоглася запровадження змін в асортименті у структурі контингентів ЄС на імпорт виробів зі сталі, а також прагнула до вигідного підписання двохсторонніх угод Європейського Союзу з Росією, Україною і Казахстаном щодо розміру контингентів на імпорт сталевих виробів на період 2005-2006. Ці вимоги були реалізовані. Крім того, Польща бере активну участь у дискусії щодо т.зв. хімічного пакету REACH щодо реєстрації, оцінки і авторизації хімічних речовин. Польські представники особливо підкреслюють, що жодна система не повинна погіршувати рівня конкурентноздатності європейської хімічної промисловості та що кожна нова постанова ЄС, у тому числі проекти законодавчих актів, на основі яких запроваджується REACH, повинні відповідати принципам поліпшення якості, а зокрема сприяти спрощенню законодавчих процедур Європейського Союзу. У рамках роботи над пакетом Польща підготувала оцінку наслідків його запровадження для хімічної промисловості.

Польща – беручи участь у процесі прийняття рішень ЄС протягом останніх місяців – регулярно виступала з власними ініціативами, прикладом чого є активна участь – ще на етапі до здобуття членства – у роботі над Трактатом, на основі якого

приймалася Європейська Конституція, а завершення цієї роботи припало на перші тижні членства Польщі в ЄС. На відміну від періоду до здобуття членства, специфікою якого було запровадження і адаптація документів, які приймаються ЄС, ми вперше мали можливість спільно з іншими державами-членами взяти участь у створенні документу ЄС найвищого рівня. Після завершення роботи над Трактатом Польща долучилася до роботи з втілення його положень в життя, зокрема висувачи власні пропозиції щодо створення Європейської служби зовнішньої діяльності.

Нещодавно успішно закінчилися багатомісячні процедури з розміщення в Польщі Європейського агентства управління операційною співпрацею на зовнішніх кордонах держав-членів Європейського Союзу (т.зв. Агентство управління кордонами) відповідно до рішення Ради з питань правосуддя та внутрішніх справ від 14 квітня 2005 р. Агентство, в якому працюватиме 55 осіб, розпочне свою діяльність 1 травня 2005 р. і буде першим з близько кількадесяти агентств ЄС, які повинні мати свої представництва у новій державі співтовариства.

Підводячи підсумки, можна з упевненістю сказати: побоювання, що Польща блокуватиме процес прийняття рішень в ЄС, які висловлювалися у деяких столицях держав-членів, не виправдалися. Тим не менше, надалі існує необхідність розвитку й удосконалення багатьох інструментів, що збільшують ефективність нашої позиції на форумі інституцій ЄС, особливо ж у контексті розширення членського складу ЄС та змін в інституціональній і процедурній сферах Євросоюзу, пов'язаних з реалізацією положень конституційного трактату, у випадку позитивного перебігу його ратифікації.

Ельжбета СКОТНІЦКА-ІЛЛЯСЄВІЧ

ЗДОБУТКИ І ВТРАТИ ПОЛЬЩІ ВІД ЧЛЕНСТВА В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ У СУСПІЛЬНОМУ ВИМІРІ

Схвалення членства Польщі у Європейському Союзі

Вступ Польщі в Європейський Союз за результатами опитування восени 2004 р. більшість поляків назвала найбільшим успіхом III Речі Посполитої [Public Broadcasting Service (PBS) /Rzeczpospolita, 13.09.2004].¹ Результати дослідження, отримані у січні 2005 р., показують, що громадське визнання правомірності і значимості цього рішення зміцнюється і щораз більше розповсюджується [Pentor/УКЕІ, 2005/А]. Аналіз тривалого періоду до членства – з 1991 р. та останніх місяців перед формальним приєднанням Польщі до Європейського Союзу – підтверджує, що на шляху до ЄС у суспільстві спостерігалось значне вагання настроїв. Найбільше сумнівів щодо правомірності обрання цього шляху як подальшого напрямку розвитку країни поляки демонстрували у трьох періодах, що передували вступу: під час переговорного процесу, що завершився саммітом у Копенгагені в грудні 2002 р.; у період громадського обговорення під час роботи над текстом конституційного трактату у 2003 р.; і, нарешті, у перші місяці 2004 р., безпосередньо перед датою вступу. Згадані вагання громадськості на довгому відрізку шляху до членства, що іноді складали близько 30-40 відсотків, свідчать про те, що остаточне схвалення цього процесу відбувалося під впливом подій, які перебували під пильною увагою громадськості.

Одразу після 1 травня було відзначено незначне послаблення підтримки членства в ЄС, що пояснювалося симптоматичним також і для інших країн «ефектом Євросоюзу», який характеризується станом дезорієнтації, спричиненої нездійсненням або ж надто високих позитивних очікувань, або ж передчуття надто великих втрат після вступу до ЄС. Найактивніші суспільні прошарки, зорієнтовані на кардиналь-

¹ Текст підготовлено на зламі лютого й березня 2005 р. У ньому були використані результати аналізів, проведених у 2004 р. і у перші два місяці 2005 р.

не поліпшення економічної діяльності та ситуації з працевлаштуванням у країні та поза її межами, потрапили в ситуацію вивчення і пристосування до нових умов, які часто не збігалися з попередніми уявленнями. Для найменш професійно активних груп, налаштованих на небажані наслідки, які нібито дадуться взнаки одразу після дати, що визначатиме початок членства, відсутність негативних змін була повною несподіванкою. В цих обох гранично відмінних групах невідповідність нової ситуації до попередніх очікувань викликала почуття невизначеності і дезорієнтації, змушуючи до інтенсивних кроків задля пристосування до нових умов. У випадку Польщі час пристосування, що настає безпосередньо після отримання членства, був несподівано коротким, значно коротшим, ніж в таких країнах як Австрія чи Швеція, у яких різниця життєвих стандартів у момент здобуття членства була – стосовно стандартів, що існували тоді в межах ЄС – незрівнянно меншою.

З вересня 2004 р. високий рівень підтримки членства у Польщі стабілізується і базується на все більш раціональних передумовах. Отримані результати досліджень громадської думки свідчать про те, наскільки сильно у суспільній свідомості зміцнюється переконання у правомірності рішення, прийнятого на референдумі з питання вступу до ЄС у 2003 р. У відповідь на запитання [УКЕІ/Pentor/V]: «...якби наступної неділі мав повторно відбутися референдум з питання вступу Польщі до ЄС, проголосували б Ви «за» чи «проти»?...», абсолютна більшість опитаних висловила підтримку членства в ЄС (64,3%). У відповідь на дещо інакше сформульоване питання [Центр дослідження громадської думки (ЦДГД), лютий 2005/V]: «...чи особисто Ви підтримуєте членство Польщі в ЄС?», отримано ствердну відповідь у 77% опитаних респондентів, а відтак це становить численніший відсоток громадянської позиції поляків, ніж у переддень референдуму щодо вступу в ЄС² у травні 2003 р. Дослідники громадської думки стверджують, що зростаюча тенденція оптимізму у суспільстві, яка виражається у спаді інфляційних побоювань, зростанні надій на поліпшення умов життя та економічної ситуації в країні загалом, зростанні споживацьких тенденцій, значною мірою пов'язана з почуттям більшої безпеки, яке дає членство в Європейському Союзі.

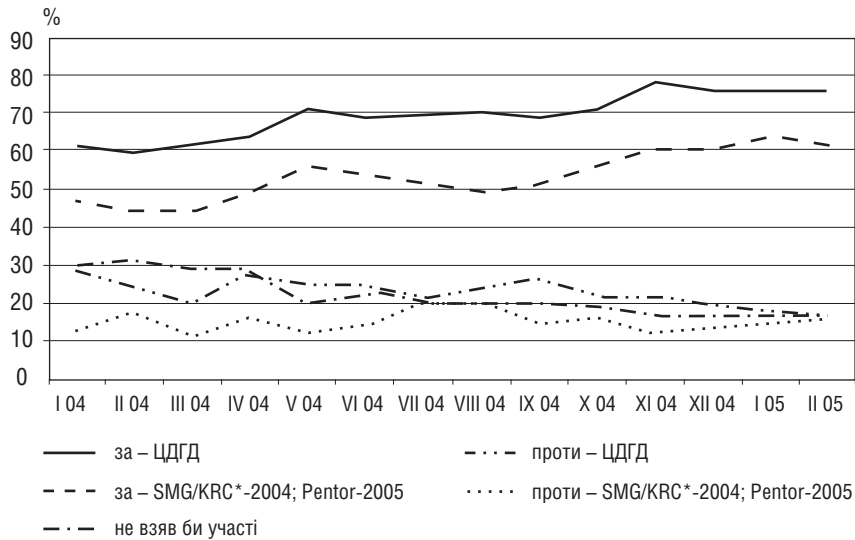
Серед груп, які схвалюють вступ до ЄС, переважають представники суспільно-професійних прошарків, що заявляли про свою підтримку інтеграції і в попередній період: молоді люди, підприємці, люди з вищою освітою, працівники вищих органів управління. Проте на особливу увагу заслуговує зміна настроїв серед працівників сільського господарства і жінок-домогосподарок. Ці великі групи як під час референдуму, так і на інших етапах здобуття членства виявляли значний скептицизм щодо приєднання Польщі до структур ЄС. Дані останніх місяців свідчать про істотну зміну їхнього ставлення до цього питання. У люневому дослідженні Центру дослідження громадської думки [ЦДГД, лютий 2005/V] зафіксовано найвищий за весь період аналізу громадської думки щодо інтеграції в ЄС (з 1992 р.) рівень підтримки членства серед працівників сільського господарства (72%), тоді як у січні минулого року він ледве сягав позначки 20%. Без сумніву, до такої істотної зміни настроїв спричинилося запровадження нових інструментів фінансування польського сільського господарства, у тому числі здійснення прямих виплат³. Працівники сільського господарства вбачають у теперішньому періоді, окрім позитивних явищ, також

² У дослідженнях громадської думки, що масово проводилися у переддень референдуму з питання вступу в ЄС, відсоток прихильників членства не перевищив 76%. Серед виборців, які взяли участь у референдумі (n=58.85%), свої голоси на підтримку вступу віддали 77,45%.

³ Результати досліджень, отримані протягом останніх місяців перед вступом, свідчили про те, що багато працівників сільського господарства не довіряло обіцянкам справжнього проведення цих доплат.

і негативні⁴, причиною яких вважають, зокрема, і членство в ЄС. Найголовніші з негативних явищ – це ознаки прогресуючого розшарування сільських громад, наслідком чого є послаблення традиційних сусідських і родинних зв'язків. Результати, отримані у якісних дослідженнях цих спільнот, свідчать про те, що у свідомості мешканців сіл та сільських територій відбуваються значні зміни.

Підтримка членства Польщі в Європейському Союзі

* Інститут дослідження ринку і громадської думки SMG/KRC Poland (примітка перекладача).

Джерело: SMG/KRC/УКЕІ, ЦДГД

Як зазначалося вище, зростання підтримки вступу в ЄС відбулося також у групі жінок-домогосподарок. Особливо критичну позицію цієї групи можна було відзначити у період, що безпосередньо передувало вступу. Негативні настрої виникали передовсім через побоювання раптового стрибка цін, який мала б викликати проголошування противниками вступу необхідність пристосування цін до рівня, прийнятого в ЄС. Ці побоювання висловлювала переважна більшість від загального числа опитаних респондентів. У переддень 1 травня всюди ширилася тривога у зв'язку з очікуваним погіршенням умов життя. Більшість респондентів висловлювала думку про те, що членство Польщі в Європейському Союзі буде, у першу чергу, означати збільшення коштів на проживання (93%), у тому числі особливо: цін на споживчі продукти (92%), електроенергії (86%), плати за землю (81%) та внесків на соціальне страхування (63%) [ЦДГД, березень 2004/А].

Досвід, здобутий у перші місяці існування в рамках Європейського Союзу, показує, що весняне зростання цін, яке передувало вступу, мало передусім спекулятивний характер і не було симптомом появи стабільної тенденції до зростання витрат на життя. Без сумніву, стабілізація ситуації на ринку товарів, особливо ж вирівнювання цін споживчого кошика, розвіяла побоювання та страхи домогосподарок, і це у свою чергу знайшло своє відображення у зміні їхнього ставлення до членства.

⁴ Ці спостереження базуються на висновках доповіді Оцінка поінформованості працівників сільсько-господарства про отримання допоміжних фондів, призначених для сільських територій та стратегії їхнього функціонування у рамках членства Польщі в ЄС, Агентство дослідження ринку «Opinia»/УКЕІ, листопад–грудень 2004. Обговорення доповіді готується до друку. У доповіді використано результати дослідження, проведеного із застосуванням якісних методик, яке фіксує появу нових явищ, що вимагають моніторингу і подальшої перевірки у великих експериментах.

На основі існуючих даних можна стверджувати, що зміни у ставленні до ЄС у найбільшому масштабі стали помітними у середовищі підприємців і молоді. Обидві ці групи, що підлягали моніторингу протягом усього «дочленського» процесу, належать до кола громадськості, яке найбільш активно схвалює прагнення Польщі до інтеграції з ЄС, хоча їхня участь у процесі здобуття членства була недостатньою.

Підприємці і менеджери репрезентували найстабільнішу підтримку вступу Польщі до ЄС упродовж всього процесу здобуття членства. Не підлягає сумніву, що у цих колах якнайраніше прийшло усвідомлення тих шансів, які принесе членство їхній професійній діяльності, хоча ще восени 2003 р. лише 22% учасників опитування були переконані в тому, що умови членства, усталені в переговорах, будуть вигідні для їхніх підприємств⁵. Власники фірм і менеджери, які управляють підприємствами зі стабільною позицією на ринку, не боялися конкуренції з фірмами країн тогочасної П'ятнадцятки, в той час як найбільше їх непокоїв недостатній рівень підготовки польської адміністрації і польського законодавства, що, на їхню думку, ставив під загрозу успішне використання тих перспектив (насамперед фондів Євросоюзу), які мало створити для Польщі і поляків очікуване невдовзі членство в Європейському Союзі.

Як у період, що передував вступу, так і після здобуття членства у центрі зацікавлення суспільних аналітиків перебувало наймолодше покоління поляків, оскільки саме це покоління у недалекому майбутньому матиме вирішальний вплив на формування політичної, економічної та інтелектуальної позиції Польщі в рамках Євросоюзу, а також з огляду на те, що саме молоді люди будуть головними бенефіціарами членства. Наймолодше покоління поляків, хоча загалом схвалювало і надалі схвалює приєднання Польщі до Європейського Союзу, водночас виявляло незначне зацікавлення перебігом чергових етапів здобуття членства та інформацією щодо прийнятих умов членства, а також в дуже обмеженому режимі брало участь у подіях, що наближали нашу країну до обраної мети. Наймолодше покоління виборців відзначилося відносно низьким відсотком участі у референдумі та в ініціативах, які передували цій події, а їхня участь у виборах до Європейського Парламенту була дуже обмеженою. Поглиблений аналіз результатів опитування молоді⁶ демонструє, що молоді поляки переважно не розглядають факт членства Польщі в Європейському Союзі як видатну історичну подію та епохальну зміну, наслідки якої можуть вирішальним чином вплинути на їхні індивідуальні життєві шляхи. Молодь, початок самостійної діяльності якої (самостійне подорожування, працевлаштування, участь у міжнародних наукових чи культурних заходах) припав на 90-ті роки, схильються до оцінки нового статусу члена ЄС лише як додаткового спрощення у їхніх майбутніх планах та діяльності, а на загальному тлі наймолодшої генерації лише молоді працівники сільського господарства та мешканці села оцінюють нову ситуацію з більшим ентузіазмом.

Показники загального опитування громадської думки, у тому числі груп з високим соціальним статусом, а також підприємців і аграріїв, свідчать про те, що зміц-

⁵ У лютому 2005 р. значно більший відсоток фірм (від передбачуваного) адаптувався до умов членства, а 60% від загального числа підприємців позитивно оцінювало членство Польщі в Європейському Союзі.

⁶ За завданням УКЄІ були проведені два опитування серед студентів: навесні 2004 р. і в грудні 2004 р. Більше про це див.: www.ukie.gov.pl, крім того: G. Sygnowski, *Gotowość migracyjna studentów państwowych szkół wyższych, w: Migracje zarobkowe polskiej młodzieży. Badania i analizy*, red. E. Skotnicka-Illasiewicz, Biblioteka Europejska UKIE nr 31, Warszawa 2004.

нення підтримки членства в ЄС супроводжується раціоналізацією оцінок членства, яка в свою чергу викликана прагматикою функціонування в нових умовах. Це дозволяє прогнозувати відносну стійкість позитивних настроїв щодо вступу, особливо ж у колах, які швидше за всіх адаптувалися до нових умов і з успіхом користуються перевагами членства⁷.

Зміни у сприйнятті здобутків і втрат від членства за оцінками громадськості

До моменту вступу Польщі в ЄС у суспільних обговореннях часто порушувалися питання щодо громадської оцінки суспільних груп та середовищ, які можуть або виграти, або програти від вступу Польщі в ЄС¹³. Раціоналізація позитивних і негативних очікувань, здобутків і втрат від членства відбувалася одночасно з процесом наближення до нього. Без сумніву, велике значення у формуванні думки поляків про наслідки членства мала прозорість процесу переговорів, перебіг Копенгагенської зустрічі на найвищому рівні, де були остаточно встановлені умови акцесійного трактату, дебати над конституційним договором восени 2003 року і домовленість про остаточну дату вступу в ЄС у 2004 році. На початку свого членства в ЄС поляки не мали надто великих ілюзій і сподівань та зберігали великий запас раціоналізму, тож деяка невідповідність очікуванням у перші місяці перебування в складі ЄС, навіть якщо свідчила про певні втрати, не зменшила загальної позитивної оцінки членства в ЄС.

Уявлення громадськості щодо масштабу переваг головних учасників приєднання у період перед вступом в ЄС незначно коливалися. Упродовж цього періоду на найвищих позиціях в таблиці перебували (за послідовністю виборів): політики, власники виробничих сільських господарств, молодь, працівники міжнародних корпорацій, службовці і представники вільних професій. Приблизно через рік після вступу в ЄС порядок цієї послідовності кардинально змінився. У той час як суспільні оцінки переваг, здобутих названими групами, є значно помірніші, ніж очікувалося (SMG/KRC-УКЕІ,2004/J).

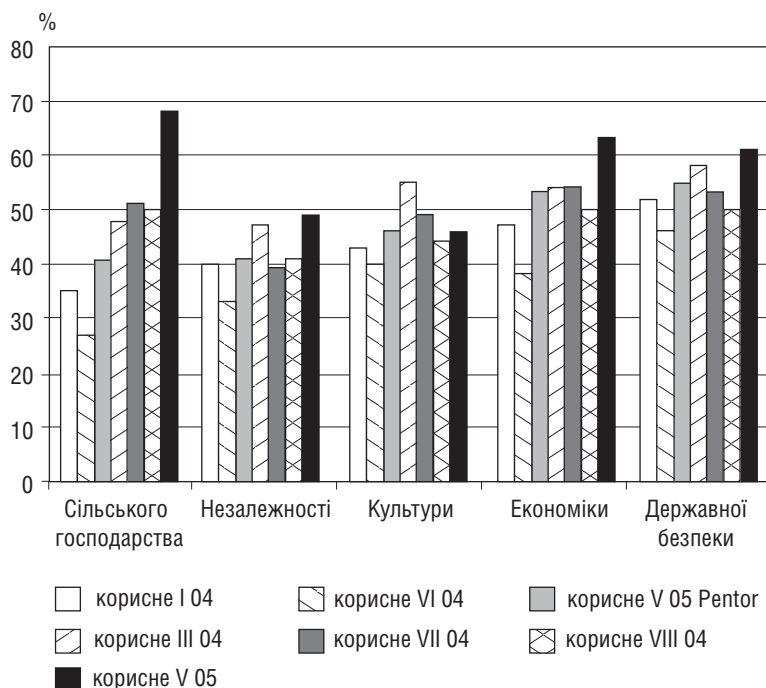
Значно менше переваг, ніж прогнозувалося, здобули, на думку опитаних, представники вільних професій, молодь і працівники іноземних корпорацій, безробітні та працівники бюджетної сфери: вчителі, працівники охорони здоров'я. З названих груп на особливу увагу заслуговує результат, що стосується молоді. В інформаційних програмах перед референдумом дуже вагомим аргументом на користь вступу були очікування нових перспектив для молоді. Перед референдумом 76%, а рік тому – 62% опитаних по всій Польщі засвідчило, що обгрунтуванням рішення про підтримку членства було майбутнє їхніх дітей і внуків – майбутнього покоління поляків. Останнім часом відсоток опитаних, що мали таку думку, склав ледве 52% (SMG/KRC-УКЕІ,2004/J). У появі нових перспектив для молоді сьогодні найбільше сумніваються працівники сільського господарства, селяни і старше покоління (пенсіонери, інваліди, жінки-домогосподарки). Одним з чинників прогресу у сільських колах є висока позиція освіти в ієрархії цінностей та готовність вкладення додаткових коштів у неї. Молодь, що походить з цих середовищ, на сьогоднішній день є найбільш успішною в навчанні, водночас долаючи подвійні труднощі. З одного боку – наслідки порівняно нижчого рівня освіти у селах та малих містах, що призводить до того, що вони часто програють у

⁷ Див. ширше в: *Diagnoza wiedzy rolników....*, ibidem.

вступних конкурсах у державних (а отже, безкоштовних) вищих навчальних закладах. З іншого боку – через необхідність витратити кошти (яка постає перед їхніми батьками або часто перед ними самими) на утримання в місті, де розташовані навчальні заклади або студентські осередки. Пенсіонери і жінки-домогосподарки активно аргументували свою підтримку вступу в ЄС потребою забезпечити майбутнє своїх нащадків, тим паче, що пенсіонери – це покоління, яке пережило війну та труднощі післявоєнного періоду. Тому представники цих груп відчувають особливе розчарування у зв'язку зі змальованою ситуацією.

Суспільна оцінка користей членства в Європейському Союзі

Джерело: Ipsos/УКЄІ, Pentor/УКЄІ

Загалом молодь прихильно ставиться до членства в ЄС, але в той же час не вважає дату 1 травня 2004 року ознакою великої зміни. Теперішнє перебування Польщі в ЄС вона оцінює швидше як очевидний наслідок трансформації і, здається, ще не помічає позитивів, які дають однакові можливості освіти з молоддю інших країн ЄС. Результати найостанніших даних вказують на те, що на сьогоднішній день студенти частіше, ніж в досліджуваний період (грудень 2003), помічають позитивні зміни в економічному становищі держави, а також у становищі на ринку праці. З великим оптимізмом планують своє майбутнє. Близько половини опитаних оцінила, що має багато шансів знайти роботу після закінчення навчання. На загальному тлі опитаних гірші перспективи працевлаштування бачать студенти з Любліна, Лодзі, Бидгоща і Торуня. Всупереч поточній думці студентів, що представляють десять державних навчальних закладів у найбільших студентських центрах держави, тільки 1% серед них зазначило використання шансів, які створюють навчальні програми «Erasmus» або «Leonardo da Vinci». Також небагато (10%) доклали зусиль, щоб виїхати за кордон в рамках навчальних програм. Частіше таких зусиль докладають студенти найбільших навчальних осередків Кракова, Вроцлава і Варшави. Серед студентів надалі спостерігається обмежене вміння долати бар'єри (інформаційні, фінансові, мовні і т.д.), задля використання можливостей,

які може дати стипендія в іншій країні. І це не зважаючи на розповсюджене серед студентів переконання, що виїзд на стипендію за кордон полегшує знайти роботу в майбутньому. Близько половини опитаних задекларувала, що хотіла би працювати в іншій країні ЄС, але, як випливає з дослідження, ледве близько 14% молоді спроможні втілити в життя такі декларації, а реалізує такі плани тільки кілька процентів найбільш ініціативних.

Аналіз життєвих стратегій осіб, що здобувають вищу освіту, вказують на зростання ініціативності молоді. Більшість з них на сьогодні після отримання диплому помічає можливості створення власного бізнесу, що частіше ніж наукова кар'єра чи працевлаштування у когось, визначає тепер життєві сподівання молодих освічених поляків. Змінюється також статус наукового ступеня, котрий, на відміну від того, як це було в минулому, не сприймається виключно як необхідна умова наукової кар'єри, оскільки серед відповідей частини студентів цей статус вказаний був як престижний атрибут позиції майбутнього підприємця.

Особливо виразні очікування швидкої зміни умов життя і роботи стосувалися в період перед вступом в ЄС працівників освіти і служби охорони здоров'я. Це було пов'язано із загальним очікуванням покращення функціонування цих секторів бюджетної сфери. За оцінкою Євростату, кошти життя в Польщі минулого року були вищі, ніж в інших країнах, які в той самий час вступали до ЄС, що суттєво відрізняло витрати в Польщі від найближчих сусідів. Особливо це стосувалося набагато вищих витрат на лікування: Польща – 8,7%, Чехія – 1,8%, Словаччина – 1,3% і на освіту Польща – 5,8%, Чехія – 0,6%, Словаччина – 0,5% (Eurostat Yearbook, 2004, Eurostat). Однак очікування швидкого покращення, пов'язані із вступом в ЄС, були настільки безпідставні, що стосувалися змін внутрішньої політики держави в перерахованих секторах.

Наступні дві групи, що за сподіваннями, мали мати великі вигоди після вступу до ЄС, це вільні професії та працівники міжнародних корпорацій, розташованих у Польщі. Можна вважати, що це ті групи працівників, які зазвичай сприймалися як бенефіцієнти всього процесу трансформації. З огляду на специфіку своєї діяльності вони значно раніше, ніж інші працівники, опинилися в структурах відносин на ринку міжнародного бізнесу в межах ЄС, тому факт формального членства Польщі в ЄС не значно вплинув на зміну їхнього становища. Але це не означає, що їх не сприймають і надалі як тих, хто має вигоди від вступу в ЄС. Відносно найменше змінилися очікування вигод, що стосуються таких груп, як власники малих магазинів і малих виробничих або побутових фірм. Щодо цих двох груп очікувалося, що наслідки членства, безумовно, призведуть до погіршення їхнього становища, тоді як насправді з перспективи минулого півріччя умови їх діяльності не змінилися.

У загальній оцінці напрямку змін сприйняття вигод і коштів членства в суспільних оцінках підтверджується правило, що там, де очікування були надмірно великі, там негативна оцінка наслідків або нестачі реальних вигод особливо відчувається. Вдалим прикладом таких думок можуть бути медичні чи освітні осередки, тобто ті галузі життя, контроль над якими лежить в межах внутрішньої політики держави. Протилежну оцінку дають власники малих сільських господарств, котрі за загальною думкою, незважаючи на попередні побоювання, які передбачали можливість їхнього збанкрутування, мали після вступу до ЄС великі вигоди. Успіх цих останніх оцінили як на рівні загальносуспільному, так і власники цих господарств.

На позитивні зміни, які відбуваються в польському селі, приписані переважно членству в ЄС, вказували селяни, яких опитували в дослідженні, проведеним на

прохання UKIE (Думка ABR)⁸ наприкінці минулого року. Опитані підкреслили, що не підтвердився чорний сценарій, що стосувався майбутнього сільського господарства, про який говорили люди, негативно налаштовані щодо вступу в ЄС. Про цей же сценарій згадували і політиків, що представляють партії та середовища, які виступали проти вступу в ЄС. Зростання схвалення і задоволення з членства в ЄС супроводжується протестом проти творення ЗМІ іміджу селян, як головних учасників європейських програм і фондів. Селяни, які брали участь в згаданому опитуванні, звинувачують ЗМІ в створенні неправдивого іміджу свого середовища – як людей, що не заслужили на успіх і таких, що користуються коштами ЄС, що на їх думку, по-перше, не відповідає правді, по-друге, що може призвести до конфліктів між жителями районів (в основному малих міст), котрі мають ускладнений доступ до подібних джерел фінансування. За оцінкою опитаних безпосередніх доплат для сільського господарства «просто так не дають», а є формою ще однієї вплати внесків, які здійснюють держави-члени, в тому числі й Польща. Для тих, хто взяв участь в описаному дослідженні селян, членство в ЄС – це процес, в котрому прибутки (безпосередні доплати, програми допомоги і т.д.) урівноважують кошти, пов'язані з колишньою модернізацією сільських господарств і підприємств, зростанням цін на паливо, добрива, тваринництво, хімічні засоби, продовольчі товари і т.д. Одним з важливих визначень, відзначених у звіті, є теза про зміни в способі сприйняття зовнішнього оточення села, яке побоюється зменшення позицій відмови від діяльності, безпорадності і песимізму на користь мислення більш орієнтованого на процвітання. Чітко це впливає з багатьох декларацій інвестування у власні підприємства (сільськогосподарські, ті, що займаються переробкою продуктів, торгівельні або туристичні), з появи різноманітних господарчих ініціатив, а також, що найважливіше, в готовності інвестувати в освіту свого майбутнього покоління. Прогресивне мислення, пов'язане з потребами поглиблення власних знань в галузі керування банками, права, установ, що співпрацюють як у Польщі, так і в межах ЄС. Це, в свою чергу, призводить до зміцнення почуття власної вартості, громадянської критики, відваги в діяльності. Як сказано попередньо, селяни далекі від того, щоб оцінювати власне середовище як головного бенефіцієнта вступу в ЄС, і зауважують багато негативних явищ. Внутрішні родинні і сусідські стосунки узаконені традицією, що творили донедавна структуру сільських общин змінюються, провокуючи почуття дезорієнтації і сумніву в особистостей, індивідуально або в групах. Більшою мірою виникає це з описаних вже раніше ознак розшарування сільських середовищ, яке відбувається відповідно до нових умов, визначених не згаданю традицією, а здатністю до орієнтації і адаптації в умовах вступу в ЄС. Ця зміна настроїв з «пасивного скептицизму до обережної активності» є черговою ознакою відбудови раціональності діяльності також в непрофесійній сфері цього середовища. Вона також створює перспективу більшого почуття прогресу і одночасно стійкості середовищ (до недавня відкинутих і політично маніпульованих) на впливи і дії групи неприхильних польському членству в ЄС і відбудові суб'єктивності сільськогосподарських середовищ як в професійній сфері так і в політичній⁹.

Зростанню відсотка від загалу опитаних, які вказують на покращення умов життя в селі, слідує ріст негативних оцінок наслідків членства для жителів малих міст. У середовищах з найбільшим безробіттям помічено найбільший спад пози-

⁸ Див.більше: Польське село після вступу до Європейського Союзу. – Видавництво FDPA, Варшава 2004 (розділи II і IV).

⁹ Див.більше Результат знань землеробів.....,ibidem.

тивних настроїв щодо членства Польщі в ЄС. Ці розчарування стосувалися в першу чергу людей, які були спроможні ризикнути в пошуках роботи в іншій державі, отже, частина молодих людей, особливо молоді з малих міст, де перспективи працевлаштуватися, також не зважаючи на здобуту освіту, є надзвичай обмежені. Для значної частини з них рішення виїхати на заробітки закінчилось невдачею. Реалії ринку праці в країнах відкритих для заробітчанин (Швеція, Великобританія, Ірландія) виявилися в більшості випадків невідповідні до очікувань і кваліфікацій людей, які шукають роботу.

Без сумніву головними ефектами позитивних результатів інтеграції слід признати позитивні тенденції в польській економіці, в тому числі особливо в галузях зв'язаних з продажем сільськогосподарсько-споживчих продуктів, тобто зростанням динаміки заграничної торгівлі і зменшення її від'ємного сальдо. Правдою є те, що, загальне покращення економічної ситуації спричинило, що значно корисніше створювалася фінансова ситуація польських підприємств. У соціологічному опитуванні, яке відбулось на зламі 2004 і 2005¹⁰ років респонденти вказали, що зміни зв'язані з вступом Польщі до ЄС, запровадженими регулятивними інституціями, вплинули на діяльність більшості фірм в Польщі. Однак оцінка масштабу цих змін не була однозначна. Підприємці повною мірою більш позитивно оцінювали нові регулятивні зміни, які стосувалися охорони навколишнього середовища і утилізації відходів, аніж загального покращення якості польського законодавства. Найбільш масштабні зміни для підприємців, запроваджені в зв'язку з членством в ЄС, стосувалися: положень в сфері охорони навколишнього середовища; обов'язкових технічних норм; податкових законоположень; умов безпеки і гігієни праці, впровадження НАСАР; умов ведення експорту. Сприймання змін в ринковому середовищі залежить від сфери діяльності фірми. Суб'єкти, які працюють на місцевий ринок і не співпрацюють із закордоном, невеликою мірою відчули результат вступу Польщі до ЄС. На їхню ситуацію передусім впливають макроекономічні чинники, пов'язані з динамікою внутрішнього ринку. Не виправдали себе песимістичні прогнози, які передбачали, що після 1 травня 2004 року на польський ринок масово ринуть великі західні підприємства, які володіють великим капіталом і мають добре розвинену логістику. Поза цим, у відповідях респондентів, з моменту вступу до ЄС поляків оцінюють в країнах ЄС як компетентних, працьовитих і багатосторонніх фахівців.

Підприємці, які експортують продукцію до країн ЄС, відчувають значне спрощення експортних процедур: зменшення рівня бюрократизації, прискорення процедури перетину кордонів. За оцінками респондентів, після 1 травня 2004 р. відбулося підвищення рівня експорту польських товарів і послуг до країн ЄС. Лише представники фірм, зорієнтованих на співпрацю з країнами колишнього СРСР, відзначили спад оборотів. За їхніми суб'єктивними оцінками, головною причиною зменшення торговельного обороту зі Сходом є запровадження нових правил, що регулюють економічну співпрацю з партнерами з-за східного кордону Польщі. Деякі опитані помічають появу нових замовлень на місцевих ринках, пов'язаних з членством в Євросоюзі, хоча це явище спостерігається в невеликому масштабі. Частина опитаних підприємців заявляла про зростаюче зацікавлення ініціюванням і розширенням співпраці в рамках ринку ЄС. Деякі виступили з пропозиціями про вступ до

¹⁰ Зміни в сприйнятті користей і коштів членства Польщі в ЄС в середовищі малих підприємств, Дослідний Інститут Суспільної Думки і Ринку/УКІЕ, листопад-грудень 2004. Опрацювання рапорту готується до друку.

міжнародних консорціумів, що об'єднують фірми даної галузі. У висловлюваннях опитаних підприємців поширюється розуміння необхідності інновацій задля запровадження змін у сфері організації праці, технології праці, транспортного забезпечення, асортименту продукції, що виробляється. Найважливішою метою інновацій обрано зниження затрат на виробництво, а надалі – зростання продуктивності та підвищення якості продукції і попиту на неї. Водночас всі респонденти, що брали участь у згаданому дослідженні¹¹, згодні з думкою про те, що хоча «інновації – це необхідність», але для того, аби підприємець міг їх запровадити, фірма повинна досягти певного рівня кадрового складу і оборотів. Однак багато фірм, у тому числі малі підприємства, обирають стратегію вичікування, невпевнені в тому, що їм принесе завтрашній день.

Поліпшення економічної ситуації і позитивні оцінки членства з точки зору малого і середнього бізнесу не вплинули поки що на зменшення рівня безробіття. Результатом безнадійної ситуації на ринку праці, за оцінками підприємців, є зростання після 1 травня 2004 р. тенденції до виїзду кваліфікованих працівників задля працевлаштування в інших державах ЄС. У деяких фірмах звільнення працівників викликає труднощі у господарчій діяльності. На думку більшості потенційних працівників, розширення ринку праці не збільшило шансів знайти роботу (дивися показники, наведені вище), а економічне зростання не вплинуло на поліпшення ситуації на ринку праці у Польщі. Досвід перших місяців посиленої трудової міграції показав, що великі надії на працевлаштування за кордоном не завжди мають під собою реальну основу, оскільки дається взнаки недостатнє пристосування до нових умов, невідповідність кваліфікації та очікуваних заробітків у країнах відкритих ринків праці. Це стосується головним чином мешканців малих міст, тобто тих територій, де проблема безробіття стоїть найгостріше.

Як уже згадувалося, приблизно через рік після здобуття членства змінилася існуюча ієрархія бенефіціарів ЄС. За оцінками громадськості по 10-бальній шкалі [ЦДГД/вересень 2004/В] єдине незмінне перше місце «здобувачів» приєднання залишається за політиками [SMG/KRC-УКЕІ, 2004]. Власники великих аграрних підприємств вийшли з четвертого місця на друге. Очікувалося, що позитивні наслідки для молодих людей будуть більш помітними. Переваги цієї групи за оцінками громадськості через кілька місяців після здобуття членства оцінювалися гірше від передбачуваного до 1 травня 2004 р. Зважаючи на вищезгадані причини, не помічено значного поліпшення умов життя працівників підприємств з іноземним капіталом. Чиновники і представники вільних професій залишилися на останніх (5 і 6) позиціях у шкалі бенефіціарів ЄС. Серед «обділених» приєднанням, тобто тих груп, ситуація яких в оцінках громадськості виглядає гіршою, ніж рік тому, найчастіше згадуються вчителі, далі (за числом відповідей) безробітні, працівники державних підприємств, служби охорони здоров'я та польських приватних підприємств. Серед згаданих груп в аналізований період безробітні становлять ту групу, надії якої на поліпшення ситуації щораз зменшуються. Досвід перших місяців членства показав, що як економічне зростання у країні, так і розширення ринку праці за рахунок ринків країн-членів істотно не збільшує шансів на працевлаштування для осіб, що перебувають у ситуації довготривалого безробіття, осіб з низькою кваліфікацією або ж тих, що не мають можливості перекваліфікації. У результаті поглибленого аналізу виділяється все більш відокремлена група осіб, які неспроможні або не можуть зі структурних причин скористатися перевагами

¹¹ Zmiany w postrzeganiu korzyści i kosztów..., ibidem.

членства. Це мешканці малих містечок, місце проживання яких напевно значною мірою покривається з територіальним розподілом безробіття.

Одним з чинників, що впливають на позитивну оцінку переваг від членства, є можливість звернення по допомогу до різноманітних фондів ЄС. Попри поширення знань і досвіду у цій сфері привертає увагу стійка переконаність більшості респондентів [SMG/KRC-УКЕІ, 2004/1] у малодоступності цих можливостей для конкретних суб'єктів. Лише 17% опитаних донедавна усвідомлювали загальнодоступність джерел фінансування ЄС. Це переважно особи з вищою освітою у період найбільшої професійної активності (40-49 років), директори і менеджери фірм. Про доступність фондів ЄС заявляють частіше – зі зрозумілих причин – аграрії, ніж, наприклад, мешканці малих містечок, але і їхні знання обмежуються програмами, однозначно адресованими до сільського середовища¹². У відповідь на запитання, «хто не може розраховувати на отримання коштів з бюджету ЄС», приблизно третя частина опитаних минулого року дала відповідь, що ці фонди не призначені для індивідуальних осіб. Це означає, що інформація про можливості використання коштів, призначених, наприклад, на стипендії для студентів та учнів, професійне стажування тощо поширена недостатньо. За загальними результатами опитування, надалі 20% респондентів не бачить можливості використання фондів ЄС аграріями, а 13% – підприємцями. У цих двох групах думки щодо можливостей використання фондів ЄС значно розходяться. Серед працівників сільського господарства, попри позитивний досвід програми SAPARD і дієвості системи прямих виплат, приблизно п'ята частина представників сільських громад не бачить можливості використання коштів ЄС. Інакше виглядає ситуація у колах підприємців, з-поміж яких лише нечисельна група (5%) не бачить таких можливостей. Опитані бізнесмени підтвердили, що ЄС створює можливості отримання коштів на розвиток, але серед них панує впевненість у тому, що шлях до цих фондів є й надалі дуже складним. Вагомою перешкодою у процесі подання заявок на дотації ЄС, на їхню думку, є економічна ситуація в Польщі, яка, незважаючи на нинішню кон'юнктуру, оцінюється як нестабільна і несприятлива для втілення довгострокових стратегій розвитку фірм, що розраховують на такі джерела фінансування. Найдовший і найбагатший досвід використання джерел фінансування, призначених на підготовку до вступу в ЄС (насамперед Phare, SAPARD, ISPA) мають органи місцевого самоврядування. Фінансування з джерел Євросоюзу проектів, спрямованих на поліпшення й модернізацію локальної інфраструктури: постачання води, очисні споруди, будівництво доріг, телекомунікаційних мереж тощо, обумовлювало їхню реалізацію у переважній більшості польських гмін. Наявність цих вкладень усвідомлює переважна більшість осіб, проте надалі 13% опитаних не чули про можливість звернення органів місцевого самоврядування по таку допомогу, не кажучи вже про кошти, призначені на підтримку культурних чи освітніх програм. Поширення в органах місцевого самоврядування інформації, наприклад, про програму Leader¹³ свідчить про зростаюче зацікавлення новими програмами в центральних та місцевих адміністративних органах. Цю зміну влучно ілюструє зміна підходу адміністрації до питання розвитку сільських територій. Передбачається, що одним з інструментів, що мають активізувати розвиток таких територій через місцеві ініціативи, буде розгортання згаданої програми Leader. Кошти, закладені в цю програму, призначені на стимуляцію місцевих ініціатив в рамках створення і реалізації стратегії розвитку даної території.

¹² Пор. текст вище – зафіксовано низький відсоток студентів (особливо діти аграріїв), які користуються освітніми програмами Sokrates чи Leonardo da Vinci.

¹³ *Inicjatywa Leader + w Polsce*, Market Service KSG, listopad-grudzień 2004. Видання готується до друку.

Оцінка своєї країни та її відносин з європейським середовищем

У контексті оцінки наслідків членства Польщі в Європейському Союзі повстає питання, якою мірою досвід цього року вплинув на уявлення поляків про свою країну, європейське сусідство та відносини з рештою світу. Якою мірою існування в нових умовах держави-члена розбудила в поляках почуття співучасті та співвідповідальності за майбутнє Польщі в Євросоюзі, що виражається саме в деклараціях про участь у конституційному референдумі, котрий наближується.

Зміни у своїй країні: В попередніх аналізах аргументів громадської думки на користь приєднання були численні рекомендації пов'язані з надією на позитивний вплив Союзу на вади державної адміністрації та її інституцій. Відповідаючи на питання, поставлене весною 2004 року [SMG-KRC/UKIE, 2004/J], «хто може допомогти Польщі вийти з теперішньої політичної ситуації», 44 % опитаних вказали на Європейський Союз. Це означало, що в суспільній свідомості укорінилися позитивні очікування щодо Євросоюзу як фактора регулюючого не тільки польське законодавство чи економіку, але й організацію державних структур. Проведене восени 2004 року [SMG/KRC-UKIE, 2004/J] опитування показало, що від користі, які випливають з членства, пов'язують лише з безпекою країни та реноме Польщі в світі. В лютому цього року [Pentor/Ukie, 2005/B] зросло переконання про користь членства для суверенітету та безпеки країни. Водночас стає щораз менш поширеною думка, що членство може значною мірою вплинути на функціонування державної влади, обмежити корупцію в Польщі або сприяти покращенню безпеки кожного громадянина.

У відповідях на питання, стосовно різних аспектів відчуття суспільної безпеки, відзначається найбільше зростання побоювань терористичних актів. Іспанський досвід терористичного замаху в Мадриді, трагедія школи в Беслані та зростання терористичних актів ісламських угруповань закарбувалися у суспільній свідомості, стали доказом трагічної реальності цієї загрози. Результати останніх опитувань, кінця минулого року, показують наскільки посилилася думка про те, що ані державна адміністрація, ані вступ до адміністративних структур Союзу не дають шансів на зменшення організованої злочинності, контрабанди чи торгівлі наркотиками. Навпаки, сьогодні наростають побоювання, що з відкриттям кордонів та лібералізацією торгівлі ці патології будуть поширюватися ніж обмежуватися. Наступною причиною зменшення почуття безпеки респонденти називають зростання підліткової злочинності. Порівняння результатів отриманих перед акцесійним референдумом з тими, що були одержані через півроку після приєднання, показує, що зменшення відчуття загрози суспільній безпеці у поляків не відбулося. Навпаки, ці побоювання значною мірою зросли. Не зважаючи на підвищення ефективності поліції, завдяки приєднанню до структур Союзу та модернізації обладнання, залишається переконання, що лібералізація життя та відкриття кордонів, що теж є наслідком вступу до ЄС, спричинюють послаблення суспільного контролю над негативними змінами в стосунках між людьми а також в сфері культурних традицій, що згодом призведе до зростання загроз суспільному життю. Доказом цих побоювань є тривале переконання про відсутність видимих покращень в функціонуванні польського правосуддя (сьогодні на 11% менше ніж минулого року осіб вірить в покращення його функціонування), зменшення корупції чи зловживання владою політиками. По-іншому сприймається оцінка безпеки країни, а саме, безпеки польських кордонів. Значно збільшилася впевненість, що членство Польщі в ЄС зміцнило гарантію нашої військової безпеки, яку в громадській думці пов'язуєть-

ся зі зміцненням позиції Польщі в міжнародних стосунках. Таку думку виловило більше половини опитаної групи (53%) [Pentor/UKIE, 2005/B]

Міжнародне оточення Польщі: Агентство CBOS протягом минулого 15-річчя провело три монографічні дослідження присвячені спостереженням за політичними стосунками Польщі з країнами, що визначалися або як наші союзники, або як потенційні вороги.

Аналіз даних отриманих в результаті досліджень проведених на початку 90-х років свідчить про захоплення насамперед Сполученими Штатами; а також країнами, що тоді визначалися як Західна Європа, синонімом якої була насамперед Франція. В той час ті дві країни вважалися найближчими союзниками Польщі [CBOS, styczeń 2005/B]. Досвід минулого 15-річчя перевірів істинність тих оцінок. Сьогодні поляки схильні відносити свій край до «Заходу Європи», а кордон зі східними сусідами трактувати як «границю Заходу»¹⁴. Найзначніший спад (з 24 до 7 %) у сприйнятті як країни-союзника Польщі був зазначений щодо Франції. Сполучені Штати надалі утримали позицію важливого союзника, проте з цим погоджується на 6% менше респондентів ніж у 1992 році. Відбулися також зміни стосовно найближчих сусідів: чехам зараз довіряємо більше ніж раніше, значно зросла довіра до Великої Британії, яку зараз 12% опитаних сприймають як союзника Польщі. Відбулися зміни і стосовно визначення потенційних ворогів нашої країни. Значно зменшилися побоювання Німеччини (з 88% до 35%) та України, хоча потрібно зазначити, що дослідження проводилося до «помаранчевої революції». Вірогідно, що після тих подій зросте відсоток поляків, котрі розглядатимуть Україну як нашого союзника. Водночас зміцнюється переконання про неприхильне ставлення Росії до нашої країни (у 1990 р. – 25%; 2004 р. – 44%). Потенційними ворогами почали називати також мусульманські країни, серед яких найчастіше згадується Ірак.

Зменшення значення Сполучених Штатів в оцінці поляків може пов'язуватися з загальним спадом позитивних настроїв щодо цієї країни в цілому Євросоюзі, а також з відсутністю схвалення участі Польщі в миротворчій місії в Іраку. На запитання про роль Європейського Союзу та США в підтримці миру на світі та в боротьбі з тероризмом відповіді поляків не відрізнялися від відповідей отриманих в інших державах Союзу [Eurobarometer, 2004/C]. Поляки були більш схильні підкреслювати роль Союзу в боротьбі з тероризмом ніж в місії підтримки миру на світі.

У вищезгаданому опитуванні Євробарометр також були питання пов'язані з підсиленням спільної оборонної політики та безпеки. Це пов'язується з проектом розвитку сил швидкого реагування та професійної європейської армії. Порівняння попередніх результатів опитування з теперішніми показує зростання схвалення громадською думкою Союзу цих ініціатив. Загалом, 78% громадян Євросоюзу підтримують такі заходи. Потребу в цьому більше відчувають мешканці країн, що приєдналися до Союзу в минулому році. Досвід громадян цих країн спричинив укорінення остраху та невпевненості відносно сусідів, особливо східних, що знаходяться безпосередньо за кордоном Союзу.

В цьому дослідженні також розглядалася проблема спільної зовнішньої політики Союзу. Опитування проведені перед вступом показують, що ця сфера хвилювала багатьох громадян, в тому числі і в Польщі, де вона пов'язувалася з острахом втрати суверенності. Зараз можна говорити про значну зміну щодо цього питання. Польська громадська думка, яка ще півроку тому виражала побоювання щодо спільної зовнішньої політики, тепер займає 5 місце серед 25 країн в рей-

¹⁴ *Zmiany w postrzeganiu korzyści i kosztów...*, Pentor/UKIE, op.cit.

тингу підтримки такого напрямку діяльності ЄС. В середньому 68% мешканців ЄС та 78% поляків підтримують проведення спільної зовнішньої політики. Зміна в громадській думці поляків щодо спільної оборонної політики та безпеки, а також зовнішньої політики є гарним прикладом того, як факт приєднання верифікував уявлення поляків про майбутню форму Європейського Союзу і як ця позиція все більше і більше збігаються з позицією європейської більшості. Якби закріпилися та поширилися такі твердження щодо питань, що розглядаються, в відповідних до попередньо поданих пропорцій, то це б означало, що польське суспільство зараз більш схильне, ніж декілька місяців тому, до федерацій а не міжурядової концепції Союзу. Але це лише гіпотетичне припущення. Поки що нема достатніх підстав, щоб висувати тезу про сталість цієї тенденції.

Договір про становлення Конституції Європи

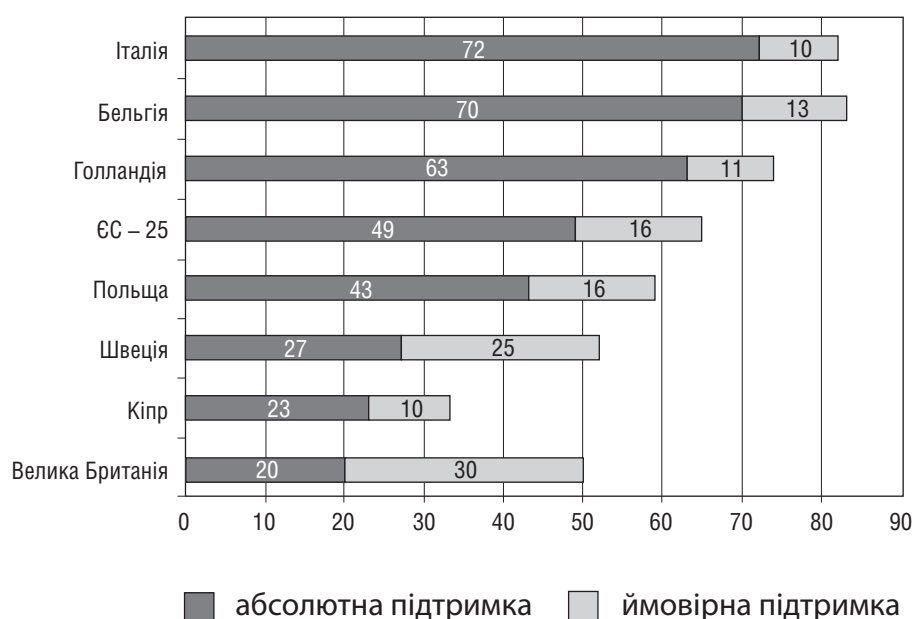
В рапорті опублікованому минулої осені на основі дослідження Євробарометру [Eurobarometr, 2004/C] йдеться про опитування громадян Союзу відносно їхнього схвалення Конституційного договору (КД). Отримані відповіді дуже різняться, а розрив між ними, що сягає 40 відсотків (Бельгія – 81% та Данія 44%), свідчить про різні позиції мешканців Союзу відносно цього питання. Польська позиція тоді була такою – 73% респондентів схвалювали урегулювання внутрішніх справ ЄС через Конституційний договір. В січні 2005 року був опублікований черговий звіт Євробарометру щодо цього питання [Eurobarometr, 2005/A]. Отримані результати показали значні зміни в позиціях країн, де попередньо більшість суспільства підтримувала цей проект. Протягом періоду між двома дослідженнями знизився середній рівень зацікавлення договором в цілому серед мешканців ЄС (з 68% восени до 65% в січні 2005 року). В січневому дослідженні були запропоновані дві стверджувальні відповіді. Так 49% мешканців ЄС виразили «абсолютну підтримку» КД, та 16% – «ймовірну підтримку». Аналізуючи результати в розрізі окремих країн, було зазначено, що не існує залежності між тривалістю перебування в Союзі та рівнем схвалення КД. Як і в попередньому опитуванні, надалі найбільш позитивно налаштовані на ратифікацію договору бельгійці (83%), італійці (82%), голландці (74%), словенці (72%), німці (71%) та датчани (70%). Найбільше зростання скептицизму стосовно цього питання відбулося в Естонії (43%), на Мальті (44%), на Кіпрі (33%) та в Ірландії (33%). Як і до того, відносно низький відсоток британців (20%) абсолютно погоджується, що є слушним ратифікувати цей договір на референдумі.

В Польщі, згідно з результатами Євробарометру, запевнення в позитивному голосуванні та участі в референдумі знизилися в порівнянні до осіннього опитування (було 73%, зараз – 59%), цей факт знайшов своє підтвердження і в лютневому дослідженні CBOS [CBOS, luty 2005/B – 42%; Eurobarometr – 43%]. Експерти EPIN (European Policy Institutes Network)¹⁵ на основі результатів опитувань проведених як в Євробарометрі, так і в інших країнах Союзу передбачають, що серед 25 країн-членів ЄС, тільки 22 з них ратифікують КД в прогнозовані строки. В інших трьох країнах, до яких окрім Великої Британії та Чеської Республіки входить і Польща, результат важко передбачити. На думку згаданих експертів та польських дослідників ставлення до Союзу на результат референдуму істотно не впливатиме. Непередбачуваність результатів зумовлена конституційною вимогою 50% відвідування референдуму для визнання його легітимним. Цей фактор був також вагомим елементом побоювань на акцесійному референдумі весною 2003 року.

¹⁵ S. Kurpas, M. Incerti, I. Schonlau, *What Prospects for the European Constitution Treaty? Monitoring the Ratification Debates*, Working Paper No. 12/January 2005

В вищезгаданому рапорті Євробарометру також подається порівняння аргументів «за» та «проти» схвалення Конституційного договору, отриманих від суспільної вибірки з 25 країн ЄС [Eurobarometr 2005/A]. Позитивні аргументи поляків містилися в межах середнього показника отриманого для ЕЄ проби. Найважливіші з них такі: КД є основою подальшої розбудови ЄС (х ЄС = 38%; Польща = 19%); договір сприятиме кращій роботі інституцій ЄС (х ЄС = 22%; Польща = 19%) та поглибленню інтеграції нових країн-членів (х ЄС = 17%; Польща = 15%). Думка поляків відрізняється від середнього показника по Союзу лише щодо питання становлення європейської ідентичності внаслідок прийняття КД. Польські учасники дослідження значно рідше, ніж інші мешканці ЄС, зауважували зв'язок між ратифікацією КД та становленням їхньої європейської ідентичності.

Схвалення Конституційної угоди

Джерело: січень 2005

В цитованому рапорті Євробарометру зондувалися також аргументи противників договору. На відміну від аргументів прихильників та його чисельного виміру, структура чисельного розкладу аргументів противників-поляків істотно різниться від середнього показника загалу мешканців Союзу. Найбільша різниця між поляками та рештою стосується остороги негативного впливу ухвалення договору на збереження національної незалежності. В контексті отриманих результатів такі побоювання рідше непокоять поляків (21%) ніж інших європейців, що брали участь в опитуванні (37%). В свою чергу, найчастіше поляки як аргумент проти прийняття КД наводили факт незнання змісту документу та його позитивних сторін. Лише близько 8% опитаних поляків підтвердили знання змісту договору. Проте цей результат значно не відрізняється від середнього показника по ЄС (11%).

ПІДСУМКИ

Коли в січні 2002 року поляків запитували про розуміння сенсу інтеграції, більшість респондентів (76%) погоджувалася з твердженням, що «... реально люди не знають, навіщо Польща повинна вступити в Європейський Союз». Після перших мі-

саяців членства лише третина опитуваних дотримувалася цієї думки, більшість (53%) була вже спроможна назвати причини вступу нашої країни в Євросоюз [SMG/KRC-UKIE, 2004/1]. Знаменним є те, що здебільшого селяни (60%) знали привід приєднання, в той час як багато молоді, учні та студенти, не були спроможні відповісти на це запитання. Вже напередодні дня вступу, поляки, як і громадяни інших країн, що в минулому році приєдналися до ЄС, в своїй більшості не розуміли сутності та значення цього вибору. Неясності, що впливали з малокомпетентної та нескоординованої інформаційної політики не сприяли поглибленню та впорядкуванню знань на цю тему. Окрім цього, інформаційний хаос поглиблювала поступова інструменталізація цього процесу в політичних суперечках, що загострювалася та посилювалася з надходженням часу чергових виборів. Цей хаос сприяв укріпленню острахів та невпевненості. Лише внаслідок безпосереднього життя в країні-члені ЄС багато з цих страхів та побоювань були перевірені та переоцінені.

Теперішньому схваленню членства передували періоди підсилення недовіри протягом останнього десятиріччя, зменшення прагнення досягти цієї мети вже безпосередньо напередодні приєднання – навесні 2004 року. Зараз, коли вже минув майже рік з дня отримання членства, з огляду на перший досвід функціонування в умовах напрацьованих протягом важкого та кропіткого переговорного процесу бачимо нерівномірне пристосування окремих суспільних груп до існування в державі-члені ЄС. Принагідно пригадаємо навколо яких проблем найчастіше зосереджувалися занепокоєння поляків, що найбільше тривожило.

Побоювання головним чином викликали справи, що сприймалися як особливо дразливі (вразливі). Стосувалися вони протягом ведення переговорів як права купування іноземцями землі в Польщі, так і питань переміщення осіб, що пов'язувалося з можливістю виїзду на працю та проживання до країн-членів. Труднощі у встановленні умов щодо цих питань сприймалися (а також використовувалися противниками приєднання для підбурювання негативних емоцій, якими супроводжувалися дебати) багатьма групами громадян як свідчення загрози суверенності (купування землі) чи доказ відсутності довіри до Польщі та поляків (праці). Про ці суперечки зараз мало хто пам'ятає, а більшість побоювань, на щастя, не справдилися.

Певні проблеми стали причиною посилення сумнівів щодо членства в період публічного обговорення тексту проекту Конституційного договору підготовленого Європейським Конвентом. Громадська думка дуже уважно слідкувала за розвитком дебатів навколо основних питань (стосовно преамбули, структуральної співпраці, кількості комісарів чи системи голосування в Раді ЄС). Варто підкреслити, що більшість опитаних демонструвала більшу гнучкість та схильність до компромісів в цій справі, ніж політики, які офіційно представляли польську позицію. Через рік, в жовтні 2004 року, не зважаючи на активне розголошення в ЗМІ негативного ставлення частини політичних сил до рішення підписати в Римі Конституційний договір, це не спричинило нового спалаху емоцій попереднього року в громадській думці, а отже, не відбулася зміна позиції щодо членства. Таким чином, раціоналізм цього разу взяв гору над емоціями.

Зрештою, найістотніші побоювання, що посилювалися безпосередньо перед вступом (весною 2004 року), стосувалися очікуваного балансу позитивних та негативних сторін вступу. Загалом це можна охарактеризувати як страх та невпевненість пов'язані з наростаючою недовірою як до інституцій власної країни, так і до інституцій ЄС. Безперечно, одним з основних чинників, що налаштував на позитивне сприйняття майбутнього членства було зародження громадського переконання в готовності державної адміністрації до праці в нових умовах. Пов'язане це з переко-

нанням, що існування безпосередньо в ЄС примісить ці структури модифікуватися, якщо вони ще не зробили цього протягом п'ятнадцяти років. В опитуванні проведеному в березні 2004 року Євробарометром респондентів з 25 країн ЄС запитали про функціонування демократичних інституцій як в структурі Європейського Союзу, так і в їхніх державах. Опитувані поляки оцінили функціонування таких інституцій в Польщі найгірше серед респондентів. Найбільше поляки критикували основні інститути демократичної держави, такі як політичні партії, парламент, адміністрацію уряду. Результати опитувань проведених Євробарометром були підтвержені польськими дослідженнями і зінтерпретовані як симптом кризи легітимації влади виконавчої, законодавчої та судової в Польщі. В цей самий час було зафіксоване також зниження довіри інституціям ЄС. Відповідаючи на запитання про взаємодотримання зобов'язань договору, більшість підкреслювала, що то скоріше Союз по відношенню до Польщі ніж Польща щодо Союзу їх не дотримується. Селяни до кінця на вірили в реальність фінансових виплат. Недовіра до партнерів ЄС, що виникла тоді, залишається і надалі. Місяці існування в Союзі не змінили в громадському сприйнятті оцінки ані польських, ані європейських інституцій.

Наприкінці 2004 року полякам поставили запитання: «прошу уявити собі, що Польща 1 травня 2004 року не ввійшла до ЄС. Таке рішення на думку пана/пані мало б позитивний чи негативний вплив на такі сфери суспільного життя як сільське господарство, суверенність, безпека країни, культура, економіка» [SMG/KRC-UKIE, 2004/I]. Сьогодні полякам важко собі уявити, що вони могли не бути в ЄС. На думку більшості, припинення процесу приєднання до Союзу найбільш негативно вплинуло б на економіку та сільське господарство. Думку про негативний вплив висловили та наголосили як селяни, так і підприємці – представники тих груп, які за цей короткий проміжок часу змогли відчутти позитивні наслідки членства. Гарний приклад переоцінки перед-акцесійних побоювань можна навести на підставі фактів, що найбільш активно використовувалися противниками вступу, а саме: передбачувана загроза національній ідентичності та культурі, безпеці та суверенітету країни. Зараз, після майже року досвіду членства, більшість поляків вважає, що наше членство в ЄС не має жодного впливу на вищенаведені сфери суспільного життя.

Початок шляху до членства в ЄС характеризувався високою, близько 80%, підтримкою громадської думки. Відбувалося це на основі емоційного ставлення до ще тоді незнаного і, як виявилось, далекого Союзу. Переговорний етап, що розпочався в березні 1998 року, а закінчився в грудні 2002 року в Копенгагені, можна охарактеризувати як довгий та необхідний урок по наближенню знання про сутність мети, яку наша країна собі намітила. Був то урок важкий, часто навіть болісний. Відбувалася верифікації польських уявлень про ідеалізований світ наших прагнень, а також переоцінка наших уявлень про відношення європейського оточення до нас, як майбутніх партнерів по ЄС. Безперечно корисною та вагомою для нашого подальшого членства в ЄС є заміна – внаслідок здобування досвіду з уроку – попередньої емоційної позиції на більш виважений та раціональний підхід, який більшість поляків демонструє і який є запорукою швидкої та ефективної адаптації до умов членства.

Аналіз позитивів та негативів приєднання через рік після вступу показує, що відбулася важлива корекція різноманітних очікувань, не справдилися найгірші побоювання, яких остерігалася більшість поляків. Адаптаційні здібності численних польських середовищ, що виявилися після вступу до ЄС, є черговим підтвердженням тези про адаптаційні можливості польського суспільства, хоча й для цього були докладені значні зусилля протягом п'ятнадцятирічного процесу зміни устрою країни.

Валент ПОЧТА
Лукаш ГАРДТ

НАСЛІДКИ ІНТЕГРАЦІЇ ПОЛЬЩІ В ЄС ДЛЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ТА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ – СПРОБА ОЦІНКИ

Вступ Польщі до ЄС означав для польського сільського господарства суттєву зміну економічних умов виробництва та революцію інституцій: змінилися способи підтримки цього сектора, стали обов'язковими інші принципи інтервенції та заготівель, появилися нові засоби на підтримку модернізації господарств, ліквідовано бар'єри на закордонну торгівлю сільськогосподарськими товарами з країнами ЄС. Цивілізаційний проект для польського села під назвою «Єдина сільськогосподарська політика» має визначальний вплив не лише на економічні умови виробництва, а також на сільську громаду. Селяни мусили швидко пристосуватись до нових умов і прийняти істотні рішення, пов'язані з майбутнім своїх господарств. Вступ Польщі в ЄС означає, що значне фінансування буде призначено не лише на саме сільське господарство, а також на сільські угіддя, зокрема, через структурні фонди. Це означає, що вперше за багато років політика розвитку села здійснюватиметься не лише через підтримку сільського господарства, а також через різного роду діяльність у галузі освітньої політики, підприємництва, охорони середовища. Високе безробіття на селі, низький рівень освіти сільського населення, а також слаба інфраструктура означають, що перед політикою розвитку сільських територій покладено на найближчі роки складне завдання.

Час, що минув з моменту вступу Польщі до ЄС, не дає права робити однозначних висновків щодо впливу механізмів ЄСП та структурних фондів на сільське господарство і село. Слід пам'ятати, що перші кошти, напр. від Плану Розвитку Сільських Територій (ПРСТ) почали надходити до сільських господарств лише з початку 2005 р. Однак уже зараз можна оцінити вплив безпосередньої підтримки, а також регуляційних змін на сільськогосподарський сектор. Доплати для окремих районів, а також ліквідація бар'єрів на торгівлю з державами ЄС значно вплинули на прибутковість господарств. Окрім змін суто економічного плану, у суспільній структурі польського села вже видно перші ознаки перетворень.

У першому розділі представлено результати кількісного аналізу картини прибутків сільського господарства і вибраних типів господарств, а також головні тенденції закордонної торгівлі сільськогосподарськими продовольчими товарами. У другому розділі здійснено аналіз ступеня використання фондів ЄС для польського села, доступних з 1 травня 2004 року. У третьому розділі досліджуються зміни у суспільній структурі польського села. На завершення – підсумки.

Оцінка економічних наслідків інтеграції для сільськогосподарського сектора

Оскільки Єдина Сільськогосподарська Політика поширилась на сільське господарство, і на цей сектор виділяється майже половина бюджету ЄС, необхідність використання цих коштів є одним із визначальних складників оцінки інтеграції у всіх країнах – членах ЄС. Особливе значення це питання має у нашій країні з огляду на відносно велике економічне і суспільне значення цього сектора, а також відсталість у розвитку сільських територій.

Оскільки з моменту вступу Польщі до ЄС минуло небагато часу, ще зарано робити радикальні висновки щодо впливу інтеграції на сільськогосподарський сектор. Із цим пов'язано багато чинників, із яких найважливіші можна виділити такі:

- відсутність повної інформації про безпосередні результати інтеграції в сільськогосподарському секторі.
- неповна інформація щодо небезпосередніх наслідків для сільського господарства, як бажаних, так і негативних.
- деякі процеси, напр. структурні зміни, проявляються тільки у середньо- і довготерміновій перспективі.
- у сільському господарстві виробничі цикли тривають відносно довго, тому наслідки інтеграції можна буде краще оцінити за довший час.
- на оцінках коротких термінів, більше ніж на довготермінових оцінках, можуть позначитись впливи ситуації зі збутом сільськогосподарських продуктів на ринках Євросоюзу і світових ринках.
- багато інструментів сільськогосподарської та структурної політики ЄС зараз лише активізуються, тому наслідки їхнього застосування не можуть підлягати оцінці.
- з огляду на те, що період, який аналізуємо, короткий, узагалі не можна говорити про вплив інтеграції на стан сільських територій; очікування і погляди у цьому питанні не можуть відрізнитися від презентованих раніше.

Це означає, що оцінка перших результатів інтеграції, що формується на основі уже відомих ефектів, має бути обмежена, вибіркова (комплексною вона бути не може) і обережна, а висновки, що випливають з неї, слід перевіряти у міру того, як надходить чергова інформація та відбуваються нові події.

Вплив інтеграції Польщі з ЄС на сільське господарство, а зокрема, на його стан у перший період після вступу, був предметом численних прогнозів. Висловлювались припущення, що селяни перші скористаються вигодами вступу в ЄС. Дійсність не лише підтвердила ці очікування, але й виявилось, що користь з інтеграції селяни мали вже протягом упродовж перших місяців, і то набагато більшу, ніж можна було очікувати. Тут свою роль відіграла і програма SAPARD, завдяки якій Польща матиме змогу повністю використати кошти, які виділив ЄС. По-друге, розширення зони вільної торгівлі та збільшення попиту з боку імпортерів ЄС спричинилися до зрос-

тання цін на закупівлю сільськогосподарських продуктів, зокрема, на м'ясо, цукор та молоко. Цей факт, хоча й не вигідний для споживачів, помітно поліпшив кон'юнктуру сільського господарства. По-третє, оптимізм вселяє рекордний – у масштабах ЄС – відсоток заявок на безпосередні доплати. Їх отримає 85% зареєстрованих виробників сільськогосподарського сектора. Позитивно окреслюється також перспектива використання коштів у рамках Плану Розвитку Сільських Територій і структурних фондів, про що свідчать добре підготовані інституції та консультативні служби, а також велике зацікавлення селян.

У нашому дослідженні ми зробили спробу дати оцінку становища польського сільського господарства наприкінці 2004 року, звертаючи особливу увагу на вплив інтеграції в ЄС. В аналізі ми намагались спиратись на загальні статистичні дані, як польські, так і ЄС, інформацію, отриману від певних інституцій, та наші власні дані, які ми отримали від вибраних сільських господарств. Однак через обмеженість і неповноту інформації у деяких випадках не можна було обійтись без власних оцінок та припущень.

1.1. Економічні умови виробництва

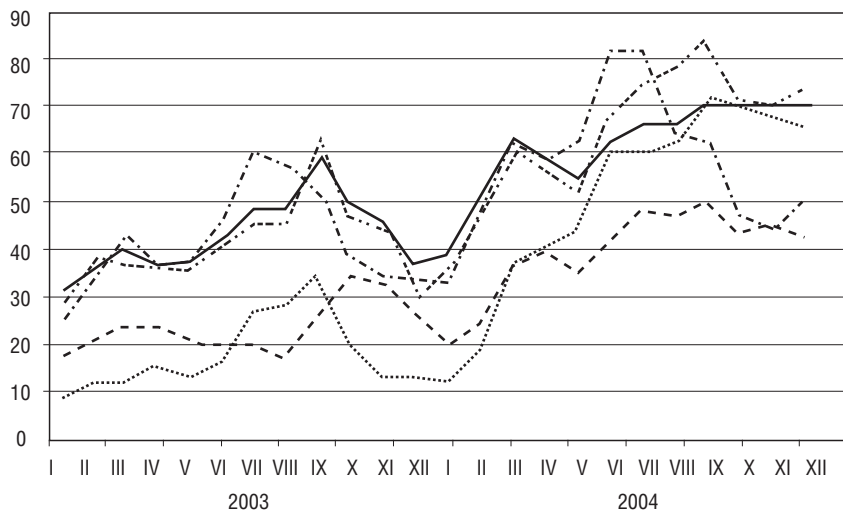
Зміни економічних умов виробництва для сільського господарства оцінено на основі порівняння цін на сільськогосподарські продукти у Польщі та у вибраних країнах ЄС, а також на основі аналізу змін вибраних цінових звітів.

На малюнках 1.1.1. – 1.1.6. показано процеси зміни цін на основні продукти у Польщі порівняно з цінами на продукти сільського господарства в ЄС або вибраних країн ЄС. Загалом можна сказати, що одразу перед вступом і за перші місяці членства в ЄС ціни на продукти тваринного походження зростали, натомість ціни на рослинні продукти, насамперед на зерно, зростали до моменту вступу, а потім, особливо після урожаю, почали спадати.

Серед продуктів тваринного походження повну конвергенцію цін у Польщі з цінами в ЄС зазначено у випадку свинини. Ціни на свиней на убій у Польщі зрівнялися із середньою ціною в Європейському Союзі у червні 2004 року. Ціна на свинину в Польщі досягла максимального рівня у вересні 2004р, і була вища ніж на початку року 2003 на понад 70%, а порівняно із січнем 2004р. на понад 60%. В останньому кварталі минулого року відзначено помірний спад цін на свинину у всьому ЄС. Наприкінці 2004р. ціна на свинину в Польщі наближалась до середньої ціни в ЄС, була вищою від цін у Данії та Іспанії, і лише трохи поступалась ціні в Німеччині. Можна сказати, що ціна на свинину в Польщі повністю відповідає цінам європейського ринку і можна припускати, що вона такою і залишатиметься. Це відбувається завдяки тому, що Польща – один з найбільших виробників свинини в Європі. Далі почнеться типовий у цьому випадку вплив великого ринку в умовах вільної торгівлі. Окрім цього, перші місяці після вступу в ЄС доводять цілковиту прохідність каналів дистрибуції в обидва боки, а якість польської свинини отримала схвальні оцінки споживачів ЄС. Своє значення відіграє і велика частка закордонного капіталу у найбільших польських підприємствах м'ясної промисловості, для яких оборот на міжнародних ринках – стандартна діяльність.

Подібні тенденції простежуються у випадку яловичини. Починаючи з 1 травня 2004 р. ціни на яловичину у Польщі різко зросли, проте не досягли рівня середніх цін в ЄС. Яловичина у Польщі і надалі коштує майже на 30% менше, аніж у середньому в ЄС. На це має вплив і нижча якість польської яловичини, і зменшення внутрішнього попиту в умовах малого ринку (виробництво яловичини у Польщі на тлі

всього ЄС має відносно мале значення). З огляду на це зростання цін на яловичину у Польщі відходить на маргінес, оскільки цьому зростанню має сприяти поліпшення якості (випуск яловичини м'ясних порід), а майбутньому – зростання внутрішнього попиту, зумовлене зростанням доходів населення.

Ціни на птицю після 1 травня також зросли, після чого досить швидко їхній рівень пішов на спад. Однак в останньому кварталі 2004 р. ціни знову почали зростати. Наприкінці 2004 ціни на птицю встановились на рівні помітно вищому, ніж перед вступом в ЄС (порівняно з початком 2004 року ціни вищі на більш ніж 20%), однак і надалі помітно поступаються середнім цінам в ЄС (на понад 20%). Можна припускати, що і в цьому випадку появляться можливості урівнювання польських цін із середніми цінами ЄС.

Також у Польщі помітно зросли ціни на молоко, а слідом за ними – ціни на масло. Ці ціни наприкінці 2004р. вже були не набагато нижчі за середні ціни в ЄС (менше ніж 10%), і здається, що можливе зростання цін на молоко в Польщі уже не матиме місця.

Упродовж перших місяців членства в ЄС ціни на зернові у Польщі перевищили рівень, що відзначається у країнах, в яких їхнє виробництво в ЄС відіграє найбільшу роль. Однак після жнив ціни на пшеницю в Польщі зрівнялись із цінами, які встановили селяни в Німеччині й Італії, а ціна на ячмінь була нижча на понад 10% порівняно з іншими великими європейськими продуцентами цієї культури. У випадку зернових можна говорити про дуже велику конвергенцію цін, чому сприяє відносно розвинений інтервенціонізм на цьому ринку в ЄС і те, що перевозити зерно легко й дешево. Можливості зростання цін таким чином дуже обмежені.

Підсумовуючи вищенаведені спостереження, можна висловити думку, що після вступу до ЄС простежувалась подальша конвергенція цін на сільськогосподарські продукти у Польщі порівняно з цінами на головних ринках ЄС. При цьому на ринках, де сільськогосподарська продукція більше представлена на європейському ринку і роль закордонного капіталу у фірмах, що займаються переробкою зернових, цей процес відбувається швидше.

Другий істотний екзогенічний елемент, що також визначає економічний стан сільського господарства – встановлення цін на сільськогосподарські продукти відповідно до цін на засоби виробництва (цінові ножиці). Цей показник показує, як формуються умови ринкового обміну для сільського господарства. Однак на даному

етапі не вистачає даних, які би дозволили скласти повний комплексний показник.¹ Для оцінки змін у цінових співвідношеннях «витрати – продукт» показано зв'язок 10 засобів виробництва і 4 продуктів (пшениця, яловичина, свинина і молоко). Аналіз було здійснювалось 12 місяців – з вересня 2003 – до жовтня 2004.

Після вступу до ЄС спостерігається зростання цін на засоби виробництва, а також зростання цін на сільськогосподарські продукти (за винятком цін на зернові серед аналізованих). Важливий, отже, темп зростання цін на продукти і ціни на витрати виробництва. У цілому після вступу до ЄС значно покращилось співвідношення цін на яловичину і свинину та цін на засоби виробництва. Причому ця зміна виявилась дуже вигідна відносно цін на засоби охорони рослин, вугілля, корм, менше – відносно цін мінеральні добрива, а особливо на калієві. Застій співвідношення цін на яловичину й свинину був пов'язаний із сільськогосподарською технікою та машинними маслами. Подібним чином, себто вигідно для сільського господарства, сформувався після 1 травня 2004 співвідношення цін на пшеницю з цінами на аналізовані засоби виробництва. Натомість значно погіршилось співвідношення цін з цінами на аналізовані засоби виробництва. Це відбулось унаслідок спаду цін на зернові. У цьому співвідношенні однак не взято до уваги безпосередніх доплат.

Можна сказати, що після вступу в ЄС значно поліпшились цінові співвідношення, що стосуються продуктів тваринного походження, натомість погіршились у випадку рослинної продукції – насамперед зернових і рапсу. Зовсім інша ситуація на ринку цукрових буряків (див. підрозділ 1.2 та 1.3).

Особливо відчутне погіршення цінових співвідношень може бути долею товарних господарств, що вирощують зернові, натомість воно не має значення або навіть може бути вигідне (у випадку закупівлі кормів) для господарств, що призначають рослинну продукцію (зернові) на кормові цілі усередині господарства.

1.2. Наслідки інтеграції для сільського господарства в секторах²

У цій частині дослідження було здійснено спробу оцінити економічні наслідки інтеграції через призму аналізу секторів. Для цього було використано багато доступних даних, однак потрібно було також зробити численні припущення та оцінки. Аналіз охоплює оцінку грошових надходжень сільського господарства, а також витрат на виробництво після вступу в ЄС порівняно з періодом до членства, тобто 2004 року з 2003 роком (взято до уваги увесь 2004 рік, тобто фактично аналіз охоплює чотири місяці до вступу і вісім місяців після вступу в ЄС). Підрахунки здійснено для надходжень у сільське господарство в результаті закупівлі сільськогосподарських продуктів, а також із базарного продажу, за основу взято спрощений споживчий кошик. Надходження з товарної продукції збільшились завдяки безпосереднім доплатам і доплатам з виробництва на територіях з невикладними господарчими умовами (ТНГУ)

Оцінку економічного стану сільського господарства у секторах здійснено, виходячи з таких засновків:

- зміни кількості та структури продажу сільськогосподарських продуктів, як купівлі так і базарного продажу у 2004 р., оцінено на основі попередніх даних Головного Статистичного Управління (ГСУ).

¹ У підрозділі 1.2 намагаємось встановити спрощений показник (що базується на обмеженому продуктовому кошику)

² Робити розрахунки у цьому підрозділі допомагав магістр Павел Семінські.

- до аналізу включено доступні дані про середні ціни на сільськогосподарські продукти у Польщі в 2004 році, за оцінками зростання цін становить 20,5% порівняно з 2003 роком³,
- встановлено три варіанти доплат, передбачених ЄСП ЄС:
  - I. взято на аналіз 1/3 безпосередніх доплат, себто цю кількість, яку селяни отримали на кінець 2004 року – отже, це варіант, що охоплює календарний рік 2004.
  - II. взято 100% безпосередніх доплат, цей варіант стосується виробничого циклу у сільському господарстві або економічного року в сільськогосподарському секторі, що використовується скрізь у багатьох аналізах ЄС, що стосуються сільського господарства.
  - III. взято 100% доплати плюс доплати від ТНГУ, цей варіант також стосується виробничого циклу в сільському господарстві або економічного року в сільськогосподарському секторі;
- прийнято за IERiG⁴, що зростання цін на засоби виробництва у співвідношенні з цінами на сільськогосподарську продукцію становить 18,3%.⁵

Отримані результати аналізів мають характер попередніх оцінок і показують лише основні зміни. Результати підрахунків вміщено в таблицях 1.2.1 – 1.2.4

Здійснені аналізи, якщо взяти до уваги наведені вище застереження, дають право сформулювати такі висновки:

- номінальне зростання ціни обсягів закупівель у 2004 порівняно з 2003р. розміром 10,7% був наслідком зростання цін на закупівлю на 20,5 і зменшення обсягів закупівель на 9,8;
- особливо суттєві зміни стосувалися спаду закупівлі зернових на понад 30%, свиней та доходи з 50-гектарного сільського господарства, що займається розведенням свиней та рогатої худоби на убой на понад 20% і картоплі майже на 20%, натомість збільшились закупівлі рапсу понад 100% і молока на близько 5%.
- суттєво змінився рівень закупівельних цін, що підраховується як середнє арифметичне «рік до року». На понад 60% зросли ціни на закупівлю цукрових буряків. У межах 30% зросли ціни на свиней та рогату худобу на убой, а на 20% – ціни на молоко. Помітно зменшились ціни на закупівлю на рапс;

³ Це підрахований середній арифметичний показник зростання цін спрощеного кошика сільськогосподарських продуктів, визначається за співвідношенням середніх цін 2004 року до середніх цін 2003 року. У зв'язку з цим він дещо відрізняється від показника, встановленого Інститутом Економіки Сільського Господарства та Продовольчої Економіки (IERiGŻ) та опублікованого у Місячному Бюлетні «Сільськогосподарський ринок» (№ 2\2005), що підраховується за співвідношенням грудень 2004 до грудня 2003 року і становить 17,3%

⁴ Місячний Бюлетень «Сільськогосподарський ринок» № 2, 2005, IERiGŻ, Варшава.

⁵ З огляду на відсутність відповідної інформації не вдалося використати середнього показника зростання цін на засоби виробництва, що визначається у співвідношенні рік до року, натомість використано показник, що відображає зростання цін і підраховується за співвідношенням їхнього рівня у грудні 2004 до грудня 2003. У зв'язку з тим, що основне зростання на засоби виробництва відбулося у першій половині 2004 р., можна припускати, що він в міру правильно віддзеркалює зростання цін.

⁶ З огляду на підрахування закупівельних цін, хоч, може, це й дивно, відзначено зростання середніх цін на закупівлю зернових, бо у I півріччі 2004р. їхня ціна зросла на 63,9 зл/ц, а в II – спала на 41,4 зл/ц; структура закупівель відповідно у I півріччі 26,4%, а в II півріччі 73,6%.

Таблиця 1.2.1. Закупівля сільськогосподарських продуктів у Польщі в 2003-2004 рр.

Рік	Зернові	Картопля	Цукрові буряки	Рапс	Худоба	Свині	Птиця	Молоко
	тис т							млн л
2003	7598,8	1425,3	11700,00	709,9	498,3	2006,1	1123,3	7315,8
2004	5149,0	1172,8	12000,00	1437,3	393,4	1556,0	1130,5	7682,5
Співвідношення 2004 до 2003=100	67,8	82,3	102,6	202,5	78,9	77,6	100,6	105,0

Джерело: Сільське господарство у 2003 р., Сільське господарство у I півріччі, Статистичний Бюлетень, ГСУ, Варшава

Таблиця 1.2.2. Середні ціни на закупівлю сільськогосподарських продуктів у 2003-2004 рр.

Рік	Зернові	Картопля	Цукрові буряки	Рапс	Худоба	Свині	Птиця	Молоко
	зл/ц або зл/100л							
2003	44,69 ^a	24,56	12,46	101,66	249,87	318,79	299,72	71,85
2004	47,30	24,16	20,80	90,00	330,00	411,00	328,00	86,72
Співвідношення 2004 до 2003=100	105,80	98,40	166,90	88,5	132,10	128,90	109,40	120,70

^a без доплат Агенства Ринку Сільського Господарства

Джерело: Сільське господарство у 2003 р., Сільське господарство у I півріччі, Статистичний Бюлетень, ГСУ, Варшава

- унаслідок змін фізичних розмірів закупівель, а також цінових змін відбулися зміни у структурі закупівель. Передовсім помітно зменшилось значення закупівлі зернових, які, не беручи до уваги закупівлі «решти» продуктів, стали лише п'ятим товарним продуктом польського сільського господарства – після закупівлі молока, свиней, птиці та цукрових буряків;
- надходження у сільське господарство у 2004 (або будуть у 2005 за зобов'язаннями 2004) істотно доповнені за рахунок територіальних доплат і повинні зрости порівняно з 2003 таким чином:
  - I варіант (1/3 доплат) – 16,6%
  - II варіант (100% доплат) – 28,3%
  - III варіант (100% доплат + ТГНУ) – 33,1%

Таблиця 1.2.3. Вартість і структура закупівель сільськогосподарських продуктів у Польщі у 2003-2004

Рік	Зернові	Картопля	Цукрові буряки	Рапс	Худоба	Птиця	Молоко	8 продуктів	Зміна (%)	Решти закупівель	Всього
2003	3395,6	350	1457,7	721,7	1245,1	6395,3	3366,7	5256,3	22188,4	3142,6	25331,0
2004	2435,5	283,3	2496,0	1293,6	1298,2	6395,2	3708,0	6662,3	24572,1	3480,2 ^a	28052,3
Зростання: 2004 до 2003 (%)	71,7	81,0	171,2	179,2	104,3	100,0	110,1	126,7	x	x	110,7
%											
2003	13,40	1,38	5,75	2,85	4,92	25,25	13,29	20,75	x	12,41	100,00
2004	8,68	1,01	8,90	4,61	4,63	22,80	13,22	23,75	x	12,41	100,00

^a підрахунок

Джерело: Сільське господарство у I півріччі 2004, ГСУ, Варшава.

Таблиця 1.2.4. Надходження з сільського господарства у 2003-2004 (млн зл)

Рік	Надходження з категорій:				Разом	Зміна
	Закупівля	Базарний продаж	Територіальні доплати	ТНГУ		
<i>I варіант – випуск товарів + 1/3 доплат</i>						
2003	25 331, 0	11 211,9	0, 00	0, 00	36 542, 9	100,00
2004	28,052,3	12 416,4 ^a	2133,79	0, 00	42 602,5	116,58
<i>II варіант – випуск товарів + всі доплати</i>						
2003	25 331,0	11 211,9	0,00	0,00	36 542,9	100, 00
2004	28 052, 3	12 416,4 ^a	6401,36	0, 00	46 870,0	128,26
<i>III варіант – випуск товарів + всі доплати + всі ТНГУ</i>						
2003	25 331,0	11 211,9	0,00	0,00	36 542,9	100, 00
2004	28 052, 3	12 416,4 ^a	6401,36	1758,2	48 628,2	133,07

^a підрахунок

Джерело: власні розрахунки на основі таблиць 1.2.1, 1.2.2 та 1.2.3, а також даних Агенства Реструктуризації і Модернізації Сільського Господарства

- почалось помітне, але однак менше ніж у випадку цін на сільськогосподарські продукти зростання цін на засоби виробництва (18,3%). Ножиці цін сільськогосподарських продуктів відносно до цін на засоби виробництва у 2004 році порівняно з 2003 роком на основі проведених підрахунків можуть бути встановлені на рівні 101,9;
- сільське господарство у 2004 році має відзначити зростання додаткової вартості бруто;
- унаслідок зростання додаткової вартості бруто сільського господарства за умов стабілізації рівня громадсько-правових платежів і зростання коштів найманої праці у масштабах, співвідносних з усім господарством, номінальний доход у розпорядженні індивідуальних сільських господарств у 2004 порівняно з 2003, залежно від варіанту рівня доплат, повинен зрости на близько:
  - I варіант (1/3 доплат)⁷ – близько 14%,
  - II варіант (100% доплат) – близько 40-43%,
  - III варіант (100 % доплат + ТНГУ) – близько 50-55%.

Підсумовуючи, можна ствердити, що стан польського сільського господарства в секторах значно покращився. Продовження безпосередніх доплат (за 2004 рік) на початку 2005 повинне також істотно поліпшити стартову позицію сектора упро-

⁷ Беручи за розрахунковий період 2004 рік загалом на приріст доходів у цьому періоді вплив справить тільки лише 1\3 територіальних доплат за 2004 рік. Тому I варіант найближчий до реального приросту доходів сільського господарства у 2004.

довж другого року членства. Однак сільське господарство у 2005 році вже не може розраховувати такою мірою як у 2004 на зростання цін на сільськогосподарські продукти, також повинен стабілізуватись рівень цін на засоби виробництва.

3.3. Наслідки інтеграції для вибраних типів сільських господарств⁸

Мета аналізу в цій частині дослідження – спроба оцінки впливу умов інтеграції на стан доходів і можливості розвитку вибраних моделей сільських господарств. Слід підкреслити модельний характер аналізованих господарств, що означає прийняття багатьох припущень, користування нормативними або середніми даними. На практиці у кожного сільського господарства специфічні умови виробництва, інші обсяги і структура засобів факторів виробництва, а також їхня якість, здібності господаря, технології виробництва, продуктивність факторів виробництва, ринки постачання й збуту, рівень доходів із несільськогосподарських джерел, реалізований рівень споживання і т.д. Створюючи вибрані модельні типи сільських господарств, брались до уваги передовсім ресурси сільськогосподарських угідь (розмір території господарства) і структуру виробництва⁹. Окрім цих двох складників, за якими відрізняються моделі господарств, взято до уваги також інші чинники, що дозволяли отримати в міру всебічну картину аналізованих господарств. Однак за винятком найменшого господарства (№ 1), припускаємо у стосунку до інших, що технічний рівень виробництва у них щонайменше задовільний або високий, тобто такий, що значно перевищує середній рівень польських сільських господарств. Приймаючи це припущення, ми керувались засновком, що оскільки це господарства більші за середні в Польщі, то і технології виробництва, використовуються повинні бути більш сучасні, а здібності господаря – вищі. Тому мета цієї частини аналізу – підрахунок рівня доходів, які отримують вибрані модельні господарства в умовах членства (де факто аналіз стосується чотирьох місяців періоду до вступу в ЄС та восьми місяців членства).

В аналізі робимо такі припущення:

- ціни на тваринні продукти в 2004 прийнято як середні за весь рік, натомість ціни на рослинні продукти як ціни після врожаю у 2004 році,
- прийнято рівень територіальних доплат, які передбачається виплатити селянам за 2004 рік, незважаючи на те, що чи вони вже провели оплату.
- безпосередні кошти у сільськогосподарському виробництві взято за даними Центру Сільськогосподарських Консультацій в Мінікові,
- проміжні кошти та амортизацію взято за дослідженням «Виробництво, кошти й доходи вибраних сільськогосподарських продуктів в 2001-2003»¹⁰, вдаючись до необхідних модифікацій, передовсім збільшуючи їх на середнє підраховане зростання безпосередніх коштів за 2003 рік, тобто на 18,3%,
- фонд споживання у селянських родинах у 2004 році усталено на основі дослідження бюджету домашніх господарств, виходячи з рівня витрат на споживання у родинах працівників, за підрахунками він становить 34,9 тис.; отож, це «паритетний фонд споживання».

⁸ У здійсненні підрахунків у цьому підрозділі брав участь магістр Павел Семінські.

⁹ Для будування модельних господарств використано зібрані первинні джерельні дані із реальних сільських господарств.

¹⁰ А. Скажиньска, І. Аугустинска-Ґжимек, І.Зентек, IERiGŻ, Варшава, 2004.

- припускаємо, що у домашньому господарстві є дві особи, що можуть підтримувати витрати праці у повному обсязі робочого часу у сільському господарстві.
- оплату постійної найманої робочої сили оцінено на основі середньої оплати найманих робітників у сільському господарстві і включено в безпосередні кошти.

Щоб визначити вплив членства на стан аналізованих господарств, застосовано такі аналітичні процедури:

- підраховано вартість виробництва у 2003-2004 без доплат і з доплатами,
- віднявши від вартості виробництва безпосередні кошти, визначено рівень безпосереднього надлишку з окремих видів діяльності в умовах 2003-2004 року.
- Далі безпосередній надлишок підвищено на суму отримуваних доплат (у 2003р. доплати, а в 2004 до квітня – доплати АСР на закупівлю молока, а також всі передбачувані територіальні доплати і, можливо, ТНГУ),
- на черговому етапі від безпосереднього надлишку господарства віднято проміжні кошти, а також амортизацію, отримуючи сільськогосподарський дохід нетто.
- далі від сільськогосподарського доходу віднімається необхідний «паритетний фонд споживання» селянської родини.
- додатня величина *residuum* становить симульований розмір акумуляцій, що мають вирішальне значення для можливостей пристосування, а згодом – розвитку аналізованого селянського господарства; коли ця додатня величина *residuum* високий (господарство отримує високі доходи), можлива також реалізація набагато вищого, аніж паритетний, фонду споживання, коштом зменшення акумуляцій,
- від'ємна величина *residuum* показує який розмір доходів, пов'язаний з моделлю конкретного господарства родина повинна отримати, аби досягнути паритетного рівня споживання; лише тоді, коли дохід, отриманий поза господарством, перевищить усталену від'ємну величину акумуляції, тоді з'являться можливості розвитку господарства (очевидно, нереалізований паритетний рівень споживання уможливить додатню акумуляцію при нижчому рівні особистих доходів селянської родини).

Таблиця 1.3.1. Господарство № 1

Площа сільськогосподарських угідь		8,5 га			
Ґрунти		слабкі			
Рівень інтенсивності		низький			
Рік	Вартість виробництва (тис. зл)	Вартість виробництва з доплатами (тис. зл)	Безпосередній надлишок з доплатами (тис. зл)	Сільськогосподарський дохід нетто (тис. зл)	Акумуляція (тис. зл)
2003	21,5	21,7	12,0	-1,8	-36,7
2004	21,6	25,6	15,3	-1,0	-35,8
Зміна (2003=100)	100,5	118,0	127,9	x	x

Джерело: власні підрахунки (дані й припущення див. текст).

Аналізоване господарство – це своєрідний відповідник середнього статистичного господарства у Польщі¹¹ використовує слабкі ґрунти і займається сільськогосподарським виробництвом з багатьма напрямками і з низькою інтенсивністю.

Завдяки інтеграції в ЄС у цьому господарстві:

- завдяки територіальним доплатам вартість виробництва зростає на 18%, а безпосередній надлишок разом з доплатами – на 27,9%,
- це господарство у 2003 році мало від’ємний сільськогосподарський дохід у розмірі –1,8 тис. зл, завдяки безпосереднім доплатам збитки зменшились до – 1 тис. зл,
- завдяки збільшенню доплат від ТНГУ господарство фіксує дохід 1,3 тис. зл

Підсумовуючи, можна ствердити, що цей тип господарства з огляду на малі масштаби виробництва та низьку продуктивність дає від’ємний сільськогосподарський дохід нетто. Підтримка аналізованого господарства безпосередніми доплатами, а також коштами від ТНГУ – хоча й викликає певне поліпшення його економічного стану – не веде до жодної істотної зміни економічного та соціального стану господарства і селянської родини, з ним пов’язаної³⁰.

Таблиця 1.3.2. Господарство № 2

Площа сільськогосподарських угідь		15 га			
Ґрунти		добрі			
Рівень інтенсивності		середній			
Рік	Вартість виробництва (тис. зл)	Вартість виробництва з доплатами (тис. зл)	Безпосередній надлишок з доплатами (тис. зл)	Сільськогосподарський дохід нетто (тис. зл)	Акумуляція (тис. зл)
2003	67,7	69,1	39,1	18,4	-16,5
2004	79,3	86,3	53,2	28,6	-6,3
Зміна (2003=100)	117,1	124,8	135,9	155,8	x

Джерело: власні підрахунки (дані й припущення див. текст).

Аналізоване господарство (115 га сільськогосподарських угідь) належить до господарств, які часто трапляються у Польщі. У цьому господарстві відносно добрі ґрунти, воно має відносно інтенсивні показники сільськогосподарської продукції. Добра якість ґрунтів значною мірою визначає у цьому господарстві структуру рослинної продукції. Однак головний напрямок виробництва – виробництво молока (при середніх надоях молока), а також виробництво цукрових буряків.

Завдяки інтеграції в ЄС у цьому господарстві:

- унаслідок зростання цін на сільськогосподарські продукти вартість виробництва зростає на понад 17, а якщо врахувати безпосередні доплати – на майже 25%,

¹¹ Не слід плутати середнє сільське господарство із середнім станом сільського господарства як сектора. З огляду на асиметричний розподіл кількості господарств і наявних засобів, а також продукції, що виробляється, середні і менші за середні господарства, незважаючи на свою численність, не визначають стану виробництва сільського господарства як сектора. Проте вони вказують на реальну та потенційну соціальну проблему селянських родин, пов’язаних із цими господарствами, якщо вони не мають або не знайдуть у майбутньому інших джерел доходів.

- у 2004 році спостерігатиметься значне (35,9%) зростання безпосереднього надлишку,
- сільськогосподарський дохід у цьому господарстві зростає аж на 55,8%,
- однак його не вистачає повністю на фінансування усього паритетного фонду споживання (не вистачатиме 6,3 тис. зл), тобто незважаючи на те, що становище помітно покращується, це господарство неспроможне реалізувати акумуляцію з доходів із сільськогосподарського виробництва.

Доходи з 15-гектарного сільського господарства, що відзначається високим рівнем виробництва товарів, а також вигідною – з погляду змін ціново-коштових зв'язків – структурою виробництва (велике значення виробництва молока та цукрових буряків), може бути в цілому основним джерелом особистих доходів селянської родини і запевнити рівень існування, наблизений до паритетного. Однак у цьому господарстві неможливо здійснити акумуляцію, отож, немає ніяких можливостей модернізації чи пристосування власними коштами. Лише поява додаткових джерел доходів (напр. з роботи поза господарством або позасільськогосподарської діяльності, або від інших інструментів ЄСП) може стати причиною появи можливостей реалізації додаткової акумуляції.

Таблиця 1.3.3. Господарство № 3

Площа сільськогосподарських угідь 15 га					
Ґрунти		добрі			
Рівень інтенсивності		середній у рослинній продукції, високий у тваринній			
Головний напрямок виробництва – свиначство (річний продаж 200 штук) і картопля (8 га)					
Рік	Вартість виробництва (тис. зл)	Вартість виробництва з доплатами (тис. зл)	Безпосередній надлишок з доплатами (тис. зл)	Сільськогосподарський дохід нетто (тис. зл)	Акумуляція (тис. зл)
2003	118,2	118,2	57,7	9,3	-25,6
2004	133,4	138,6	78,6	21,2	-13,7
Зміна (2003=100)	112,9	117,3	136,2	228,0	x

Джерело: власні підрахунки (дані й припущення див. текст).

Аналізоване господарство – подібно до господарства під № 2 – належить до досить типових у Польщі. Однак воно відрізняється від попереднього ґрунтами нижчої якості і займається менш інтенсивним рослинництвом. Відносно слабка якість ґрунтів значною мірою визначає у цьому господарстві структуру рослинного виробництва. Натомість головний напрям виробництва – свині на убір у кількості 200 шт на рік. На економічний стан цього господарства, починаючи з II кварталу 2004 р., великий вплив мали дуже вигідні ціни на свинину.

Завдяки інтеграції в ЄС у цьому господарстві:

- унаслідок зростання цін на свинину вартість продукції зростає майже на 13%, а взявши до уваги безпосередні доплати – понад 17%,
- у 2004 році спостерігається значне (36,2%) зростання безпосереднього надлишку.
- сільськогосподарський дохід зростає у цьому господарстві аж на 128%
- однак його вистачить ледве на те, щоб профінансувати близько 60% паритетного фонду споживання (не вистачатиме 13,7 тис. зл), себто попри діаме-

трально протилежне поліпшення економічного стану, це господарство неспроможне реалізувати акумуляцію з доходів з сільськогосподарської продукції.

Доход з 15-гектарного сільського господарства, що відзначається високим товарним виробництвом, а також вигідною ринковою ситуацією з розведення свиней, не може забезпечити існування, наближеного до паритетного, а також, що очевидно, акумуляції. Лише додаткові джерела доходів (напр. з роботи поза господарством або позасільськогосподарської діяльності, або від інших інструментів ЄСП) можуть створити можливості, що забезпечать паритетний рівень доходів та додатню акумуляцію.

Таблиця 1.3.4. Господарство № 4

Площа сільськогосподарських угідь 30 га					
Ґрунти		середні			
Рівень інтенсивності		середній для рослинництва, високий для тваринництва			
Головний напрямок виробництва – молочні корови (25 штук) та озима пшениця (8 га)					
Рік	Вартість виробництва (тис. зл)	Вартість виробництва з доплатами (тис. зл)	Безпосередній надлишок з доплатами (тис. зл)	Сільськогосподарський доход нетто (тис. зл)	Акумуляція (тис. зл)
2003	130,5	144,8	89,3	50,9	16,0
2004	157,9	175,9	107,5	62,2	27,3
Зміна (2003=100)	121,0	121,5	120,5	122,1	170,3

Джерело: власні підрахунки (дані й припущення див. текст).

Аналізована модель господарства № 4 – це відносно велике господарство у польських умовах (30 га сільськогосподарських угідь). Ґрунти середньої якості і такий самий рівень інтенсивності виробництва у рослинництві. З огляду на велику частку зелених угідь головний напрям виробництва – високий рівень виробництва молока (стадо 25 голів корів, середні річні надої – 6000 літрів).

Завдяки інтеграції в ЄС у цьому господарстві стає можливим:

- зростання вартості виробництва унаслідок зростання цін на 21%, а включно з доплатами на 21,5% (це господарство вже отримувало доплати АСП до інтеграції на виробництво молока і продаж пшениці),
- зростання безпосереднього надлишку на 20,5%,
- в результаті сільськогосподарський доход нетто повинен також зрости на близько 22%
- сільськогосподарський доход нетто після інтеграції у цьому господарстві достатній для фінансування усього паритетного фонду споживання, і також залишаються кошти на акумуляцію сумою понад 27 тис. зл, тобто понад 70% більше ніж у 2003 році.

Доход з 30-гектарного сільського господарства, що відзначається середньою інтенсивністю виробництва рослинної продукції, але виробництвом товарів значних розмірів, а також вигідною – з погляду цінових змін – структурою виробництва (велике значення виробництва молока) повністю дозволяє забезпечити селянській родині паритетний рівень життя, а також отримання фонду акумуляції, що створює перспективу розвитку господарства принаймні у середній період.

Таблиця 1.3.5. Господарство № 5

Площа сільськогосподарських угідь 50 га					
Ґрунти		слабі			
Рівень інтенсивності		низький для рослинництва, високий для тваринництва			
Головний напрямок виробництва – свинарство (річний продаж – 1000 штук)					
Рік	Вартість виробництва (тис. зл)	Вартість виробництва з доплатами (тис. зл)	Безпосередній надлишок з доплатами (тис. зл)	Сільськогосподарський дохід нетто (тис. зл)	Акумуляція (тис. зл)
2003	459,1	459,1	203,6	82,3	47,4
2004	532,2	554,4	301,0	157,6	122,7
Зміна (2003=100)	115,9	120,8	147,9	191,4	258,7

Джерело: власні підрахунки (дані й припущення див. текст).

Аналізоване господарство № 5 – це господарство з великими (у польських умовах) територіями сільськогосподарських угідь, що становлять 50 га. Ґрунти слабшої якості, рослинне виробництво тому не надто інтенсивне. Головний напрям виробництва у цьому господарстві – розведення свиней на убір у кількості 1000 туш на рік. Таким чином, це велике індивідуальне господарство, що спеціалізується у випуску свиней.

Вступ до ЄС уможлиблює у цьому господарстві:

- зростання вартості виробництва від зростання цін на майже 16%, а включно з територіальними доплатами на 28%,
- безпосередній надлишок зростає майже на 50%, що зумовлене кардинальним поліпшенням ціново-коштових зв'язків у виробництві свиней (зростання цін на м'ясо, при спаді цін на корми),
- приріст безпосереднього надлишку викликає приріст сільськогосподарського доходу на понад 90%,
- сільськогосподарський дохід у цьому господарстві достатній для фінансування усього паритетного фонду споживання, а також залишаються значні кошти (понад 120 тис. зл) на акумуляцію.

Доход з 50-гектарного сільського господарства, що займається розведенням свиней, забезпечує селянській родині щонайменше паритетний рівень життя, а також отримання високих фондів накопичень, що мають забезпечити засоби на інвестиції і добрі перспективи розвитку на довгий період. Однак треба пам'ятати, що ринок свинини характеризується високою змінністю цін, тому економічний стан цього господарства також буде підлягати значній флуктуації.

Аналізована модель господарства № 6 – господарство з територіально великими сільськогосподарськими угіддями (в польських умовах), що становлять 50 га. Його специфічна ознака – дуже велика частка зелених угідь, що складають 80% всіх сільськогосподарських угідь. Головний напрямок виробництва у цьому господарстві – розведення рогатої худоби на убір (кількість 50 штук на рік).

Завдяки членству в ЄС у цьому господарстві стає можливим:

- зростання вартості продукції унаслідок зростання цін на 17,7%, а разом з доплатами аж на 42,8%,
- безпосередній надлишок майже подвоюється,

- високий приріст рівня безпосереднього надлишку не гарантує, однак, отримання сільськогосподарського доходу нетто – упродовж 2003 року це господарство отримувало від’ємний сільськогосподарський дохід розміром 28,2 тис зл на рік; з огляду на це приріст безпосереднього надлишку зменшується до 5,5 тис зл у 2004 році.

Таблиця 1.3.6. Господарство № 6

Площа сільськогосподарських угідь 50 га (з них 40 га – луги)					
Ґрунти		середні			
Рівень інтенсивності		низький			
Головний напрямок виробництва – скот на м’ясо (річний продаж – 50 штук)					
Рік	Вартість продукції (тис. зл)	Вартість продукції з доплатами (тис. зл)	Безпосередній надлишок з доплатами (тис. зл)	Сільськогосподарський дохід нетто (тис. зл)	Акумуляція (тис. зл)
2003	94,5	94,5	35,0	- 28,2	- 63,1
2004	111,2	134,9	69,3	- 5,5	- 40,4
Зміна (2003=100)	117,7	142,8	198,0	X	x

Джерело: власні розрахунки (дані та припущення див. текст)

Значно вищі ціни на яловичину після вступу в ЄС та після отримання безпосередніх доплат поліпшують економічне становище цього господарства, але позитивного сільськогосподарського доходу воно не отримує. Ця кількість виробництва яловичини недостатня і не буде достатня у майбутньому для того, щоб досягнути паритетного рівня доходів і заощадження коштів на акумуляцію. Проте це господарство може розраховувати на підтримку інших інструментів ЄСП, напр. ОНВ, чи сільськогосподарських регіональних програм.

Таблиця 1.3.7. Господарство № 7

Площа сільськогосподарських угідь 300 га					
Ґрунти		добрі			
Рівень інтенсивності		високий			
Головний напрямок виробництва – зернові, рапс, цукрові буряки					
Рік	Вартість продукції (тис. зл)	Вартість продукції з доплатами (тис. зл)	Безпосередній надлишок з доплатами (тис. зл)	Сільськогосподарський дохід нетто (тис. зл)	Акумуляція (тис. зл)
2003	1149,4	1220,9	784,2	527,5	492,6
2004	1292,2	1428,5	934,3	630,7	595,8
Зміна (2003=100)	112,4	117,0	119,1	119,6	120,9

Джерело: власні розрахунки (дані та припущення див. текст)

Аналізоване господарство № 7 – господарство, що займає велику територію – нараховує 300 га високоякісних сільськогосподарських угідь, на яких здійснюється інтенсивне вирощування зернових. У цьому господарстві немає тваринництва.

Завдяки вступу в ЄС у цьому господарстві:

- зростає вартість продукції внаслідок зростання цін на понад 12%, а разом з територіальними доплатами на 17%,
- безпосередній надлишок з доплатами зростає на трохи більше ніж 19%,
- приріст безпосереднього надлишку зумовлює приріст сільськогосподарського доходу нетто так само розміром понад 19%,
- високий рівень виробництва, а передовсім дуже висока продуктивність праці зумовлюють успішне фінансування паритетного фонду споживання та існування умов для його значного збільшення, що не повинно перешкодити формуванню високої суми акумуляції.

Аналіз у випадку цього господарства доводить, що економічні умови функціонування сільського господарства, окреслені рамками ЄСП ЄС, мають дуже позитивні наслідки для господарств з високим рівнем виробництва, а також високою продуктивністю праці. Цей другий елемент має особливе значення у випадку високого рівня оплати праці (власної і найманої). Можна зробити висновок, що у цього типу господарства, незважаючи на спад цін на зернові, забезпечені добрі перспективи розвитку в умовах вступу до ЄС.

Таблиця 1.3.8. Господарство № 8

Площа сільськогосподарських угідь 1000 га					
Ґрунти		добрі			
Рівень інтенсивності		високий для рослинництва			
Головний напрямок виробництва – зернові і рапс					
Рік	Вартість продукції (тис. зл)	Вартість продукції з доплатами (тис. зл)	Безпосередній надлишок з доплатами (тис. зл)	Сільськогосподарський дохід нетто (тис. зл)	Акумуляція (тис. зл)
2003	3303,7	3539,7	2330,8	1633,6	1598,7
2004	2982,1	3485,4	2109,3	1284,6	1249,7
Зміна (2003=100)	90,3	98,5	90,5	78,6	78,2

Джерело: власні розрахунки (дані та припущення див. текст)

Аналізоване господарство № 8 – це господарство з дуже великою територією – воно нараховує 1000 га сільськогосподарських угідь доброї якості, на яких ведеться інтенсивне рослинне виробництво. Це типове велике хлібне господарство. Це господарство не займається тваринництвом.

Завдяки вступу в ЄС у цьому господарстві:

- зменшується вартість виробництва майже на 10% унаслідок спаду цін на зернові та рапс, враховані територіальні доплати редукують спад вартості виробництва до 1,5%,
- погіршення співвідношення цін на зернові до цін на засоби виробництва викликає істотне зменшення безпосереднього надлишку у 2004 р. порівняно із станом на 2003 рік – на 9,5%,

- врахування проміжних коштів та амортизації, що також відносно більше обтяжують виробництво у 2004 році порівняно з 2003 роком, викликає зменшення сільськогосподарського доходу нетто на понад 20%,
- попри зменшення доходу, високий рівень виробництва, а передовсім дуже висока продуктивність праці зумовлюють успішне фінансування фонду споживання (звичайно, існують умови для реалізації фонду споживання, що значно перевищує паритетний рівень), а крім того, створюються умови для високої акумуляції, однак меншої, ніж перед вступом в ЄС.

Останнє аналізоване господарство – єдине, в якому в умовах вступу в ЄС зменшився дохід. Однак це не означає небезпеки для цього господарства, ані відсутності можливостей розвитку (розвинений фонд акумуляції і надалі високий). Це господарство, з огляду на дуже специфічну структуру виробництва (насамперед рослинне виробництво зернових, разом з доплатами АСП), в умовах до вступу в ЄС отримувало дуже високі доходи. Якби це господарство розводило інші культури, напр. цукрові буряки, або займалося тваринництвом, стан його доходів змінювався би в умовах вступу в ЄС набагато вигідніше.

Отож, можна стверджувати, що за винятком останнього господарства (№ 8), членство в ЄС істотно, а в деяких випадках – цілком діаметральне покращило стан доходів польських сільських господарств. Результатом цього має бути покращення як рівня життя селянських родин, так і поліпшення можливостей модернізації господарств. У той же час треба підкреслити, що інструменти ЄСП ніколи не зможуть знівелювати наслідки маломасштабного виробництва і низької продуктивності факторів виробництва, а особливо роботи. У цих випадках потрібно як покращувати масштаби й ефективність виробництва, так і шукати доходи з інших джерел. Цій останній меті служить увесь процес інтеграції з ЄС, а не тільки той, що стосується сільського господарства.

3.4. Закордонна торгівля сільськогосподарськими споживчими продуктами

Пожвавлення у закордонній торгівлі сільськогосподарськими споживчими товарами вже було дуже помітне у 2003 році. Приріст експорту у 2003 році становив, порівняно з 2002 роком, 1233 млн американських доларів (тобто 37,5%), а імпорту – 437 млн американських доларів (12,2%). Унаслідок цього після багаторічної паузи було відзначено додатне сальдо торгівлі сільськогосподарськими споживчими товарами сумою 506 млн американських доларів (таб. 1.4.1). На це впливала усе ближча перспектива вступу Польщі в ЄС. З таблиці 4.2 випливає, що помітне пожвавлення у сільськогосподарській торгівлі з країнами ЄС спостерігається з середини 2003 року. Вплив членства на пожвавлення обміну був зумовлений кількома причинами. За найважливішу можна вважати спробу промислово-споживчих фірм і торговців зайняти вигідні «позиції», що давали конкурентну перевагу вже у період до вступу в ЄС, а також помітно прискорювали отримання польськими сільськогосподарсько-споживчими фірмами відповідних сертифікатів, що давали право продажу на ринках ЄС, часто всупереч домовленим перехідним періодам, оскільки ці фірми боялись втратити користь з доступу до Єдиного Ринку. Цілковито необґрунтовані виявились побоювання, що польський ринок буде закидано дешевими продовольчими товарами із зони 15-тки. І саме вступ до ЄС звів до мінімуму такі можливості і створив для польської сільськогосподарсько-споживчої промисловості єдині умови конкуренції та умови для використання ціново-коштових переваг.

Усе це стало причиною подальшого помітного зростання у 2004 році міжнародного обміну продуктів польського сільського господарства і споживчого промислу. Подані підрахунки дозволяють оцінити, що у 2004 році сільськогосподарсько-споживчий експорт зріс на приблизно 1,2 млрд доларів, а імпорт – у межах 0,5 млрд доларів. Унаслідок цього польська сільськогосподарсько-споживча торгівля повинна у 2005 році отримати сальдо, що буде значно перевищувати 1 млрд американських доларів.

За останні роки зростання закордонної торгівлі продуктами сільського господарства і сільськогосподарсько-споживчої промисловості йшов за загальним зростанням міжнародного обміну (таб. 1.4.3., мал. 1.4.3). Це означає, що його частка в усьому обміні залишається на такому самому рівні.

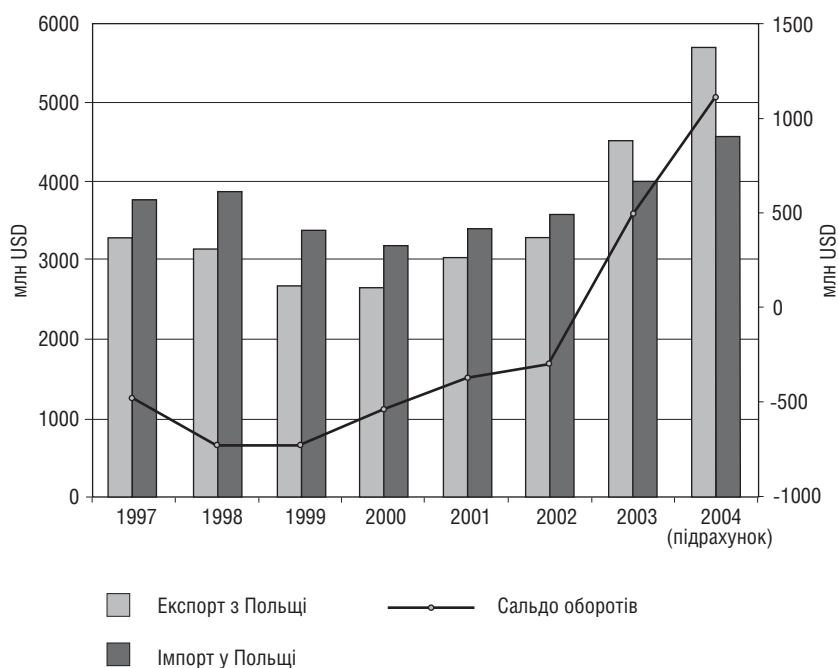
У польській закордонній торгівлі продуктами сільськогосподарсько-продовольчими домінують роль відіграє торгівля з країнами ЄС. У 2003 році до країн ЄС і 10 країн, що вступають в ЄС надходило 65% експорту, а з них надходило майже 63% імпорту. Впродовж перших дев'яти місяців 2004 року експорт до країн ЄС становив аж 71% усього польського сільськогосподарсько-споживчого експорту, натомість дещо зменшилась – до 61% – частка імпорту (таб. 1.4.4). У перших трьох кварталах 2004 р. порівняно з аналогічним періодом минулого року сільськогосподарсько-споживчий експорт зріс на 38%, а імпорт збільшився на 30%. Найбільший приріст експорту відзначено у випадку країн ЄС-15, аж на 55%. Найдинамічніше розвивався експорт яловичини, свинини, а також молочних продуктів.

Однак видається, що звичайні резерви зростання сільськогосподарського експорту будуть повільно вичерпуватись. Цінову перевагу у випадку свинини вже використано, натомість вона помітно зменшилась у випадку молочних продуктів.

Таблиця 1.4.1. Польська торгівля сільськогосподарсько-споживчими товарами у 1997-2004 рр. (в млн американських доларів)

Рік	Експорт з Польщі	Імпорт у Польщу	Сальдо оборотів
1997	3297	3766	- 469
1998	3150	3866	-716
1999	2667	3374	-707
2000	2650	3182	- 532
2001	3030	3406	- 376
2002	3285	3575	- 290
2003	4518	4012	506
2004 (підрахунок)	5695	4560	1135
I-VI 2005 (прогноз)	2792	2269	523

Джерело: Дані Агенства Сільськогосподарського Ринку і Закордонна торгівля сільськогосподарсько-споживчими товарами. Стан і перспективи; IERiGŻ, ACP і Міністерства Сільського Господарства і Розвитку Села.

Мал. 1.4.1. Польська сільськогосподарсько-продовольча торгівля у 1997-2004 (млн USD)

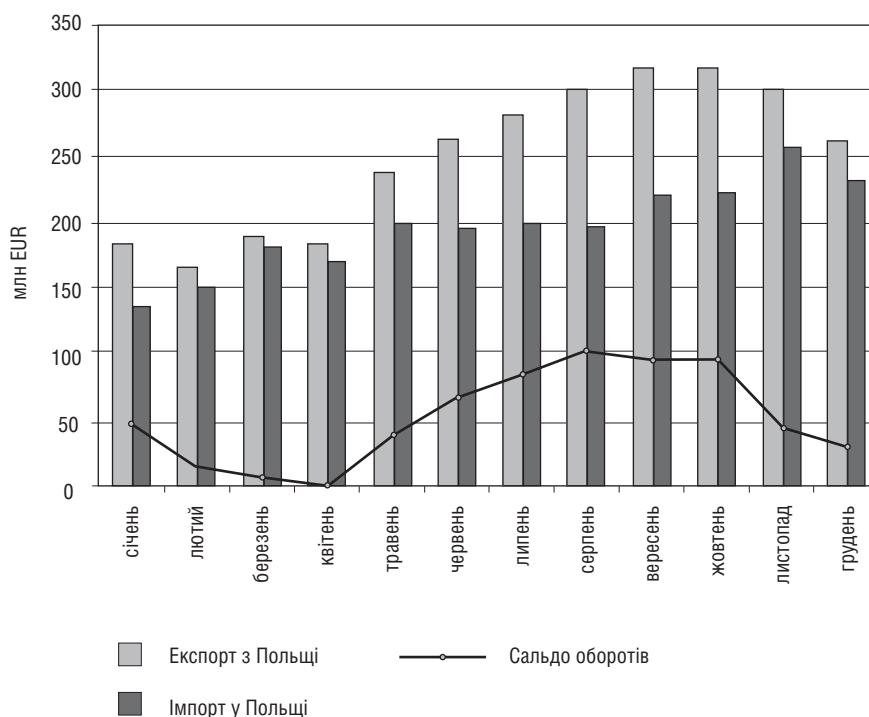
Джерело: власні дослідження на основі даних АСП і Закордонна торгівля сільськогосподарсько-споживчими продуктами. Стан і перспективи, IERiGŻ, АСП і Міністерство СГ і РС.

Таблиця 1.4.2. Польська торгівля сільськогосподарсько-споживчими продуктами з країнами ЄС-15 у 2003-2004, в млн Євро

Місяць	Експорт		Імпорт		Сальдо	
	2003р.	2004р.	2003р.	2004р.	2003р.	2004р.
січень	127,6	183,5	144,3	136,0	- 16,7	47,5
лютий	133,9	166,2	148,7	150,9	- 14,8	15,3
березень	144,3	189,0	180,1	181,2	- 35,8	7,8
квітень	140,6	167,6	155,4	170,0	- 14,9	- 2,4
травень	139,2	236,1	150,1	197,9	- 10,9	38,1
червень	150,6	262,0	132,5	196,0	18,1	66,0
липень	222,4	279,5	142,3	196,7	80,1	82,8
серпень	165,6	297,5	145,5	194,9	20,1	102,6
вересень	204,9	314,9	150,5	219,4	54,4	95,4
жовтень	245,9	314,4	151,9	221,1	94,0	93,3
листопад	204,8	298,5	169,1	255,4	35,6	43,1
грудень	162,2	260,1	184,5	229,9	- 22,3	30,2
Усього	2 042,0	2 969,3	1 855,1	2 349,5	186,9	619,8

Джерело: Закордонна торгівля сільськогосподарсько-споживчими товарами у період I-XII 2004, Центр Інформатики Закордонної Торгівлі, Міністерство Фінансів

Мал. 1.4.2. Польська торгівля сільськогосподарсько-споживчими продуктами з країнами ЄС-15 у 2004 році

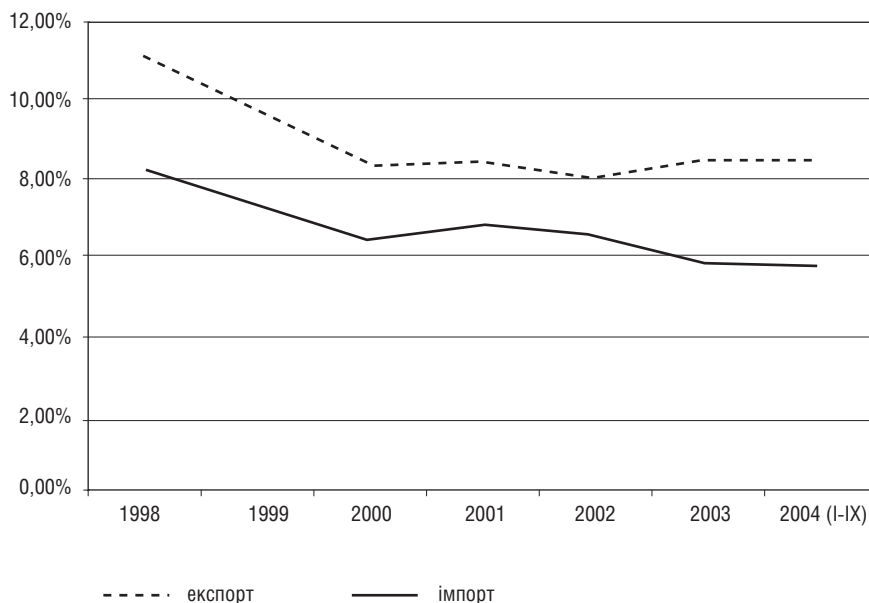
Джерело: Власні підрахунки на основі: Закордонна торгівля сільськогосподарсько-споживчими товарами у період I-XII 2004, Центр Інформатики Закордонної Торгівлі, Міністерство Фінансів

Таблиця 1.4.3. Частка торгівлі сільськогосподарсько-споживчими продуктами у закордонній торгівлі за 1997-2004 роки в цілому.

Частка в	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004 (I-IX)
Експорті	12,8%	11,1%	9,7%	8,4%	8,4%	8,0%	8,4%	8,4%
Імпорті	8,9%	8,2%	7,4%	6,5%	6,8%	6,5%	5,9%	5,8%

Джерело: Дані FAMMU\FAPA і Закордонна торгівля сільськогосподарсько-споживчими товарами. Стан і перспективи; IERiGŻ, ACP і Міністерства Сільського Господарства і Розвитку Села

Мал. 1.4.3 Частка торгівлі сільськогосподарсько-споживчими продуктами у закордонній торгівлі за 1998-2004 роки в цілому

Джерело: Дані FAMMU\FAPA і Закордонна торгівля сільськогосподарсько-споживчими товарами. Стан і перспективи; IERIGŻ, ACP і Міністерства Сільського Господарства і Розвитку Села

Таблиця 1.4.4. Географічна структура оборотів у польській сільськогосподарсько-споживчій торгівлі

Країна	Експорт			Імпорт		
	Вартість у млн USD		Зміна	Вартість у млн USD		Зміна
	I-IX 2003	I-IX 2004		I-IX 2003	I-IX 2004	
ЄС	2065	3097	50%	1765	2252	28%
ЄС-15	1587	2460	55%	1493	1043	30%
ЄАВТ	39	53	28%	104	137	32%
СНД	447	584	31%	65	83	28%
Решта, включно із США	612	616	1%	880	1196	36%
	125	140	12%	61	72	18%
Світ	3162	4350	38%	2813	3667	30%

Джерело: Дані FAMMU\FAPA, Аналіз польської закордонної торгівлі сільськогосподарсько-споживчими за III квартал 2004 р.

На найбільшій периферії щодо зростання може виявитись птиця, а також яловичина, але її пропозиція у Польщі невелика, і до того ж її якість відносно низька. Певні можливості зростання експорту є також щодо садової продукції.

Подальше істотне зростання сільськогосподарсько-споживчого польського експорту, що вже не базується на ціново-коштовій перевазі, буде набагато важче. У польських сільськогосподарсько-споживчих продуктів немає відомих марок, а значна частина споживачів у країнах ЄС-15 з недовірою ставиться до польських

продовольчих товарів. Тим не менше у 2005 році ще можна сподіватись зростання сільськогосподарсько-споживчого експорту, що базується на використанні переваги коштів, а також на поміркованому зростанні ролі інших факторів, що зумовлюють конкурентність (напр. розпізнаваність марки, довіра до якості, краща реклама і т.п.).

Приєднання Польщі до ЄС викликало покращення кон'юнктури у сільському господарстві у перші місяці після вступу. Польські продукти виявились для імпортерів ЄС дуже привабливими з погляду ціни, крім того, вони виправдовують свою якість. Збільшений експорт і попит на продовольчі та сільськогосподарські товари з Польщі став причиною значного зростання закупівельних цін, що з надлишком компенсують зростання цін на кошти сільськогосподарського виробництва. Це викликало покращення показника ножиць цін. Виплати безпосередніх доплат дають змогу покращення стану доходів сільського господарства. Це має запевнити польському сільському господарству кращі стартові умови в чергових виробничих циклах.

4. Підготовка польського села до використання фондів Єдиної Сільськогосподарської Політики

Разом із вступом до ЄС польські селяни отримали доступ до діяльності Єдиної Сільськогосподарської Політики. Безпосередні платежі почали надходити на рахунки селян з 18 грудня 2004р., а кошти з Плану Розвитку Сільських Територій, а також Секторової Операційної Програми (СОП) «Реструктуризація і Модернізація Продовольчого Сектора», а також Розвиток Сільських Територій (скорочено сільськогосподарська СОП) з початку 2005р. Зростання доходності сільськогосподарської продукції (див. підрахунки у попередньому розділі) відбулось, власне, без безпосередньої фінансової підтримки ЄС.³¹ Перші результати притоку коштів з ЄСП до польських селян можна буде спостерігати лише під кінець цього року. Однак не підлягає сумніву, що зацікавлення селян фондами ЄС дуже велике, так само як і безпосередніми доплатами та діяльністю сільськогосподарської СОП.

2.1. Безпосередні доплати

Заявки про безпосередні доплати подало 1 399 766 сільськогосподарських виробників, тобто близько 85% зареєстрованих. Найбільше заявок надійшло у великопольському воєводстві – 91,9%, найменше у малопольському 75,7% (див. таблиця 2.1.1). Така мала кількість заявок у малопольському воєводстві, очевидно, є наслідком малої частки земельних ділянок менше 0,1 га, а також неврегульованим приватизаційним питанням. Майже 1,4 млн поданих заявок, а також безпроблемний перебіг виплат свідчить про успіх першого етапу програми безпосередніх доплат – зараз селяни повинні ефективно використати виділені кошти.

Загальна сума виплат, які реалізовує АРІМСГ, становить 5296 злотих (згідно зі станом на 4 березня 2005 р.), а доплати отримало близько 1233 тис. заявників, тобто 88% бенефіцієнтів. За інформацією Агенства більшість виробників отримує виплати до кінця березня 2005р. У той же час вже розпочато прийом заяв на цього річні доплати.

³¹ Частина господарств користувалася коштами, отриманими до вступу в ЄС (програма SAPARD).

Таблиця 2.1.1 Кількість заявок на безпосередні виплати, а також відсоток поданих заявок у співвідношенні до зареєстрованих сільських виробників

Воєводство	Кількість поданих заявок	Відсоток поданих заявок у співвідношенні до кількості зареєстрованих сільських виробників (у проц.)
Дольношльонське	61 416	85,53
Куявсько-Поморське	69 311	90,92
Любельське	173 312	84,92
Любуське	19 961	82,54
Лодзьке	127 795	89,25
Малопольське	131 907	77,67
Мазовецьке	207 746	87,44
Опольське	30 541	86,18
Подкарпатське	119 189	78,47
Подляське	80 710	90,76
Поморське	39 103	86,85
Шльонзьке	52 971	77,02
Свентокшиське	92 111	86,05
Вармінсько-Мазурське	41 892	89,52
Велькопольське	122 620	91, 21
Західнопоморське	29 191	87,10
Сума	1 399 776	

Джерело: Агенство Реструктуризації і Модернізації Сільського Господарства (ARİMCG)

2.2. План розвитку сільських територій (ПРСТ)

У рамках ПРСТ розпочато 10 програм, на які призначено всього 3592,4 млн EUR у 2004-2006, звідси у 2004р. – 1086,9 млн EUR, а в 2006 – 1304 млн EUR. З 15 квітня 2004 р. до 1 лютого 2005 запущено 9 програм, а програми під назвою проекти у рамках розпорядження Ради 1268/1999 (SAPARD) буде запущено у другій половині 2005 року.

Зацікавлення селян більшістю програм ПРСТ велике. На особливу увагу заслуговує програма структурних рент і підтримка низькотоварних господарств, оскільки саме ці програми можуть викликати великий вплив на аграрну структуру польського села. Кількість заявок, поданих у рамках цієї діяльності вичерпує вже практично половину коштів, призначених на їхню реалізацію у 2004-2006 роках. Успіхом також є велика кількість поданих заявок у рамках інструменту підтримки пристосування господарств до стандартів ЄС. Боячись того, що фонди коштів на поточний окрес дії програми вичерпаються, ARİMCG від 15 березня 2005 р припинило приймати заявки у рамках цієї програми.

Таблиця 2.2.1. Розміри інвестиційного перерозподілу ресурсів на окремі програми ПРСТ, переказані кошти, кількість поданих заявок

Пріоритети і діяльність	Публічні видатки (млн євро; 2004–2006)	Вклад ЄС (млн євро; 2004–2006)	Дата за- пуску програми	Переказані кошти (млн поль- ських злотих)	Кількість поданих заявок
Пріоритет А Зростання конкурентоспроможності господарств					
Структурні ренти	640,5	512,4	01.08.2004	0,5%	23 873 (стан на 11.03.2005)
Підтримка малотоварних господарств	376,3	301	01.02.2005		76 055 (стан на 11.03.2005)
Групи сільськогосподарських виробників	25,4	20,2	15.12.2004		19 (стан на 28.02.2005)
Всього Пріоритет А	1042,2	833,6			
Пріоритет Б Збалансований розвиток сільських територій					
Підтримка економічної діяльності на території ТНГУ	976,8	781,4	15.04.2004	919,6	628 484 (стан на 11.03.2004)
Сільськогосподарська діяльність і покращення стану тварин	348,9	279	01.09.2004	33,2	6 283 (стан на 4.03.2005)
Лісонасадження	101,8	81,4	01.09.2004		2 209 (стан на 31.03.2004)
Прийняття стандартів ЄС	243,4	194,7	01.02.2005		66 713 (стан на 11.03.2005)
Всього Пріоритет Б	1650,3	1336,5			
Інші види діяльності					
Технічна допомога	34	27,1	01.10.2004		26 (на 11.02.2005)
Доповнення безпосередніх платежів	705,3		15.04.2004	987,7	1 359 087 (стан на 11.03.2005)
Проекти в рамках розпор. Ради 1268/1999	140	105	-		-
Всього	3592,4	2866,4		1941,1	

Джерело: МСГРС.

Натомість викликає хвилювання невелика кількість заявок з боку груп виробників. МСГІРС припускає, що якщо до 2006 буде підтримано 172 суб'єкти діяльності, тоді коли зараз надійшло тільки 19 заявок. Якщо не зросте зацікавленість цією діяльністю з боку потенційних бенефіцієнтів, то з'явиться ризик невикористання коштів. Однак це був би виняток на тлі великого зацікавлення іншими програмами.

2.3. СОП Реструктуризація і Модернізація Продовольчого Сектора, а також Розвиток Сільських Територій

До 25 лютого 2005 р., в рамках започаткованих 15 програм, було подано заявки на суму 2506 млн зл. Програми, що викликають найбільше зацікавлення: 1.2 Полегшення старту для молодих селян (15 849 заявок), а також 1.1 Інвестиції у Сільських Господарствах (8806). Таке велике зацікавлення коштами СОП з боку молодих селян викликає оптимізм, оскільки дезавуює поширену останнім часом тезу про те, що молоді люди масово хочуть відійти від сільського господарства. Звісно, подані заявки у кількості близько 16 тис не дають права стверджувати, що після вступу в ЄС молоді наступники теперішніх господарів масово хочуть залишатись на селі, однак це дає підстави стверджувати, що дедалі більше польської молоді пов'язує своє майбутнє із сільським господарством, і що це вона буде у найближчі роки авангардом цього сектора. Зараз відносно небагато заявок подано для програми 1.5. Покращення переробки і маркетингу сільськогосподарських товарів (275), а також 2.4. диференціювання сільськогосподарської діяльності і близької до сільського господарства для того, щоб забезпечити діяльність різного спрямування або ж альтернативні джерела доходів (933). Найближчим часом можна сподіватись, що кількість заявок про підтримку в рамках програми 2.4 швидко зростатиме, бо з року на рік зростає кількість селян, що займаються позасільськогосподарською економічною діяльністю (див. таблиця 3.1), частина «Новаторство і підприємницька діяльність»). Так само успіх програми 4 «Диференціація економічної діяльності на сільських територіях програми SAPARD свідчить про велике зацікавлення селян цього типу діяльністю.

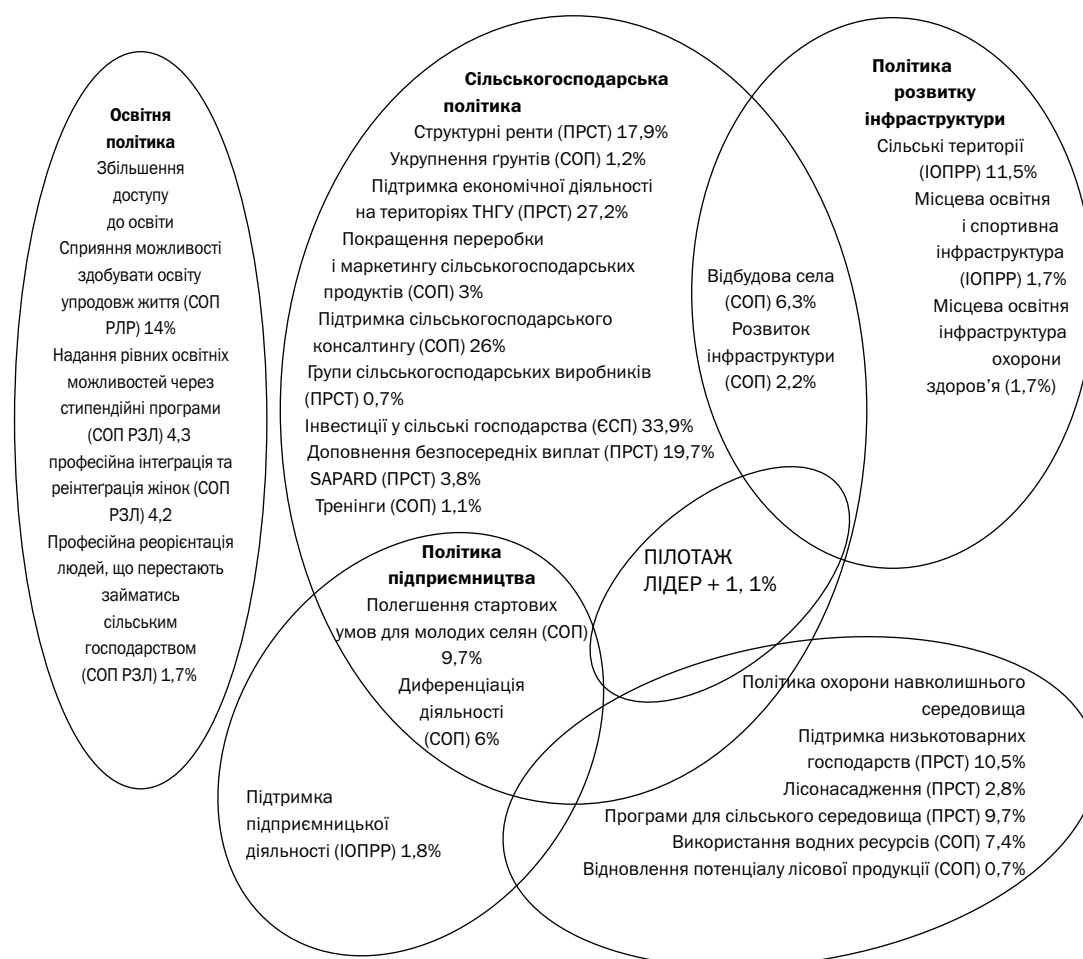
2.4. Вплив коштів з-поза ЄСП на ситуацію села

Політика розвитку сільських територій – це не лише ЄСП. Вагоме значення також інших структурних фондів, які у безпосередній спосіб впливають на ситуацію сільських територій. Багатомірна політика розвитку села повинна містити елементи підприємницької, освітньої, інфраструктурної політики, охорони середовища, а також сільськогосподарської. Зараз першорядне значення має сільськогосподарська політика (ПРСТ, сільськогосподарська СОП, безпосередні доплати), менше – освітня політика (СОП) та інфраструктурна, а маргінальне – діяльність на розвиток підприємництва та охорони природного середовища. Безперечно, політика розвитку села, що реалізується на даному етапі – це крок уперед порівняно із станом кілька років тому, коли на село дивились виключно через призму сільського господарства. Діяльність за окремими секторними програмами, хоча вони й доповнюють одна одну, то часто саме через рішуче зміщення акцентів на користь традиційної сільськогосподарської політики не використовують ефекту синергії, що де юре впливає з їхньої специфіки. По-друге, комплементарна роль багатьох видів діяльності часто розладнана, оскільки в Національному Плані Розвитку 2004-2006 прийнято секторну точку зору, звідси те, що він розписаний на окремі операцій-

ні програми. Справжня інтегральність окремих видів діяльності може гарантувати лише горизонтальний підхід, в якому передовсім визначаються основні бар'єри розвитку села, потім формулюються певні цільові показники (напр. кількість людей з вищою освітою), аби пізніше запропонувати їм відповідний інструментарій реалізації цих цілей. Цей підхід не передбачає априорі, що дана мета буде реалізована напр. інструментами сільськогосподарської політики. Цей спосіб програмування політики розвитку села близький до положень Лісабонської стратегії.³²

Нижче подано карту видів діяльності, до яких польське село має доступ з 1 травня 2004 р. Оскільки ЄСП запроваджує революційні зміни в умовах функціонування сільськогосподарського сектора, так само широкий інструментарій знарядь розвитку села дає зовсім іншу якість в сфері політики розвитку сільських територій.

Мал. 2.4.1. Карта окремих видів політики і діяльності в рамках цих політик, що впливають на польське село

Умовні позначення: у дужках подано, до якого СОП належить даний вид діяльності. Також подається процентна частка коштів на певний вид діяльності у даному СОП. Діяльність, що реалізують цілі кількох напрямків політик, напр. сільськогосподарської та підприємництва, подано у спільному полі, де покривається діяльність певних політик, напр. діяльність полегшення стартових умов для молодих селян.

³² Про відмінності між секторовою та горизонтальною політикою розвитку села див.: Hardt, Ł (2004), «Polityka Unii Europejskiej rozwoju obszarów wiejskich po 2006r.» – аналіз пропозиції Європейської Комісії, пріоритети розвитку польського села, реалізовані у даний період види діяльності, рекомендації, Інститут Економічних Наук Польської Академії Наук, неопублікована експертиза.

Разом із вступом Польщі до ЄС сільські території вперше за кілька десятиріч мають змогу здобувати реальні кошти на реалізацію дуже багатьох проектів. Бенефіцієнтами наведених нижче видів діяльності можуть бути самоврядування, фізичні особи, позаурядові організації, освітні інституції та інше. Варто пам'ятати, що іще донедавна до так званої політики розвитку села мали доступ лише сільські виробники. Першою вигодою, яку польське село отримало від європейської інтеграції, це те, що на розвиток села перестали дивитись лише через призму діяльності на користь модернізації сільського господарства.

Початок реалізації багатьох поданих вище видів діяльності перебуває тільки на початковому етапі, але вже перші оцінки впровадження у життя окремих програм за секторами доволі оптимістичні, напр. розміри фінансування за поданими заявками із коштів ЄС у рамках Інтегрованої Операційної Програми Регіонального Розвитку на кінець січня 2005 р. становила близько 17 233 млн зл, що становить 141, 9% зобов'язань на 2004-2006 рр. Подібна ситуація і в інших програмах. Бенефіцієнти дуже ними зацікавлені. Отож, суми, відповідно до заявок (на кінець січня 2005 р.) становлять: у рамках СОП Транспорт (5,3 млрд зл), СОП Розвиток людських ресурсів (4,3 млрд зл), СОП Реструктуризація і модернізація продовольчого сектора, а також розвиток сільських територій (1,4 млрд зл), СОП Зростання конкурентоспроможності підприємств (3,6 млрд зл). Найнижчі суми за заявками у рамках СОП Риболовство і рибопереробка (246 млн зл), а також ОП Технічна допомога (42 млн зл). Не виправдали себе побоювання, що існували перед вступом до ЄС, що бенефіцієнти не будуть готові подавати аплікації на вищезгадані кошти. Записані в окремих програмах алокації коштів на 2004 р. будуть використані на 100%, хоча виплата їх з формально-процедурного та організаційного погляду може в окремих випадках затриматись.

На зображеній вище схемі варто звернути на ініціативу ЄС лідер, що реалізується в Польщі у рамках проекту Пілотаж (програма «Лідер +»). На даний період реалізації програм з її фондів можна реалізовувати лише «легкі» види діяльності, а не інвестиційні, також сума доходів, призначена на неї, відносно невелика (див. рамку нижче). Однак кошти тут не є вирішальним фактором, що визначає першорядне значення програми «Лідер». Цільово вона повинна зводитись до «зчеплення» окремих видів діяльності, що реалізуються на даній території, гарантуючи їхню взаємну доповнюваність, а також відповідність місцевим стратегіям розвитку, що буде великою мірою опрацьовуватись органами самоврядування, а також Місцевими Робочими Групами. Інституційна форма програми «Лідер» у Польщі до 2006 р. не гарантує, що вона буде відігравати роль чинника, який сприяє політиці розвитку села у масштабах всієї країни, але на певних територіях ця програма відіграє саме таку роль. З огляду на потенційно велике значення реалізування проектів, спрямованих на розвиток села Управління Комітету Європейської Інтеграції доручив провести соціальне дослідження з метою визначення потенціалу поглинання коштів в рамках цієї ініціативи у Польщі, результати якого подано в рамці нижче.

Потенціал поглинання коштів ініціативи «Лідер» у Польщі – результати дослідницького проекту, реалізованого на доручення Керівництва Комісії Європейської Інтеграції

Програма «Лідер» – це, з одного боку, інструмент, що спрямований на відбудовування суспільного капіталу на сільських територіях, з другого, ініціатива, що має на меті реалізацію конкретних інвестиційних проектів. Ця програма через стимулювання співпраці само-

врядування, підприємців та позаурядових організацій буде сприяти відбудовуванню суспільних зв'язків. Ініціатива «Лідер» поєднує в собі елементи більшості політик, що спрямовані на розвиток сільських територій, тому на місцевому рівні вона може відігравати роль інституції, що гарантуватиме взаємодоповнюваність видів діяльності, що будуть реалізовуватись на даній території. Беручи до уваги вищесказане, можна стверджувати, що «Лідер» більше потрібен Польщі, аніж старим державам-членам ЄС, бо саме в Польщі ресурси суспільного капіталу належать до одного з найнижчих у Європі, а ідея, яку із собою несе «Лідер» – стимулювання розвитку села через ініціативу знизу від місцевих спільнот (bottom-up approach); конструювання місцевих стратегій розвитку, залучення як найбільшої кількості суб'єктів з даної території – буде сприяти творенню багаторівневої політики розвитку села, без якої розвиток сільських територій не буде можливий.

Про зростання важливості ініціативи «Лідер» найкраще свідчить пропозиція Європейської Комісії, щоб у 2007-2013 роках на цю діяльність призначити мін. 7% коштів на розвиток села. А це означає, що вони зростуть у декілька разів порівняно із коштами, доступними зараз. Прийняття пропозиції Комісії буде означати блискавичне зростання коштів, виділених на цю діяльність на наступний період складення програм. Чи Польща готова до використання таких коштів? Щоб відповісти на це питання, на доручення ККЄІ було реалізовано якісний дослідницький проект (інтерв'ю експертів, анкетні дослідження з представниками партнерств і самоврядувань, аналіз висланих матеріалів), що мав визначити потенціал поглинання коштів цієї ініціативи у Польщі.

У Польщі в період за 2004-2006 впроваджується ініціатива «Пілотна програма Лідер +» в рамках сільськогосподарської СОП. На цю програму виділено разом 19 млн євро, а фінансуватись можуть лише «м'які» типи діяльності (capacity building). Прийом заявок закінчився у грудні 2004 – надійшло 249 аплікаційних форм всього на суму 31,5 млн злотих (схема I). Фонд Програм Допомоги Сільському Господарству (FAPA) – організація, що відповідає за впровадження «Пілотної програми Лідер +» передбачає, що в рамках схеми I (зокрема, допомога у створенні робочих груп, опрацювання стратегій на місцях, тренінги) надійде максимум 170 аплікаційних форм на суму, що не перевищує 25,5 млн злотих, тим часом кількість поданих заявок значно перевищила навіть найбільш оптимістичні оцінки. Це свідчить про велике зацікавлення бенефіцієнтів, які in gremio критикують обмеженість програми «Лідер +» у Польщі (недостатність коштів, можливість фінансування лише «м'яких» проектів). Успіх пілотажу в «Лідер» разом з іншими факторами дає змогу позитивно поставитись до можливості використання набагато більших коштів після 2006 р. Завдяки перетворенню соціального прошарку польського села умови для запровадження програм типу «Лідер +» будуть все вигідніші, тобто зокрема:

- зміниться спосіб мислення людей у селі – з'явиться конструктивне мислення, спрямоване на вирішення проблем, а не тільки на те, щоб їх окреслити;

- зростають очікування сільських мешканців щодо освіти – багато з них, замість того, щоб займатись модернізацією господарства, кошти, отримані з безпосередніх доплат має намір призначити на фінансування освіти своїх дітей.
- зростає кількість сільських мешканців, які починають ставитись до тих, хто здобув успіхи (напр. бенефіцієнтів програми SAPARD) як до прикладу для наслідування.

Проведене дослідження вказує також на прихильне ставлення місцевих органів самоврядування до ініціативи «Лідер +». Не справджуються побоювання, що частина представників самоврядування може трактувати Місцеві Робочі Групи не як партнерів, а радше як конкурентів для реалізації місцевих стратегій розвитку. Аж 71% анкетованих представників органів самоврядування вважає, що програма «Лідер» може бути корисна в їхньому регіоні, а 80% стверджує, що підхід типу «Лідер» може відіграти важливу роль у розвитку сільських територій.

Успіх програми «Лідер» буде похідною кількості і якості Місцевих Робочих Груп (73 на кінець 2004 р.). Проведене дослідження показує, що більшість з них систематично розвивається і збільшує територію діяльності. Першорядну роль в утворенні цих груп і надалі відіграє самоврядування, що природнім чином збирають найактивніших мешканців села, таких, що зацікавлені співпрацею з іншими партнерами. Проведене анкетне дослідження свідчить, що Місцеві Робочі Групи:

- збільшують кількість партнерів (60% партнерств);
- розширюють територію діяльності (територіальний обсяг – 27%, нові галузі – 39%);
- прямують до оформлення своєї діяльності (43%);
- діють систематизовано, на основі виробленої стратегії (57%);
- реалізують поставлену мету (75% реалізувало принаймні половину).

Однак надалі багато факторів буде ускладнювати впровадження у життя програми «Лідер». Серед можливих бар'єрів слід згадати:

- спосіб мислення «згори» про розвиток сільських територій;
- адміністративний формалізм;
- прийняті в Польщі принципи функціонування програми «Лідер»;
- дефіцит суспільного капіталу і традиції співпраці;
- зловживання під час реалізації програми.

Оптимістичне те, що під час втілення у життя ініціативи «Лідер», що великою мірою має освітній характер, частину бар'єрів буде успішно усунуто. Однак не підлягає сумнівам, що найсерйозніший з них – низький ресурс суспільного капіталу, що проте, не має провадити до низького поглинання коштів. Важливо, щоб закони, які регулюють впровадження у життя «Лідера» (критерії присудження коштів, формалізування процедур) були максимально зручні для бенефіцієнтів і за формою своєю брали до уваги факт слабких суспільних зв'язків на селі (напр. тоді, коли треба дати визначення партнерству).

Польському селу потрібен «Лідер». Реалізований дослідницький проект дозволяє ствердити, що незважаючи на абсорпційні бар'єри,

шанси на використання у кілька разів більших коштів на ініціативу «Лідер» цілком реальні.

* Дослідницький проект на тему ініціативи «Лідер» на прохання UKIE провела фірма «Market Service KSG»; листопад 2004 – січень 2005. Науковий консультант дослідження: др Єжи Глушиньскі, Інститут Дослідження Громадської Думки й Ринку Пентор. З огляду на методологію дослідження отримані результати не репрезентативні із статистичного погляду і свідчать лише про наявність певних тенденцій у досліджуваній популяції.

3. Сільська спільнота у Польщі після вступу до ЄС – суспільний капітал і людський, стратегії участі у ЄСП

Процес інтеграції Польщі в ЄС, а зокрема, поява можливості скористатись інструментами Єдиної Сільськогосподарської Політики – став каталізатором суспільних змін у польському селі. Необхідність селян працювати в нових зовнішніх умовах, змусила частину з них будувати згуртовані життєві стратегії. Те, що кожен уповноважений господар мав прийняти рішення: чи подати заявку на безпосередні доплати, а чи залишитись поза цією системою, має колосальне значення для процесу формування нових ліній поділу у сільській спільноті. Так само як у випадку економічної трансформації 90-х років, і в процесі європейської інтеграції у випадку сільського господарства маємо справу з екзогенічним шоком попиту (зміна структури й величини попиту на сільськогосподарські продукти), а також з інституційною революцією, бо правила гри, в рамках яких функціонує сільське господарство, діаметрально змінилися. Суспільно-економічні перетворення 90-х років спричинились до появи тріщин у суспільній структурі польського села. Лінія поділу почала проходити між тими, для кого трансформація була вигідна, і тими, чиє життєве становище значно погіршилось. У той період серед селян можна було виокремити три головні групи: власники крупнотериторіальних господарств, індивідуальних господарів та колишніх працівників колективних господарств (ПГРів).³³ На процес економічної трансформації наклався також процес європейської інтеграції, який поляризує, зокрема, спільноту індивідуальних господарів. Зараз головна лінія розподілу між селянами пролягає між активними й пасивними, між тими, що подали заявки на безпосередні доплати, і тими, що вирішили залишитись поза ЄСП (див. схему нижче).³⁴ Активні – це також переважно ті, що підтримують членство Польщі в ЄС.³⁵

Нижче подана схема, звісно, спрощена, бо суспільна структура польського села набагато більше розшарована, а лінії поділу з періоду трансформації укладу і з процесу інтеграції в ЄС накладаються одна на одну.

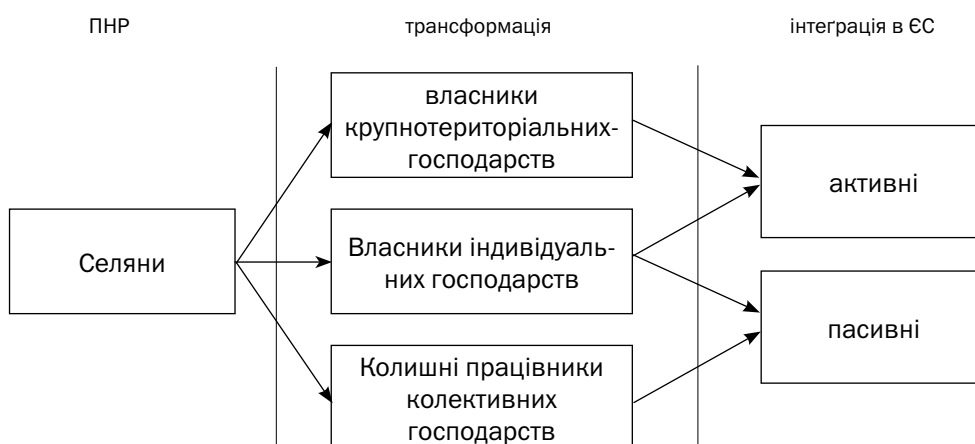
Однак не підлягає сумніву, що вибір перспективи «пасивні – активні» дуже цінний з погляду практичного, бо дозволяє взяти до уваги шансів, які мають селяни на використання коштів, що надходять з ЄС. Навіть більше, це суспільний фактор, що розуміється як ресурс суспільного, людського і культурного капіталу, упродовж тривалого часу буде визначальним для шансів цивілізаційного розвитку польських сільських територій.

³³ Див.: Halamska M. Socjologiczny ładunek wsi i rolnictwa polskiego: dylematy polityki rolnej. Integracja polskiej wsi i rolnictwa z UE, red. Tadeusz Huneck, FAPA, Варшава, 200.

³⁴ Кількість активних сільських господарів можна окреслити як 1, 4 млн, бо саме стільки подало заявки на отримання безпосередніх доплат.

³⁵ У лютому 2005р. підтримку присутності Польщі в ЄС декларувало 72% селян (див. розділ авторства Ельжбєти Скотніцкої-Іласевіч). Можна сподіватись, що коли почнуть сплачуватись безпосередні виплати у наступні місяці й роки цей відсоток може ще більше зрости.

Схема 3.1. Диференціація сільськогосподарської спільноти у період системної трансформації та інтеграції з ЄС.

Джерело: Сільська спільнота в Польщі – нові лінії поділу, суспільний капітал і стратегії участі в ЄСП, Монітор Європейської Інтеграції, № 2/2004, с. 81.

Суспільний капітал³⁶

Проведені соціальні дослідження, а зокрема якісний проект під назвою «Діагноз ознайомленості селян із можливостями пошуку допоміжних коштів, виділених для сільських територій, а також їх стратегій функціонування у рамках членства Польщі в ЄС³⁷, здійснений AVR Громадська думка на прохання УКІЕ у грудні 2004 р., свідчать, що ресурс суспільного капіталу у польському селі дуже незначний. Зрештою, це й не дивно, якщо взяти до уваги факт, що рівень загальної довіри у польському суспільстві належить до одного з найнижчих у Європі.³⁸ Зменшується не лише солідарність серед селян, але й відбувається декомпозиція їхньої спільноти, а її члени втрачають почуття спільного коріння, проблем та інтересів. У цьому контексті симптоматичне те, що ті, з ким проводилось дослідження, говорили про землю у спосіб дуже раціональний (чи продати, чи краще орендувати), а не емоційний (не було зафіксовано відповідей типу: це моя батьківщина, я її не продаватиму і оренду не дам»). Ще один раз було розвіяно міф про те, що земля – найбільша цінність для селянина, і що вона творить його ідентичність. Зміни, що відбулися на селі спричинились до того, що селяни перебувають на етапі пошуку для себе нової ідентичності, що іще більше знижує ресурс суспільного

³⁶ Суспільний капітал розуміється як «зв'язки довіри, лояльності та солідарності, що виражаються у самоорганізації та самоврядуванні, насамперед у рамках добровільних об'єднань» (за Sztompka P. Socjologia, Żnak, Kraków, 2002, с. 224). Суспільний капітал тісно пов'язаний із довірою, що створює зв'язки між індивідами.

³⁷ Якісний дослідницький проект, реалізований методом сконцентрованих групових інтерв'ю (два інтерв'ю у великопольському воєводстві і три у підляському воєводстві). З огляду на методологію дослідження отримані результати не репрезентативні з погляду статистики, і свідчать лише про наявність певних тенденцій у досліджуваній популяції – так теж слід трактувати висновки, подані у даному підрозділі.

³⁸ Лише 18,9% мешканців Польщі довіряє людям, з якими зустрічається щодня. Більша культура недовіри панує лише в Латвії (17,1%), Словаччині (15,7%), а також в Румунії (10,1%). Вимірюваний у такий спосіб рівень суспільного капіталу найвищий у Швеції (66,3%), Голандії (59,7%), а також Фінляндії (58,0%) (див. European Values Survey за 2001 рік).

капіталу, оскільки брак вкорінення на «місцевості» ускладнює будівництво зв'язків та стосунків з іншими. Функції, що об'єднує спільноту селян не виконує участь у діяльності ЄСП, оскільки ті, що мають з неї користь, відчують себе радше конкурентами, а не партнерами. Упродовж тривалого періоду можна однак сподіватись, що селяни, які беруть участь у програмах, пропонує ЄСП, почнуть бачити користь у співпраці, бо в їхніх інтересах – у якнайкращому сенсі – буде створення сильного представництва для інституцій, відповідальних за втілення у життя механізмів ЄСП. Низький рівень суспільного капіталу не означає, що не здійснюється жодна діяльність «знизу» на користь місцевої громади. Така діяльність справді має місце, але її ініціаторами переважно бувають лідери з-поміж учасників самоврядування, вчителів, а також представників інших професій, що на селі традиційно викликають довіру суспільства. Власне, цілком природно, що цими професіями займаються люди найбільш активні. У малих сільських громадах – частіше ніж у містах – самоврядування складається з лідерів та місцевих авторитетів, а не широко невідомих партійних діячів. Проведене АBR Громадська думка дослідження свідчить, що людям легше зорганізуватись проти чогось, аніж за якусь ініціативу. Така ситуація часто спостерігається у підляському воєводстві, де, коли люди зорганізуються, то лише для протесту.³⁹ У великопольському воєводстві зафіксовано набагато більше місцевих ініціатив, а люди свідомі того, що багато проблем вони можуть розв'язати самостійно.⁴⁰ Однак не підлягає сумніву, що низький рівень суспільного капіталу у польському селі може ускладнити реалізацію програм ЄСП (зокрема, підтримки груп виробників, а також ініціативи Лідер). Активізація частини селян у результаті реалізації програм ЄСП іде разом зі зростанням знецінення суспільного капіталу. Через тривалий час це може призвести до зростання трансакційних коштів на здійснення економічної діяльності на сільських територіях, і цим самим знизити економічну ефективність ініціатив, що здійснюються селянами – учасниками ЄСП.

Людський капітал

Проведені АBR Громадська думка дослідження не лише підтвердило спостереження Загального Сільськогосподарського Перепису (2002), що зростає кількість молодих людей з села, що здобувають вищу освіту, а також показало, що у ментальності селян відбуваються революційні зміни, оскільки освіта дітей стає для них важливіша, аніж володіння землею.⁴¹ Навіть більше, ті, кого питали про способи

³⁹ У проведеному АBR Громадська думка дослідженні висловлювання такі, як подано нижче, серед підляських селян не належали до нечастих:

- «У 70-х, 60-х роках люди працювали громадою. Будували дороги, всяке таке інше. Клуби, депо ремонтували, все. Зараз нікого це не хвилює. Кожен на себе дивиться. Кожен сидить у своїй норі. (Звіт АBR Громадська думка, с. 12).
- «Як організуються збори, то скільки людей приходить? Мало. Так. Прийде всього 10 чоловік. І що тоді можна зробити. А пізніше нарікають.» (Там само).

⁴⁰ Ми собі раду даємо. Організуємо екскурсії, зустрічі, гриль у рамках групи виробників. Якись пікніки бувають. М'ясні підприємства якись ковбаски підкинуть. Фірми з кормозаготівель покрийть половину коштів (Там само).

⁴¹ У цьому місці варто процитувати декілька висловлювань селян із матеріалів проведеного дослідження: «Я буду краще вкладати гроші в освіту дітей, ніж у господарство, з якого нічого не маю». «(Ми будемо краще) вкладати гроші в освіту дітей. Бо це наше майбутнє. А яке майбутнє в дитини на цій землі? Ніякого.»;

«Освіта дітей на першому місці. Освіта найважливіша. Кажуть, що земля зараз не має ніякої цінності. (Отож людина) кредит візьме, а дитину вивчить. Або продасть частину господарства, щоб діти могли вчитись» (там само, с. 30)

використання безпосередніх виплат, часто говорять саме про освіту, як вкладення з найбільшим рівнем повернення видатків. Хоча селяни вважають, що добра освіта – необхідна умова життєвого успіху їхніх дітей, все-таки вони переконані, що ця умова недостатня. Часто згадували про те, що окрім освіти важливі знайомства. На основі матеріалу з досліджень можна висловити тезу, що процес зростання сподівань на освіту на селі перебуває лише на початковій стадії – селяни впевнені, що варто давати дітям освіту, але не знають, з якої спеціальності, в якому навчальному закладі, а що найважливіше – визнання цінності освіти певною мірою вимушене, оскільки воно є формою втечі від важкого становища на селі. Навіть більше, диспропорції у рівні освіти сільського й міського населення і надалі дуже значні, а їх усунення, навіть з таким зростанням очікувань селян щодо освіти, напевно займе багато років.

Варто підкреслити, що селяни, призначаючи частину фінансових засобів на освіту дітей, одночасно стараються не занедбувати господарства, оскільки усвідомлюють, що складне становище на ринку праці в місті може в майбутньому змусити їхніх освічених дітей повернутись на село. Рішення, які приймають селяни, щодо способів витрачення коштів, отриманих від ЄСП, переважно раціональні. Вони замислюються над за і проти окремих питань, а передовсім беруть до уваги наслідки теперішніх рішень. Процес входження до ЄСП поклав початок перспективному мисленню серед селян. Уперше за багато років багато сільських родин мусило разом задуматись над майбутнім господарства (напр. чи в рамках програми структурних рент віддати її наступнику, чи подати заявку на безпосередні виплати). Безперечна раціоналізація життєвих стратегій селян вселяє оптимізм і вказує на зростання абсорпційного потенціалу для багатьох програм допомоги ЄС, в тому числі й тих, що не пов'язані безпосередньо із підтримкою сільськогосподарської продукції. Однак треба пам'ятати, що ця раціоналізація діяльності, що здійснюється стосується передовсім групи активних селян.

Новаторство й підприємництво

Розвиток села – це багатовимірний процес, що не зводиться лише до змін в економічній сфері, а також стосується суспільної сфери, а крім того індивідуальної, в тому числі й особистої підприємницької діяльності та новаторства. Що більше люди самостійні та відкриті на нові ідеї та думки, то швидше вони адаптуються до змінного оточення і краще можуть використати нагоди, що трапляються. Що вищий капітал підприємництва, то більша ймовірність того, що селянин візьме участь у діяльності ЄСП, а також можливість того, що він займеться позасільськогосподарською економічною діяльністю. Так само як суспільний капітал, так і капітал підприємництва зумовлює успіх багатьох видів діяльності ЄСП. Чи польські селяни підприємливі та новатори? Наскільки вони спроможні розпочати процес креативної деструкції теперішньої, часто архаїчної, суспільно-економічної структури села? Чи рівень підприємницького капіталу на сільських територіях полегшить створення не-сільськогосподарських місць праці, а це – необхідна умова зміни аграрної структури польського сільського господарства?

За останні роки систематично зростає кількість господарств, що здійснюють позасільськогосподарську економічну діяльність, з 1996 р. – на 46% (ПСР, 2002). У наведеній нижче таблиці показано види позасільськогосподарської економічної діяльності селян.

Таблиця 3.1. Зайнятість позасільськогосподарською діяльністю (в %)

Лісництво	1,9
Рибальство й риболовство	2,6
Промислова переробка	17,8
Торгівля	19,5
агротуризм	1,3
будівництво	5,1
Транспорт	4,8
Обслуговування нерухомості	0,3
Вироблення енергії	0,1
Інші	39,9
В більше ніж одній секції	6,8

Джерело: ПСР, 2002

Велика частка тих, що працюють у торгівлі, не дивує, натомість звертає увагу невелика кількість зайнятих агротуристичною діяльністю. Це підтверджує думку про те, що роль агротуризму у розвитку села часто переоцінюється. Зростання кількості господарств, що займаються позасільськогосподарською діяльністю вказує на високий рівень підприємництва зайнятих цього роду діяльністю. Однак це не новаторське підприємництво, а підприємництво з необхідності, що домінує в польському селі. Селяни «змушені» бути підприємцями, бо сільськогосподарська продукція часто не дає достатніх доходів.

Дослідження, проведене АВР Громадська думка підтверджує вищенаведені спостереження. Селяни часто заявляли, що багато з них займається позасільськогосподарською діяльністю. Багатші сільські господарі займаються зберіганням, консервуванням та переробкою сільськогосподарських продуктів. Інші займаються торгівельною діяльністю, напр. продають корми, відкривають продуктові магазини, пекарні. Бідніші займаються кустарними роботами, або роботами на певних стадіях консервування сільськогосподарських продуктів або підробляють на будівництві⁴³. Цілкові інакша ситуація на Підляшші, де небагато селян займається позасільськогосподарською економічною діяльністю. Якщо заробляють поза сільським господарством, то роблять це нелегально⁴⁴. У цьому, зрештою, немає нічого дивного, якщо брати до уваги, факт, що багато інших досліджень свід-

⁴³ В інтерв'ю, взятих у великопольському воєводстві, можна було почути таке:

- «Багато (людей на селі заробляє поза сільським господарством). У кожному господарстві щонайменше одна особа заробляє у сільському господарстві.»
- «Якщо немає ренти, а селянин ніде не працює, то з господарства утриматись важко. (А так) трохи з цього, трохи з того, і якось можна жити.»
- «Наприклад, сушарні кукурудзи відкривають. Якесь сортування овочів, пакування. Хоча це якраз мабуть діяльність виробничої групи... У мене досить великий садівник, що минулого року збудував овочесховище. І така є діяльність.»
- «Серйозного бізнесу мало. Якісь продуктові магазини, пункти продажу кормів. Пекарні». (Звіт АВР Громадська думка, с. 31).

⁴⁴ Підляські селяни казали, що: «У нас нічого такого немає... У нас такого ще не ввели.» «На селі люди переважно думають, як до пенсії дожити. Як взяти якусь ренту, якусь допомогу. Таке є, але неофіційно.»

чить про дуже низький ресурс людського й суспільного капіталу, а також підприємництва у цьому воєводстві.

Рівень капіталу підприємництва у польському селі важко підрахувати, оскільки, з одного боку, зростає кількість людей, що займаються підприємництвом з необхідності, а з другого – не спостерігається значного зростання кількості фірм на сільських територіях, діяльність яких супроводжує принагідне заняття сільським господарством. У масштабі Польщі спостерігається величезна диференціація рівня підприємництва населення – найбільша частка людей, що схильні піти на ризик і розпочати економічну діяльність мешкає на заході країни, а найменша – на сході. Селяни не новатори, бо навіть, якщо вони починають займатись економічною діяльністю, то вона переважно пов'язана із сільським господарством.

Думки селян про становище польського села після 1 травня 2005 р. та їхні очікування до вступу в ЄС*

Селяни спостерігають позитивні зміни на селі, пов'язані з процесами інтеграції в ЄС. Це, між іншим: покращення інфраструктури, модернізація господарств, запровадження с\г бухгалтерії, зростання спеціалізації, легший доступ до кредитів, а також програми допомоги. У той же час вони скаржаться, що за кілька місяців після вступу в ЄС вони не отримали ніякої реальної підтримки, а відразу мусили йти на видатки, пов'язані з підвищенням цін на фактори виробництва (дослідження проводилось на початку грудня 2004р., коли значна частина селян ще не отримала безпосередніх виплат). Селяни помічають багато негативних явищ на сільських територіях, але не пов'язують їх усіх безпосередньо з процесом інтеграції в ЄС, а радше схильні їх трактувати як ефект багаторічних недоглядів. Таким чином, селяни вказують на проблему заборгованості багатьох господарств, припинення сусідської допомоги, все більшу заздрість серед тих, кому пощастило (напр. взяли участь у програмі SAPARD), і тими, хто зазнав втрат унаслідок трансформації системи та інтеграції з ЄС.

Не погоджуються із образом селян, який створюють медіа – як такої суспільної групи, якій інтеграція дала найбільшу користь. Закидають їм, що так як раніше вони зосереджувались на показі недоліків польського сільського господарства, так зараз сконцентровують увагу на середніх і великих господарствах, показуючи, яку велику підтримку селяни отримують від безпосередніх доплат і яку це їм принесе користь. Селяни стверджують, що медіа, як до, так і після вступу, хочуть довести наперед прийняту тезу. Перед вступом вони твердили, що польське сільське господарство наскільки непристосоване до стандартів ЄС, що тут конче потрібна негайна допомога держави. Після вступу натомість твердять, що гроші з доплат дають змогу залагодити усі проблеми. Закидають медіям, що вони зосереджуються на зростанні цін на сільськогосподарські продукти, а мовчать про зростання коштів у виробництві.

Окрім цих негативних явищ, на які зараз вказують селяни, однозначно можна ствердити, що їхні побоювання пов'язані із вступом Польщі в ЄС не справдилися: попит на польські продукти не впав, а величезне зростання експорту стало позитивною несподіванкою; зросли ціни на фактори виробництва, що однак з надлишком було

компенсовано зростанням цін на продукти, які продавали селяни; не впали польські фірми з переробки продуктів, а цілком навпаки, вони динамічно розвиваються і роблять значні грошові вклади, пов'язані з величезним попитом країн ЄС на польську продукцію. Уже в перші місяці членства збулося головне очікування з боку селян щодо ЄСП – сільськогосподарська політика стала стабільна, прозора й ефективна. Вперше за багато років закупівля зернових відбулася без протестів, а селянам не довелося стояти багато днів у чергах до елеваторів.

Два проведені дослідження свідчать про те, що знецінення суспільного капіталу польського села зростає. Висловлювання типу: «Навіть такої звичайної сусідської допомоги вже немає на такому рівні, на якому була колись. Зникає (...)» появлялися дуже часто. Навіть більше, селяни із занепокоєнням дивляться на знелюднення села, а також на зубожіння тих мешканців, що не можуть справитись з новими умовами. Досліджувані усвідомлюють, що під час змінених правил гри і на конкурентному ринку власна активність і тяжка праця дають результати, доказом чого є висловлювання, в яких селяни з подивом трактують тих, хто кілька років тому почав модернізувати господарство, а пізніше взяв участь у програмі SAPARD, а тепер пожинає плоди цієї діяльності.

Отож, інтеграція польського села з ЄС справляє вирішальний вплив на зміни у селянській громаді. ЄСП – цивілізаційний проект для сільських територій – не тільки змінює прибутковість сільськогосподарської продукції, а також спонукає селян будувати нові життєві стратегії, а що найважливіше – дезактуалізує чинники, які дотепер формували ідентичність селянина. Що формуватиме ідентичність селян у наступні роки? – на це питання не можна зараз дати однозначну відповідь.

* На основі двох якісних дослідницьких проектів, здійснених ABR Громадська думка на доручення УКІЕ наприкінці 2003 р. і в грудні 2004 р. З огляду на якісний характер цих самих досліджень, їхні результати не репрезентативні з погляду статистики і вказують лише на наявність певних тенденцій у досліджуваній громаді.

Підсумки

Минув рік членства Польщі в ЄС, і вже зараз можна однозначно стверджувати, що становище більшості сільських господарств покращилось: зростає прибутковість виробництва, поліпшилися цінові відношення, зростає експорт, до селян починають надходити кошти в рамках програми Єдиної Сільськогосподарської Політики. Вигоди із запровадження ЄСП ЄС все-таки диференційовані. Вступ до ЄС виявився найвигідніший для господарств, що займаються тваринництвом (ціни на свинину досягли рівня середніх цін в ЄС, яловичина вже тільки на 30% дешевша, ніж в ЄС, так само з цінами на птицю). Натомість зазнали втрат господарства, що займаються вирощуванням зернових (погіршення співвідношення цін на зернові і цін на засоби виробництва). Виплата територіальних доплат, а також початок з січня 2005 року підтримки сільського господарства коштами з Плану Розвитку Сільських Територій, а також структурними коштами створює добрий ґрунт для розвитку сільського господарства у другому та в чергові роки членства Польщі в ЄС.

І передбачення до вступу в ЄС, і перший досвід членства показують, що інструменти ЄСП не зможуть нівелювати результати маломасштабного виробництва і

низької продуктивності факторів виробництва, а особливо праці. У цих випадках конче потрібне і покращення масштабу й ефективності виробництва, а також пошуки доходів з інших джерел. З цього погляду нестача робочих місць поза сільським господарством може загальмувати перетворення аграрної структури польського сільського господарства.

Перші місяці членства Польщі в ЄС доводять, що зацікавлення фондами із ЄСП велике – і безпосередніми виплатами, і діяльністю ПРСТ і сільськогосподарської СОП. На основі доступних зараз даних можна стверджувати, що кошти за зобов'язаннями у 2004 р. будуть повністю використані. Для того, щоб ці кошти пішли на розвиток польського села, їх не лише слід отримати, але й ефективно використати. Таке завдання зараз стоїть перед їх бенефіцієнтами. Оцінка використання цих нових, досі недоступних польському селу інструментів буде можлива лише за декілька років. Однак уже зараз видно перші позитивні наслідки.

Діяльність ЄСП, а також інструменти в рамках окремих структурних програм дають надію на поступове нівелювання відмінностей у розвитку села й міста. Однак слід пам'ятати, що у багатьох регіонах цивілізаційна відсталість сільських територій така велика (напр. рівень освіти населення), що досягнути характерних показників для міських територій займе багато років. Навіть обмежений інструментарій ЄСП однак дає надії на те, що почнеться процес наздоганяння багатших країн.

Зміна економічних умов сільськогосподарського виробництва, а також потік коштів в рамках ЄСП, спричиняються до того, що сільське населення повинно навчитись функціонувати у цілком нових обставинах. Зараз головна лінія диференціації селян пролягає між активними й пасивними, між тими, що подали заявки про безпосередні доплати, і тими, що вирішили залишитись за межами ЄСП. Ці зміни супроводжуються все інтенсивнішим процесом знецінення суспільного капіталу. Якщо ця тенденція найближчим часом не припиниться, то вона може негативно позначитись на шанси поглинання коштів з певних видів діяльності ЄСП.

Особливу увагу слід звернути на вагоме зростання підтримки членства Польщі в ЄС серед селян. Зараз аж 72% з них декларує прихильне ставлення до членства в ЄС (II.05), тоді як у січні 2004 їх було ледве 20%. Це найкраще свідчення позитивного впливу інтеграції Польщі в ЄС на становище сільського господарства. Не підтвердилось побоювання селян, актуальні до вступу в ЄС: польського ринку не залляли продукти, імпортовані з ЄС. А навпаки: польські продукти підкоряють ринки ЄС; комбінати з переробки продуктів не обмежують своєї діяльності, а роблять найбільші за багато років вкладення; система IACS не розвалилась, а безпосередні доплати уже переважно надійшли на рахунки селян.

Зроблені у цьому огляді висновки щодо наслідків інтеграції Польщі в ЄС для сільських територій слід розглядати як першу спробу віднайдення рівноваги, що з огляду на короткий час не дає права говорити про довготермінові результати. Подані вище основні «тенденції після вступу в ЄС» мають бути піддані аналізу у подальших дослідженнях впливу вступу в ЄС на польське село. Лише за декілька місяців можна буде оцінити вплив трансфертів ЄС на прибутковість польських сільських господарств.

МІХАЛ БОНІ

ВПЛИВ ПРИЄДНАННЯ ПОЛЬЩІ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ НА РИНОК ПРАЦІ

(березень 2005 р.)

1. Оцінка впливу макроекономічних умов та інших економічних явищ на ринок праці

1.1. Напрочуд важко здійснити повний аналіз і дати однозначну оцінку впливу приєднання Польщі до ЄС на польський ринок праці, тим паче, в макроекономічному контексті, оскільки неможливо точно вказати причинно-наслідкові зв'язки, коли взаємонакладаються кілька процесів та явищ, як-от:

- процес економічного зростання, зумовлений різними чинниками,
- структурні перетворення ринку праці, що постають із довготривалих демографічних процесів,
- зміни якості пропозиції робочої сили, які виникають зі змін в освітніх перевагах суспільства, що проявляється в подальшому, принаймні кількісному часовому горизонті,
- наслідки змін у трудовому законодавстві, а також результати введення організаційних новацій в сфері працевлаштування,
- поведінка підприємців, які намагаються здобути перевагу над конкурентами у своїй галузі, зокрема шляхом утримування низької вартості праці, що в результаті на європейських ринках праці може бути важливим,
- сам вступ до ЄС (т.зв. бум приєднання і його наслідки),
- започаткування міграційних процесів, пов'язаних із вільним пересуванням робітників у ЄС (хоча й в обмеженому іще масштабі),
- використання засобів ЄС, зокрема можливість фінансового відшкодування витрат на активну політику ринку праці, а також реалізація проектів, які опосередковано впливають на працевлаштування.

Оцінюючи вплив членства в ЄС на поліпшення ситуації на ринку праці, неймовірно важко теж послугоуватись досвідом інших держав, які раніше вступили до Європейської Спільноти чи, згодом, Європейського Союзу. Досвід Іспанії, Португалії, Греції чи Ірландії, котрі, приєднуючись до Спільноти, перебували у схожій на польську економічній ситуації, суттєво різняться. Це дозволяє зробити висновок, що інтеграція повинна доповнюватися додатковими економічними, а також законодавчими кроками, котрі дозволять задіяти й інтенсифікувати процеси, які, своєю чергою, впливають на поліпшення ситуації на ринку праці.

1.2. Залежно від прийнятої концепції розуміння розвитку і процесу змін, що настають на ринку праці, можна підкреслювати значення різних чинників, які визначають чи співвизначають ситуацію на ринку праці.

Безперечно, обсяг і темп економічного зростання, як і його структурні особливості, відіграють тут суттєву роль. Адже вони можуть мати вирішальне значення для умов розвитку підприємництва чи інвестицій – а отже, впливати на тенденції, пов'язані із створенням робочих місць.

Однак уже від структурних ознак робочої сили, тобто якості пропозиції, залежить вигляд узгодження пропозиції і попиту; скажімо, чи наштовхується на проблеми, а якщо так, то на які? До того ж, правові умови на ринку праці (вартість праці, рівень гнучкості чи негнучкості, заохочення до пасивності чи їхня відсутність у формі обмеження доступу до надлишку можливих соціальних трансферів) можуть вирішувати, чи в даних умовах економічного зросту динаміка ринку праці (а отже, потік робочої сили, обіймання безробітними нових місць праці, вихід із «тіні» і т. д.) буде настільки висока, щоб прискорювати процес зменшення безробіття і підвищення рівня працюючих. У європейській статистиці основні характеристики польського ринку праці виглядають дуже погано – у нас найвищий серед країн Європейського Союзу рівень безробіття (19 – 20 %) і водночас найнижчий показник працевлаштування чи, точніше кажучи – працюючих. Для осіб між 15 і 60/65 роком життя цей показник становить трохи менше, ніж 53 % (за незмінної до цього часу мети Лісабонської стратегії до 2010 р. середньо по ЄС – 70 %). Так само в інших країн Центральної і Східної Європи, які стали членами Європейського Союзу 1 травня 2004 р., краща ситуація на ринку праці. Нещодавно схожий рівень безробіття був у Словаччині, однак там удалося задіяти процеси створення нових робочих місць і безробіття знизилося до бл. 16 %. Небезпека, яка випливає із складної ситуації на ринку праці в Польщі, має різний характер. Важко утримати рівновагу (в довшій перспективі) між соціальною і пенсійною системами за наявного співвідношення між кількістю працюючих і непрацюючих (оскільки загрозливий також масштаб пасивності, професійної інертності). Не кажучи уже про проблему марнотратства робочої сили, частина якої – молодь – у більшості випадків має добру кваліфікаційну підготовку для реалізації завдань сучасної, змінної економіки. Тимчасом, попри те, що старші групи потрібні економіці, середній вік тих, хто йде з ринку праці у Польщі, хоча й підвищився останнім часом на рік, надалі залишається одним із найнижчих у Європі й становить 57 років.

Отже, збільшення кількості працюючих у найближчі роки – це основна мета дій на ринку праці. За доброго розподілу робочої сили вона може стати стимулюючим чинником для подальшого розвитку економіки.

Нарешті, може, не вирішальною, але доповнюючою, складовою є активна політика на ринку праці, спрямована на безробітних і шукачів праці, яка полегшує пристосування робочої сили до очікувань і вимог ринку, також за участі системи освіти в її різних формах.

Отже, питання впливу приєднання Польщі до Європейського Союзу на ринок праці – це питання, якою мірою членство в ЄС стало елементом, що прискорює зміни у вказаних ділянках. Це відбувалося і відбувається, але цей процес має як прямий, так і опосередкований характер, що проявляється у короткій, а також у довготерміновій перспективі. Прийнята у цій статті однорічна перспектива дозволяє зосередитись на опосередкованому і видимому лише фрагментарно впливі.

Незважаючи на обмеження, у цьому аналізі я намагатимусь схопити суттєві тенденції змін на польському ринку праці й вказати їхні причини, а також різноманітні зумовленості, водночас відшукуючи зв'язки із наслідками вступу й присутності Польщі в Європейському Союзі.

2. Характеристика змін на ринку праці

2.1. Для ситуації на ринку праці 2004 рік був переломний. Після кількох років очевидного росту безробіття і постійного зменшення кількості працюючих, що спостерігалось з 1999 р. (друга хвиля безробіття в Польщі), ситуація почала стабілізуватися у 2003 році, а в 2004 році безробіття дещо зменшилося і поволі зросло працевлаштування (скорочення зареєстрованого безробіття з 20 % під кінець 2003 р. до 19,1 % під кінець 2004 року, хоч були місяці з рівнем безробіття 18,6 %). Можна припустити, що ця тенденція – поза часовими, сезонними відхиленнями, головним чином у січні та лютому, – триває і в 2005 році.

У грудні 2004 р. працевлаштування у підприємницькому секторі перевищувало працевлаштування кінця минулого року – і така тенденція проявилася уперше із 1999 р. І навіть якщо в деяких галузях економіки працевлаштування зменшилося (зокрема в транспорті, гірництві, електро-, газо-, водопостачанні чи будівництві), то його рівень був менший, ніж до цього. А водночас у таких сферах, як: обслуговування нерухомості та фірм, торгівля, ремонт, готельний і ресторанний бізнес чи переробна промисловість помічено зріст працевлаштування⁴⁵, який спостерігався, зрештою, й надалі у січні та лютому 2005 р.

Аналіз даних «Досліджень економічної активності населення» (ДЕАН)⁴⁶ засвідчує, що в III кварталі 2004 р. збільшилася кількість працюючих у сільському господарстві у порівнянні з початком цього року (спостерігається завжди з огляду на сезон, але цього разу кількісний приріст працюючих був майже вдвічі більший, ніж у попередні роки). Це може бути вираженням потреб працевлаштування в сільському господарстві, які пов'язані з експансією польської продукції після вступу до ЄС, а також із бажанням скористатися із прямих доплат. Покращенню клімату навколо праці на селі сприяє теж зростання прибутків сільських господарств, зумовлене саме доплатами, і розпочата програма виплат структурних пенсій із джерел ЄС для 50 тис. хліборобів у розмірі 1,2 тис. злотих, тобто 210 % мінімальної пенсії. Важко сказати, наскільки довготривалою буде ця тенденція (з огляду на сезонні зміни, пов'язані із сільськогосподарською працею). Загалом, модернізація усієї польської економіки зумовить потребу в міжсекторних зміщеннях і поступове обмеження працевлаштування в сільському господарстві, яке надміру обтяжливе

⁴⁵ Інформація про суспільно-економічну ситуацію в країні за 2004 рік (січень 2005 р.). Головне статистичне бюро. Варшава.

⁴⁶ Дослідження економічної активності населення (III квартал 2004 р.). Головне статистичне бюро. Варшава.

для сучасних економік. Прикладом тут може слугувати Іспанія, в якій за 10 років до приєднання працевлаштування в сільському господарстві складало 19,3 %, а через 10 років після вступу (в 1997 р.) – 8,7 %, хоч слід враховувати перехід від хліборобства до туристичних послуг, які не вимагають ані цілковитої відмови від часткової зайнятості у сільському господарстві, ані переїзду. Не відомо наразі, чи не консервують теперішні явища (включно з першими наслідками прямих доплат) частково і часово працевлаштування в сільському господарстві; а може, вони навіть зможуть стимулювати повернення сільської молоді, якій не пощастить знайти працю в місті.

Ознакою поліпшення ситуації виступає також збільшення кількості роботодавців (до 574 тис. у III кварталі 2004 р., за ДЕАН) – 50 тис. упродовж кількох місяців, а також працюючих на свій страх і ризик (3044 тис. у III кварталі 2004 р., за ДЕАН), що, без сумніву, підтверджує динаміку економічного розвитку. Добрий знак становить теж зменшення на половину в порівнянні з 2003 р. рівня оголошених під кінець року звільнень (у 2003 р. було бл. 55,3 тис. працівників, а 2004 р. – тільки 25,4 тис. із 600 закладів).

2.2. Можна висунути гіпотезу, що існує чотири основні причини поліпшення ситуації (тобто стабілізації та незначного збільшення працюючих) на польському ринку праці:

- різноманітні макроекономічні явища розвитку (насамперед зріст ВВП, а також збільшення експорту і його домінування над імпортом у період т. зв. буму приєднання) і стабілізації динаміки розвитку польської економіки, а в останній час – виразне зростання проінвестиційної орієнтації підприємств;
- приєднання Польщі до ЄС. Воно уповільнює скорочення працевлаштування (хоча це може бути явищем тимчасовим) у сільськогосподарському секторі й, можливо, у сфері послуг, пов'язаних із сільським господарством і локалізованих у сільських місцевостях, що сприяють передусім експорту, тобто цілковитому використанню переваги в конкуренції польськими фірмами (властиво оцей бум приєднання). Польські фірми здійснили реструктуризацію набагато раніше і не були змушені робити це одразу після вступу Польщі до ЄС, як це передбачали деякі прогнози, вбачаючи в цьому потенційні чинники, що порушують процес стабілізації на польському ринку праці. Не справдилися також похмурі сценарії банкрутств фірм, які змушені були б після приєднання до ЄС виділяти величезні кошти на приведення у відповідність до положень нового законодавства, наприклад «Безпеки і гігієни праці»; de facto позитивним наслідком стала контрольована і спокійна хвиля міграції польської робочої сили до країн, які відкрили свої кордони;
- поведінка робочої сили, яка пристосовується до чіткої тенденції на підприємствах, спрямована на підтримку і збільшення переваги в конкуренції (також і щодо витрат), що виявляється у сильнішому коливанні на ринку праці, а також збільшенням ужитку гнучкіших форм працевлаштування і праці (опосередковано це пов'язується із вступом до ЄС);
- очевидний уже ефект освітнього буму, що проявлявся від початку 90-их років, але посилюється через освітній попит демографічного піку, старт якого на ринку праці – при всіх труднощах – сприяє пришвидшенню зростання освітньої вартості робочої сили (маємо разом з Іспанією найбільший показник шкільництва на рівні майже 50 %).

2.3. Одним із проявів адаптації форм працевлаштування до вимог конкурентоспроможності фірм є зріст значення строкового працевлаштування. Багато років це було питанням суперечок між організаціями роботодавців і профспілками, які намагалися захищати статті Трудового кодексу, де йшлося: третім положенням у трудовому договорі мусить бути угода на невизначений строк, що стабілізує позицію працівника. Зміни у Трудовому законодавстві у 2002 році скасували це положення, хоча ще раніше, тобто з 2000 і 2001 рр. зростав рівень строкового працевлаштування: з бл. 5 % упродовж 90-тих рр. до 20 % у 2003 р. Тепер, попри те, що після 1 травня 2004 р. – у зв'язку із приведенням у відповідність до законодавства ЄС у цій сфері – знову діє третє положення про працю на невизначений строк, рівень строкового працевлаштування постійно зростає і сягнув позначки вище 23 %⁴⁷. І хоча цю тенденцію треба прослідкувати в довшій перспективі, скидається на те, що роботодавці знайшли спосіб частково оминати надто категоричні правила цього положення, продовжуючи строковий договір, а заодно переваги працевлаштування у цій формі принаймні частини своїх працівників. Звісно, це не суперечить закону і надовго виправдовує себе для всіх, хто перебуває у робочих відносинах.

Упродовж останнього року значно зросла також кількість осіб, працевлаштованих на так званий неповний робочий день (з 1,2 млн. до понад 1,5 млн.), що збільшує шанси на працевлаштування і більш гнучку організацію робочого часу (хоча слід пам'ятати, що майже 50 % працевлаштування типу *part time job* стосується у Польщі сільського господарства, мисливства і лісництва, тоді як в інших країнах це різні сфери послуг).

Дуже важливі у цьому контексті дослідження сектору Малеого і середнього бізнесу в Польщі, які здійснила у лютому 2005 р. Польська конфедерація приватних роботодавців (ПКПР)⁴⁸. Їхні результати чітко засвідчують: серед чинників, які зумовлюють в принципі можливу конкурентну перевагу, домінують ціни на товари та послуги (понад 50 %), а також якість товарів та послуг (на рівні бл. 20 %). Натомість важливість якості обслуговування клієнта характеризувалася як значний чинник лише в 10 %, водночас у планах фірм, що намагалися поліпшити конкурентоспроможність, удосконалення товарів і покращення їхньої якості було важливим у понад 50 %, а зниження витрат на діяльність – істотним у 40 %. Одночасно сильнішою є тенденція зміцнення конкурентоспроможності шляхом збільшення працевлаштування (суттєве у 16 %), аніж його зменшення – важливе в 3,3 %. Своєю чергою, на обмеження розвитку підприємств найбільше впливають, згідно із твердженнями підприємців, витрати, високі податки, надмірна кількість адміністративних процедур і негнучке трудове законодавство (це спостерігається постійно, незважаючи на зміни в законодавстві – у бік гнучкості!), найменше ж – спільний ринок ЄС.

Із цього випливає очевидний висновок – фірми, усвідомлюючи потребу в конкурентоспроможності, починаючи поволі зауважувати зв'язки між конкурентоспроможністю і гнучкістю працевлаштування та праці, готові вчитися цьому (хоч цей процес слід стимулювати і розповсюджувати), але діється це лише в безпосередньому зв'язку із вступом до ЄС.

2.4. Одним із найбільш важливих симптомів динаміки польського ринку праці є коливання на ринку праці. Різниця між кількістю працюючих в окремих кварталах

⁴⁷ Дослідження економічної активності населення (III квартал 2004 р.). Головне статистичне бюро. Варшава.

⁴⁸ Матеріали конференції ПКПР «Конкурентоспроможність сектора Малеого і середнього бізнесу в 2005 році». Варшава, 21 березня 2005 р.

2004 р. (згідно з ДЕАН) дуже велика: 13 465 тис. у I кварталі й, наприклад, 13 974 у II кварталі (зменшилася, як завжди, у IV і I наступного року). Це свідчить про роль сезонного працевлаштування, яке розвивається – що демонструє аналіз – з початку 90-их років тим інтенсивніше, чим краща економічна ситуація. Схожий діапазон коливань спостерігався тільки в найкращі для ринку праці часи – у середині 90-их років.

Однаково високе коливання маємо в сфері безробіття. За безробіття, яке нараховувало (змінне в різні місяці) від 2,9 млн. до 3 млн. осіб, річний притік становив 26-84,1 тис. (зареєстроване безробіття), а відтік з групи безробіття – 2860,2 тис.⁴⁹. Щодо величини безробіття, то цей рівень сягає майже 90 %. Уперше, зрештою, за кілька років спостерігається таке велике домінування відтоку над притоком – 180 тис., що якраз свідчить про покращення ситуації. Незважаючи на те, що бл. 74 % новозареєстрованих безробітних зробило це в минулому році вже черговий раз у своїй професійній кар'єрі, а це означає, що на цьому ринку праці, який динамічно змінюється і пристосовується до вимог конкурентоспроможності, зростає значення працівників, найнятих на роботу короткотривало, ротаційно, в екстремальному порядку.

Якщо до цього додати, що зростає кількість осіб, найнятих на погодинну працю (і роль агентств погодинної праці), – уже понад 150, майже 180 тисяч осіб у річному масштабі, то підтверджується припущення, що зріст працевлаштування пов'язаний із обережністю роботодавців, коли йдеться про витрати. Отож, чимраз важливішими стають ротаційні, змінні, гнучкі форми працевлаштування та організації праці. Це зменшує почуття упевненості й безпеки працівників, проте збільшує їхні шанси на працю, а також дозволяє підприємцям утримувати перевагу у видатках і конкурентоспроможності.

Ця модель поведінки, незважаючи на те, що наводиться в різних експертизах і доповідях (зокрема в доповіді Вищої комісії у справах працевлаштування «*Jobs, Jobs, Jobs – Creating more employment in Europe*», за 2003 р.), набула поширення в Польщі не завдяки безпосередньому впливу ЄС. Тим паче, що аналіз впливу погодинної праці та строкового працевлаштування на можливість стабілізації вказує, що у різних країнах результати різняться (наприклад в Австрії, Голландії чи Ірландії тенденція переходу на постійне працевлаштування дуже виразна, а протилежна ситуація спостерігається в Португалії, Франції і Фінляндії). Це залежить, отож, від специфіки ринків праці цих країн.

2.5. Добре, якщо це стремління до гнучкості працевлаштування не виходить за межі закону, тобто не порушує права та гідність працівників. Слід визнати, що вимушена гнучкість помітна на польському ринку праці вже кілька років, а з огляду на високий рівень безробіття, ослабла позицію професійних спілок («профспілковість» на початку 90-их років – бл. 40 – 42 %, а тепер на рівні 13 – 15 %), домінування роботодавця у справах найму – вона все більше зміцнювалася. Допіру події останніх місяців, пов'язані з судами, до яких колишні працівники торгівельної мережі «Viedropka» почали подавати на роботодавців, виявили масштаби явища, спричинили спізнені доповіді і реакції Державної інспекції праці (ДІП), а також запеклі публічні дискусії. У результаті яких, сподіваємося, постануть:

- кодекси добрих практик фірм, організацій підприємців, а також пов'язана із цим пропозиція дотримуватись трудового законодавства як основи співвідношення працівники – роботодавці,

⁴⁹ Інформація про суспільно-економічну ситуацію в країні за 2004 рік (січень 2005 р.). Головне статистичне бюро. Варшава.

- вдалі способи цілковитого контролю за дотриманням трудового законодавства, тобто зосередження уваги ДІП на реальних проблемах, пов'язаних із юридичними конфліктами, а не, наприклад, розглядах конфліктів інтересів між працівниками і роботодавцями,
- подальше раціональне угнучкішення, пристосування до різних форм бізнесу трудового закону, але і забезпечення його дотримання,
- представництва робітників там, де їх нема; можливість реалізації директиви ЄС щодо права робітників на інформацію та консультацію (проекти знаходяться у парламенті), що стане шансом на зміцнення інституції робітничого діалогу),
- практики, поширені в інших країнах ЄС, які сприяють розвитку порозуміння, посередництва і перемовин, а також утворенню стежки для юридичних скарг, коли порушуються права робітника.

Вплив добрих практик і досвіду ЄС на формування цивілізованих, хоча й гнучких, рамок співвідношення: роботодавці – працівники очевидний. Видається, що тут приклад ЄС набагато більший, ніж в інших сферах. Підприємства, що функціонують у Польщі, з часом будуть змушені перебирати взірць робочих стосунків, сформованих в інших країнах-членах ЄС. Теперішнє використання високого рівня безробіття для порушення основних прав робітників мусить відійти у минуле. Приклади торгівельних мереж, які під впливом розголошення справи у ЗМІ, але й під тиском центру, що знаходиться в іншій країні-члені ЄС, змінюють умови працевлаштування – це добрий приклад поліпшення умов праці.

2.6. Аналіз тенденцій збільшення заробітної платні, а також зв'язку між зростанням оплати і ростом продуктивності, уже багато років засвідчує домінування темпу зростання продуктивності над темпом приросту реальної оплати праці. Доступні дані за останні кільканадцять місяців підтверджують тяглість цієї тенденції (з вересня 2004 р. по січень ц. р. реальна оплата в підприємницькому секторі систематично знижувалася, а в січні 2005 р. вона була на 1,3 % нижча, ніж торік). Цьому слугують як моделі формування оплати⁵⁰, так і тиск високого безробіття, а також жорсткі правила стримування видатків у фірмах, особливо тих, що конкурують на експортних ринках. Отже, в доповідях ЄС про перші місяці вступу Польщі в Співдружність не помітно конвергенції оплати у жодній галузі працевлаштування.

Якщо відбувалися зміни в заробітній платі, відмінні у різних секторах, то це було спричинено або усталеними звичаями – краще оплачувалися сектори, де більша частина працівників має вищу кваліфікацію чи ті, ситуація в яких підвищила заробітну платню ще раніше, – або через давно вже традиційну диференціацію оплати праці, наприклад, у приватному і громадському секторі (у підприємницькій сфері), де середня зарплатня в державних фірмах на 300 – 400 злотих вища.

Незважаючи на це, наприкінці року – преса писала тоді про можливий тиск і очікування у сфері заробітної платні, особливо у секторі державних підприємств, але після вибуху скандалу із соціальними пакетами в енергетиці (гарантії працевлаштування на 10 років і високі допомоги у разі звільнення узгоджено і то не так, як це було досі під час приватизаційних перемовин, а без жодних обумовленостей) – стихли голоси на цю тему. Спадає на думку тільки одне порівняння з Європейським Союзом: там, де маємо справу з галузевою моделлю оплати праці (сильні профспілки, колективна система праці), тиск на оплату праці – зумовлений поліпшен-

⁵⁰ Гнучкий ринок праці в Польщі. Як це подолати? // Зошити BRE Bank – CASE. – 2004. – № 73. За ред. Боні М.

ням ситуації на ринку праці чи ні – може проявлятися однаково сильно. І частіше це пов'язано із громадськими секторами і політичною реакцією, як, скажімо, різноманітні поступки французького уряду на початку 2005 р. у сфері вимог щодо оплати в громадському секторі – без огляду на слабкість французької економіки. У Польщі, незважаючи на різноманітні конфлікти і напругу з професійними спілками, також і в сфері оплати праці, юридичні (постанова Тристоронньої комісії) та економічні санкції не призвели до такої ситуації, як, наприклад, в Угорщині, де менше ніж за 2-3 роки до вступу в ЄС радикально підвищено мінімальну заробітну плату і її співвідношення щодо середньої платні (з 25 – 28 % до майже 40 % і вище).

Єдине, що вдалося зауважити, це пропозиція уряду (зокрема міністра фінансів) про підвищення показників можливого зростання платні в громадському секторі у цьому році на 0,5 % щодо раніше прийнятого показника – 4,5 % (пропозиція подана Тристоронньою комісією – березень 2005 р.), що, найімовірніше, засвідчує бажання більше стимулювати споживчий попит як чинник економічного зростання.

2.7. Період з 1 травня 2004 р. занадто короткий, щоби здійснити всебічну оцінку наслідків вступу Польщі до ЄС в галузі структурних змін на польському ринку праці. Можна, щонайбільше, наважитися на перші оцінки деяких явищ. Однією з характерних рис відкритості до Європейського Союзу є виявлення попиту на нові професії. Згідно з даними Спілки міжнародних автоперевізників⁵¹, збільшення обігу в міжнародному автомобільному транспорті на бл. 20 % (з огляду на швидший темп перетину кордону та зростаючу роль польського транспортного парку в торгівлі країн «старої» Спільноти з балтійськими країнами, а також Україною і Росією) спричинило попит на бл. 7000 – 8000 водіїв із міжнародними правами і відповідним досвідом. Підготовка у цій сфері почалася одразу після 1 травня; попит на водіїв помічається і в транспортних фірмах країн ЄС, хоча б у Великій Британії.

Сигнали, що надходять із кількох країн, головним чином із Німеччини, про попит на польських спеціалістів харчової промисловості підтверджують, що експорт польської робочої сили може розвинутися не тільки в групі так званих простих професій. Підтверджують цю тенденцію здійснені на замовлення Бюро Комітету європейської інтеграції (БКЄІ)⁵² дослідження підприємців, котрі часто наголошували, що від них ідуть спеціалісти працювати в країнах ЄС. Працевлаштування, що утримується більш-менш на такому самому рівні, в польській харчово-переробній промисловості засвідчує, що можливий відтік спеціалістів компенсується набором нових із резерву польського ринку праці, а отже, загалом – це позитивне явище.

Без сумніву, на мобільність польської робочої сили також вплине збільшення автомобільного парку, імпортованого (уживані машини) з країн ЄС, – за час із 1 травня 2004 р. бл. 800 тис. автомобілів. Це полегшить перетік робочої сили з ринків із нижчим рівнем працевлаштування на ринки динамічніші та розвиненіші.

Важливо, також і на майбутнє, спостерігати за розвитком, який зароджується зараз на місці стику трьох держав і кордонів: Польщі, Чехії і Словаччини, – мабуть, потенційно найбільшого моторизаційного парку в Європі⁵³. Вільний обіг людей, коштів, засобів у цьому регіоні збільшує шанси розвитку кооперації навколо кількох автомобільних заводів, а це заплановано мусить створити (за попередніми оцінками) бл. 150 – 200 тис. робочих місць (зокрема в Польщі – кількадесятків тисяч).

⁵¹ Спілка міжнародних автоперевізників, власна інформація на підставі телефонної розмови.

⁵² Дослідження позиції підприємців (січень 2005 р.). Бюро Комітету європейської інтеграції, Варшава.

⁵³ Report on automotive sector in Europe (2004) EMCC, Dublin, European Foundation of Improvement in Living and Working Conditions.

Також зусилля, спрямовані на розвиток спеціальних економічних зон, уже в умовах ЄС, розширює там можливість звільнення від податків не тільки для виробничих чи транспортних фірм, але вже з травня минулого року й для туристичних фірм, а нещодавно і для обслуговуючих центрів бізнесу: бухгалтерські, рахівничі, інформаційні, обслуги клієнта, дослідницькі. Це відбувається не тільки з огляду на податкові пільги, а й належну оцінку ролі територій у Польщі, що можуть виконувати такі функції центрів послуг, хоча б зважаючи на розвиток технологій і кадрів, які вміють їх використовувати. Невипадково в околиці Вроцлава виникло кілька *call centers*, а «Сіменс» узяв на роботу в 2004 р. майже два випуски студентів інформатики Вроцлавської політехніки. Клімат стабільності та якість польських кадрів – особливо після приєднання до ЄС – починає відігравати суттєву роль і сприяє розвитку польського ринку праці.

У певному сенсі, вступ до ЄС ініціював нову професію. Багато інституцій і суб'єктів потребують спеціалістів у сфері структурних фондів, осіб, які знаються на законодавстві ЄС чи спеціалізуються на написанні проектів, що узгоджуються з вимогами і схемами Європейського Союзу. У різних вищих навчальних закладах іще кілька років тому виникли факультети цього спрямування, а деякі вузи додали до своєї назви прикметник «європейський», що повинно мати маркетинговий вплив. Є вже, напевно, кілька тисяч осіб, які знаходять працю на цьому ринку (а при реалізації програми EQUAL багато нових спеціалістів із цими навичками з'явилося у сфері функціонування неурядових організацій).

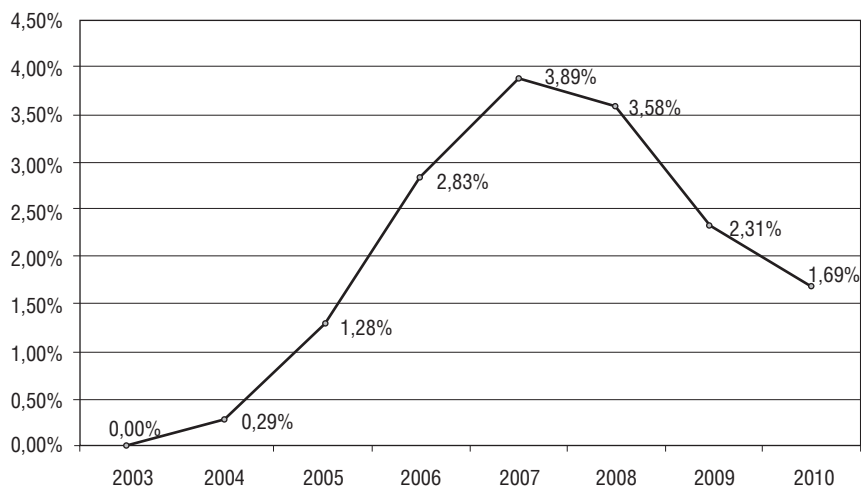
2.8. Отже, позитивні явища, що спостерігаються на ринку праці та постають головним чином із динаміки економічного росту, хоча частково й зі вступу Польщі до Європейського Союзу (бум приєднання і його похідні), похитнули попередні гіпотези про перехідне збільшення рівня безробіття після вступу до ЄС. Воно повинно було виникнути, зокрема, через потребу польських господарчих суб'єктів конкурентно пристосуватися до ринку ЄС і через умови завоювання експортного місця. Натомість фірми пристосувалися раніше, а також увели строгий контроль за витратами (це тому працевлаштування не зросло в більшому масштабі). Не можна, однак, твердити, що зріст безробіття, який був помітний у Польщі кілька років, пов'язувався (з випередженням) із приєднанням до ЄС. Оскільки він був (тенденція з 1999 р.) набагато скоріший і радше породжений кон'юнктурними (спад темпу економічного росту), а також структурними причинами (посередня якість польської робочої сили і моделі пристосування робочої сили до потреб роботодавців, включаючи витратні обумовленості). У такій ситуації підприємства мусили пристосуватися до ринку взагалі, а не до вступу в ЄС насамперед.

Зате, пригадаймо, вступ до ЄС – це також додатковий вплив засобів, якими в рамках Національного плану розвитку (НПР) дана країна має змогу користатися. З метою оцінки наслідків їхнього впливу на темп зростання ВВП, а також на ринок праці (тут враховуються, звісно, не тільки ці галузі) проф. Януш Залеський адаптував модель HERMIN для аналізу наслідків впливу НПР на польську економіку. Розглянемо два графіки – один із них ілюструє вплив НПР на ВВП у 2004 – 2006 роках, інший – вплив засобів, пов'язаних із НПР 2004 – 2006 рр., на рівень безробіття.

Вплив початкової абсорбції засобів ЄС на рівень безробіття 2004 року за цією моделлю невеликий – бл. 20 тис. осіб, а в 2005 році – бл. 80 – 100 тис. Більші результати проявляться згодом. Це підтверджує тезу, що вплив приєднання на ринок праці слід відслідковувати в принаймні середньотерміновій перспективі. Однак, видається, що тенденції, які постали після 1 травня 2004 р., дозволяють позитивно перевірити прогнози, що були перед приєднанням. Водночас слід прийняти гіпоте-

зу: масштаб позитивного впливу приєднання на ринок праці залежить як від темпу і напрямків використання фінансової допомоги з бюджету ЄС, так і від інших економічних і правових чинників, які сприятимуть новим інвестиціям і створенню нових робочих місць.

Рис. 1. Вплив засобів, пов'язаних із НПР 2004 – 2006 рр., на рівень ВВП* в 2004 – 2010** роках

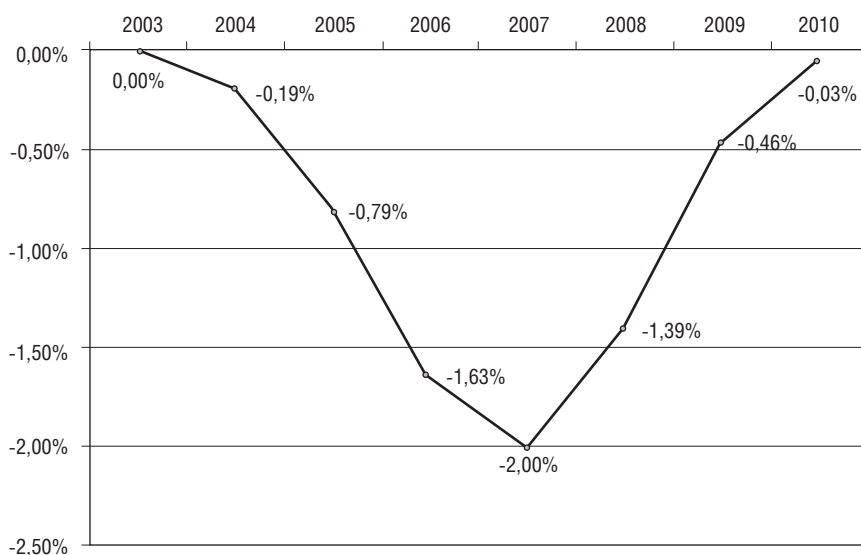

Джерело: Залеський Я., Томашевський П. Макроекономічні показники реалізації Національного плану розвитку 2004 – 2006 // Регіональні та локальні дослідження. – 2004. – № 2 (16).

*ВВП в риночних цінах (GDPM: Gross Domestic Product at market prices)

**прогноз при закладені базової річної абсорбції: 2004 – 3 %, 2005 – 12,5 %, 2006 – 25,8 %, 2007 – 30,9 %, 2008 – 20,7 %, 2009 – 6,3 %, 2010 – 0,8 %, а також вартостях гнучкості 0,40/0,20

Рис. 2. Вплив засобів, пов'язаних із НПР 2004 – 2006 рр., на рівень безробіття* в 2004 – 2010** роках

Джерело: Залеський Я., Томашевський П. Макроекономічні показники реалізації Національного плану розвитку 2004 – 2006 // Регіональні та локальні дослідження. – 2004. – № 2 (16).

*Рівень безробіття (UR: unemployment rate)

**прогноз при закладені базової річної абсорбції: 2004 – 3 %, 2005 – 12,5 %, 2006 – 25,8 %, 2007 – 30,9 %, 2008 – 20,7 %, 2009 – 6,3 %, 2010 – 0,8 %, а також вартостях гнучкості 0,40/0,20

Однак, якби приєднання не було – про це варто постійно пам'ятати у публічних дискусіях, – ситуація на польському ринку була б значно гіршою, велика частина позитивних тенденцій та умов не настала б, узяти хоча б такі, як: динаміка працевлаштування, хоч і в ротаційній формі, більше використання робочої сили (кількість відпрацьованих годин і надгодин), подальше збільшення продуктивності через конкурентоспроможність, без надлишку витрат, пов'язаних із зростанням оплати праці, сезонне працевлаштування в різних секторах, зокрема і в сільському господарстві. Оскільки ефект синергії економічного зростання та експортного буму приєднання зміцнив позитивні тенденції на ринку праці, які спостерігалися уже з 2003 р., хоча й радикально ситуацію не змінив. Це зміцнення було суттєвим каталізатором – звідси порівняно оптимістичний погляд на подальші процеси.

2.9. Однак це не змінює того факту, що стабілізація ситуації і незначне поліпшення працевлаштування при зменшенні безробіття не зменшує рівень викликів. Адже рівень безробіття й надалі високий, а працюючих – низький. Якби, скажімо, не застосовували субсидовану працю (бл. 200 тис. робочих місць), то відтік із безробіття був би на рівні притоку, тобто економіка сама по собі не генерувала б зниження безробіття. Варто пам'ятати, що для багатьох вступ в ЄС асоціювався зі стереотипом негайного поліпшення ситуації на ринку праці, тобто зниження безробіття. Це спостерігалось навіть серед підприємців (дослідження ПКПР), з яких майже 60 % передбачало спад безробіття.

Негативне явище становить дуже велика частка у безробітті (52 %) довготривалих безробітних (небезпека на майбутнє), яка перевищила 1,5 млн. осіб. Турбує зростаюча кількість безробітних із вищою освітою (колись складало 2,5 %, у 2003 р. – уже 4,4 %, а під кінець 2004 р. – аж 5 %), але разом це свідчення все більшої ролі цієї групи серед професійно активного населення.

Викликає занепокоєння незначне зміщення у структурі безробіття найчисельнішої вікової групи – відхід від багатолітнього домінування наймолодших до осіб від 25-35 років (28,1 %). Це означає, що коливання включає уже й групи, позиція яких на ринку праці досі була стабільнішою. Систематично збільшується також частка літніх безробітних – вище 45 і 55 року життя.

Незважаючи на те, що в системі соціальних служб зайнятості зростає кількість пропозицій праці, до майже 800 тис. у річному масштабі, регіональні диспропорції величезні. На одну пропозицію у шльонському чи мазовецькому воєводствах припадає відповідно 90 чи 150 безробітних, тоді як у свентокшиському – бл. 1000. З точки зору багатьох інших чинників ситуація із диференціацією регіональних ринків праці теж анітрохи не покращується. Лише в прикордонній зоні (територія, що межує з німцями) розширилося поле діяльності для мікропідприємств, хоча подібні фірми мають набагато більші проблеми з довшим і стабільнішим функціонуванням в інших регіонах Польщі.

Можна сказати, що регіони, де більший потенціал розвитку, сильніші скупчення осередків зросту, швидше стануть бенефіціями вступу до ЄС – також у сфері ринку праці, – ніж інші. Але цю гіпотезу слід перевірити у довшій перспективі. Наразі ситуація, що ще надто складна і дуже повільно покращується, на ринках праці північно-східного, південно-західного чи північно-західного регіонів обумовлена їхньою економічною слабкістю, і вступ Польщі до ЄС цього не змінить.

3. Міграція

3.1. Дотеперішні (перед приєднанням) обумовленості міграційних процесів, пов'язаних із пошуками праці в країнах ЄС, опиралися на кілька чинників:

- рівень можливості легальної трудової міграції, пов'язаної з білатеральними умовами, головним чином між Польщею і Німеччиною, Францією, Іспанією, Люксембургом (не була ратифікована і формально не діє), а також Бельгією,
- домінування сезонного працевлаштування, найчастіше на нішових ринках праці (таких, де часто місцеві безробітні не хотіли працювати чи бракувало осіб визначених спеціальностей), наприклад, у будівництві та сільському господарстві в Німеччині – бл. 250 – 280 тис. працівників на рік,
- обмежених можливостях польських фірм відряджати своїх працівників у рамках трудових угод і контрактів, наприклад, на німецьке будівництво,
- обмежений рівень професійного стажу (робітники-гості),
- ініційованій нещодавно формі працевлаштування типу *au pair* (догляд за дітьми, що включає помешкання і харчування),
- самостійній активності працівників, що шукали працю самі (хоча також і через мережу посередницьких закордонних агентств),
- цілеспрямоване працевлаштування працівників дефіцитних спеціальностей на визначених ринках праці, наприклад, медичного персоналу: медсестер і лікарів (одночасно з мовними курсами, організованими у Польщі) – в Італії, Голландії, скандинавських країнах, нещодавно у Франції.

Результатом цього виду форм і умов працевлаштування стала робота для бл. 400 тис. осіб у річному масштабі, середньо за рік – бл. 150 – 160 тис. у легальній формі. До того ж, вважається⁵⁴, що нелегально в країнах ЄС працювало бл. 100 – 150 тис. поляків на рік, що разом становило бл. 550 тис. працюючих за кордоном, у країнах ЄС.

Коли загалом розглядати ситуацію на польському ринку праці, то міграція впливає на близько мільйон осіб, беручи до уваги легальну і нелегальну працю поляків ще й у Канаді та США.

3.2. За останні роки, частково у процесі підготовки до майбутньої свободи пересування робочої сили в межах ЄС, почали розвиватися недержавні агенції працевлаштування, через які легально проходило бл. 10 % трудової міграції (від 30 до 40 тис. осіб у річному масштабі).

Важливим елементом наслідків процесів трудової міграції був трансфер коштів до Польщі – за різними оцінками від 800 млн. до 1,5 млрд. євро. Це був значущий (і є надалі) чинник, який підтримує прибуткову частину домашніх господарств у Польщі і компенсує безробіття. У цьому сенсі міграція працівників відіграє суттєву роль заміщення стосовно дефіциту можливостей праці в країні, однаково чи коли йдеться про працю, здобуття професійного досвіду й уникнення небезпеки безробіття, чи про прибутковий вимір.

Різномірні проєкції перед приєднанням демонстрували наступні тенденції:

- збереження структури попиту на різні види праці мігрантів із Польщі,

⁵⁴ Марек Е. Працевлаштування поляків на Заході Європи і його перспективи після вступу Польщі до ЄС // Праця і суспільна політика щодо викликів інтеграції. / За ред. Бальцешак-Парадовська. Б. – Варшава: Інститут праці і соціальних справ, 2003.

- загальне збереження напрямків міграційного працевлаштування (домінує Німеччина),
  - порівняно повільний розвиток працевлаштування мігрантів із Польщі в країнах, повністю відкритих для вільного обігу робочої сили (Велика Британія, Ірландія, Швеція), чи тих, які значно полегшили доступ полякам до своїх ринків праці (Данія, Італія, Голландія), – разом оцінка приросту бл. 50 – 60 тис. на рік,
  - домінування сезонного працевлаштування.
- 3.3. Аналіз перших місяців після 1 травня 2004 р. свідчить, що:
- з одного боку, частина прогнозів здійснилася (у межах двосторонніх домовленостей поляків працевлаштовано приблизно на тому самому рівні і в тих же секторах), легальне працевлаштування на рівні бл. 400–450 тис.,
  - з іншого, однак, боку, збільшилося працевлаштування в країнах, цілковито відкритих для польських працівників: Ірландія – 32 тис. (разом із нелегальними бл. 50 тис.), Швеція – 1,6 – 2 тис. і Велика Британія – понад 73 тис. (це зростання помічалося у період з травня по грудень, тобто за неповний рік; хоч вважається, що бл. 40 % робітників потрапило до цих країн іще до приєднання, все ж наступний повний рік повинен прискорити тенденцію розвитку трудової міграції у цих країнах).

Характерна риса цього явища (легальна трудова міграція бл. 520–570 тис., а нелегальна, ймовірно, на наближеному до попереднього рівня, тобто 120 тис., отож, разом біля 670 тис., або на бл. 120 тис. більше, ніж до цього часу) – те, що воно легко вписується в процеси міграції та розвитку ринків праці, до яких країни ЄС були досі призвичаєні.

Це дає підстави з польського боку висувати у подальших європейських дебатах над міграційними явищами важливий аргумент – немає загрози з боку нових країн ЄС і можна з обопільною користю ширше і швидше відкривати ринки праці у всьому Європейському Союзі.

3.4. У цьому контексті варто детально проаналізувати приклад Великої Британії. З доповіді, яку представлено у лютому 2005 р. (з травня по грудень 2004 р.)⁵⁵, про працевлаштування у Великій Британії робітників із нових країн ЄС виникає, що поляки були домінуючою групою (56 %), це підтверджує Таблиця 1.

Для характеристики цього явища є ще кілька важливих елементів. До того ж, тут означається усе населення, не тільки польська група, проте висновки щодо оцінки польської міграції у відповідних пропорціях напрошуються, властиво, самі.

Періодом найбільшого зацікавлення працею були літні місяці (переважає, отже, сезонність), а також сам початок періоду приєднання, що пов'язується, однак, із фактом, що 40 % працевлаштованих у цей період узаконили своє перебування у Великій Британії і, вочевидь, працювали досі «в тіні» (ось і маємо так званий міграційний пік). Додаткове підтвердження своєрідної сезонності цього явища – це вік працевлаштованих: 83 % становлять особи від 18 до 34 років (половина до 24 і половина від 25 років). Понад 95 % цих працівників перебувало у Великій Британії, не маючи на утриманні інших осіб. Це може свідчити: частина осіб розглядає цю працю як сезонну і таку, що покращує фінансовий стан, як нагоду здобути мовну практику, різноманітний професійний досвід часто в період канікул чи відпусток або ж під час перерви в праці у рідній країні.

⁵⁵ Accession Monitoring Report, Home Office, 22 лютого, 2005 р.

Таблиця 1. Національності тих, хто подав прохання (по місяцях)

	Травень	Червень	Липень	Серпень	Вересень	Жовтень	Листопад	Грудень	Разом	У% щодо загального
Чехія	1,240	1,275	1,505	960	1,030	1,170	1,120	550	8,850	7
Єстонія	290	370	365	175	225	220	245	105	1,990	2
Угорщина	550	540	510	365	445	560	510	260	3,740	3
Латвія	1,290	1,640	1,685	1,010	945	1,1120	885	500	9,070	7
Литва	3,565	4,130	3,825	1,830	1,885	2,225	1,640	990	20,095	15
Польща	11,585	11,865	12,240	8,030	7,680	9,165	8,395	4,580	73,545	56
Словаччина	1,510	2,215	2,140	1,530	1,545	1,905	1,590	1,020	13,445	10
Словенія	25	25	25	25	15	25	10	10	165	<0,5
Інші	10	25	25	5	10	5	10	10	95	<0,5
РАЗОМ:	20,060	22,085	22,310	13,925	13,780	16,395	14,410	8,020	130,990	100

Джерело: Accession Monitoring Report, Home/Office, Велика Британія, 20 лютого

Серед іноземців із нещодавно прийнятих до ЄС країн, які працювали у цей час у Великій Британії, 96 % працевлаштувалися на повний робочий день. Натомість 45 % новозареєстрованих робітників отримало тимчасову працю, а 52 % – постійну. Великою мірою це залежить від сектора: у сільському господарстві, адмініструванні, бізнесі й управлінні переважає тимчасове працевлаштування, зате у готельному, туристичному бізнесі, а також обслуговуванні – постійне. Близько 80 % працевлаштованих було на ставках порівняно низьких, близьких до мінімальної зарплатні в Британії – від 4,50 до 5,99 фунтів за годину. Лише 1/5 працівників знайшла роботу в Лондоні – спостерігалось велике розпорошення працевлаштування, але це свідчить про мобільність і готовність пересуватися по всій країні.

Багато осіб працювало у сфері громадських послуг – від роботи водієм у громадському транспорті до праці в лікарнях і соціальной опіці. Усупереч стереотипам розподіл секторів, де виявився попит на працю мігрантів із нових країн ЄС, не був таким однозначним: 28 % – готельні та ресторанны послуги, а також обслуговування, 24 % – бізнес, адміністрування та управління (звісно, більше в зимовий період), сільське господарство – 14 %, праця на виробництві – 8 %, а в переробно-харчовій промисловості – 5 %. Цей розподіл – це важливий сигнал для агентств працевлаштування.

На зламі січня та лютого 2005 р. у Великій Британії оприлюднено доповідь про умови праці іммігрантів, у якій указано на те, що роботодавці не дотримуються багатьох вимог і зобов'язань. Але доповідь стосується ширшої групи іммігрантів різних національностей, тож навіть якщо наводилися в ній приклади невідповідності умов праці щодо поляків, то, напевно, були це явища спорадичні.

Про умови праці і рівень працевлаштування поляків публічно дискутують і в Ірландії, звертаючи увагу на мобільність і добру підготовку, а також на рішучість польських працівників (з травня 2004 р. по лютий 2005 р. знайшло працю 32 тис. поляків, що становить понад 50 % усіх працевлаштованих із нещодавно прийнятих держав-членів Європейського Союзу, а зараз кількість польських працівників, включно із працевлаштованими у так званій тіні, оцінюється на рівні 50 тис. осіб)⁵⁶.

Британська влада повідомила також, що праця осіб із нових країн ЄС дала економіці Великої Британії кошти на суму 240 мільйонів фунтів стерлінгів. Це суттєвий аргумент у дебатах на тему економічної вигоди, а також можливих небезпек від еміграційних процесів і свободи обігу робочої сили в Європі. Варто також підкреслити принагідно, що немає жодних підстав указувати на існування ширшого явища, яким було б тимчасове працевлаштування в країнах ЄС, що мало б на меті отримати вигоду з тамтешньої системи соціального захисту (допомоги, опіки, доступу до різних прикладів і форм активізації багатого інструментарію тамтешньої соціальной політики). Такі побоювання з'явилися у шведських ЗМІ – і їх слід розвіяти.

3.5. У цей же час у Польщі на шпальтах газет та в інших медіа подавали багато інформації, що мала допомогти у пошуках праці за кордоном, особливо у Великій Британії та Ірландії. У різних статтях остерігали перед несумлінністю посередників працевлаштування і давали поради, як підготуватися до роботи за кордоном. Водночас із багатьох досліджень преференцій молоді впливало зростаюче зацікавлення виїздами за кордон і пошуками там праці, яке пояснювалося усвідомленням проблематичності її пошуків на польському ринку, зокрема особами із високою кваліфікацією. Міграційну готовність студентів можна було б оцінити на рівні

⁵⁶ Цит. за: Poles apart // Irish Times, weekly, review, 2 квітня, 2005 р.

66 %⁵⁷, що доволі високий показник, однак це лише декларації (реальність показує, що тільки кожна десята особа, котра декларує бажання виїзду на пошуки праці, робить це на практиці). Слід також пам'ятати, що у рік вступу Польщі до ЄС масштаб стипендій та обміну польських студентів, які скористалися можливістю поїхати до Європи на навчання, зріс удвічі – до майже 10 тис. осіб⁵⁸.

У контексті міграційних процесів маємо справу з політикою з боку інших країн-членів ЄС активного вербування представників професій, на які у них існує великий попит. Найкращий приклад – політика багатьох держав, що має на меті схилити до імміграції лікарів, а також допоміжного персоналу (головним чином медсестер). Як визнання кваліфікації, умови праці, так і можливість навчання мови видаються настільки привабливими, що можуть становити небезпеку для цього сегменту ринку праці у Польщі. Однак на практиці, незважаючи на зріст зацікавлення еміграцією, теперішня ситуація принципово не відрізняється від тої, що була перед приєднанням. Водночас виїзди за кордон, здається, більшою мірою зумовлені дуже складною ситуацією в охороні здоров'я, аніж самим фактом членства Польщі в ЄС. До того ж, приклади лікарів, які, знайшовши працю, наприклад у Швеції, були направлені у найменш привабливі місця (на далеку північ) ставлять під сумнів привабливість працевлаштування у цих країнах.

Однак із реальної оцінки перетоку робочої сили, яка шукає працю на закордонних ринках, не виникає, що існує якась велика загроза постійного витоку польських кадрів назовні, і то назавжди. Тим не менше, треба проводити моніторинг усього міграційного процесу, а обумовленість міграції піддавати аналізу під кутом:

- висновків, які можуть впливати із міграційних тенденцій, для політики ринку праці в країні. Якби виникли передумови (а їх тепер немає!) будь-якого «промивання мізків», що стосувалися б якоїсь професійної групи, то справа повинна стати предметом детального аналізу, а також рекомендацій і протидій,
- висновків, які після аналізу явищ трудової міграції можуть впливати на положення Польщі в справі міграційної політики Європейського Союзу, зокрема швидшого доступу до європейських ринків праці для всіх країн ЄС, хоча б з огляду на демографічні процеси,
- висновків, що стосуються економічної вигоди для різних сторін міграційних процесів,
- висновків, через які ми повинні поглибити аналіз міграційних процесів, що стосуються польського ринку праці, беручи до уваги також трудову міграцію до Польщі з сусідніх країн (з-поза ЄС).

Вплив на польський ринок праці матиме також масштаб транс послуг польськими підприємцями в інші держави-члени ЄС. Транскордонний транс послуг, хоч великою мірою блокується національними законами, повинен позитивно позначитися як на масштабі, так і на умовах працевлаштування (збільшення оплати). Видається, що в кількох секторах (наприклад внутрішні, столярні роботи, субпідрядне будівництво, харчово-переробна промисловість) польські фірми повинні добитися успіху на спільному ринку. Попри дії влади, а також профспілок деяких старих країн-членів ЄС, інтерпретація законів спільноти, здається, сприяє польським госпо-

⁵⁷ Трудова міграція польської молоді. Дослідження та аналіз. Бюро Комітету європейської інтеграції. – Варшава, 2004.

⁵⁸ Польща в Європейському Союзі – досвід перших місяців членства. Бюро Комітету європейської інтеграції. – Варшава, 2005.

дарчим суб'єктам. Після періоду деякого замішання слід очікувати на нормалізацію ситуації і успішне збільшення участі польських обслуговуючих фірм на інших ринках країн-членів Європейського Союзу.

4. Оцінка впливу застосованої політики і способів програмування політики ринку праці (вплив ЄС)

4.1. Активна політика на ринку праці в Польщі застосовується в межах засобів, якими розпоряджається Фонд праці, також через мережу соціальних служб зайнятості. Тут не час і не місце принципової оцінки цієї політики. Незважаючи на це, слід сказати, що зауважується парагенезис поліпшення ситуації на ринках праці та зростання ролі активної політики (хоч вважаю, що це сталося без огляду на доповіді ЄС). У 2003 і 2004 роках (і це продовжується в 2005 р.) у цій політиці проявилися наступні тенденції:

- зростання витрат на активні дії – з 600 – 550 млн. злотих на рік відповідно у 2001 і 2002 роках до понад 1,3 – 1,5 млрд. злотих у 2003 і 2004 роках, із планом на 2005 р., завдяки коштам з Європейського соціального фонду, – 2,057 млрд. злотих;
- зростання кількості безробітних, охоплених активізацією (в пікові періоди активної політики на ринку праці у Польщі це було майже 550 тис. осіб на рік, тобто 25 % безробітних, у скрутний час послаблення активності – в 2001 і 2002 роках – бл. 230 – 250 тис. (між 6 і 8 % безробітних) до рівня 550 тис. у 2003 р. і бл. 500 тис. у 2004 р., тобто бл. 16 % безробітного населення у річному масштабі;
- впровадження найсучаснішого інструментарію політики ринку праці (дефініція інституцій ринку праці, більша відкритість до негромадських партнерів, що реалізують завдання на ринку праці, більші вимоги до якості кадрів служб зайнятості) завдяки новим законодавчим рішенням, прийнятим у 2004 р., попри всі проблеми, пов'язані з введенням нового закону (запізнілі розпорядження);
- виникнення реальної точки співвідношення, якою є методологія політики ринку праці ЄС, що мало значення у підготовчий період (розробка «Секторної оперативної програми розвитку робочої сили» і «Спільної оцінки політики ринку праці») і в останній час для ініціатив поліпшення ефективності.

4.2. Після дебатів, які в Європейському Союзі точилися у 2003 р., а також через уже цитовану раніше доповідь Вищої групи у справах працевлаштування, внесено зміни у Європейську стратегію працевлаштування із наголосом на 3 основних і 10 директивних цілях (2003/578/WE), навколо яких повинні концентруватися національні стратегії працевлаштування уже з 2004 р. Ці нові європейські документи стали підставою для опрацювання і підготовки Національного плану дій щодо працевлаштування на 2005 р.⁵⁹. Над ним працювали міждисциплінарні колективи (хоча занадто ще пов'язані безпосередньо із відомчою структурою). Це один з перших оперативних важливих документів у Польщі за цей період, де чітко вказано

⁵⁹ Національний план дій щодо працевлаштування. Міністерство економіки і праці. – Варшава, 2004.

конкретні цілі, яких потрібно досягти, й окреслено рівень їхньої реалізації – навіть точніше, ніж у Секторній оперативній програмі розвитку робочої сили (СОП РРС).

Властиво, це не повинно привертати особливої уваги, однак програмування завдань на ринку праці згідно із вимогами ефективності – це нове явище. Реалізація даних завдань повинна спричинити зменшення масштабу безробіття упродовж 2005 р. на бл. 1,5 %, тобто до рівня, який давно вже не констатували. Застосування методологічних основ, ключових для європейських взірців управління ефективністю політики ринку праці, було б дуже корисне. І хоча не методологія принесе реальне поліпшення ситуації на ринку праці, все ж вона дозволить дати оцінку наслідкам інтегровано впроваджених дій.

Польща, цілковито долучаючись із 1 травня 2004 р. до простору функціонування програм ЄС, користується також критичним аналізом та оцінкою, які сформулювала Європейська комісія щодо польських дій у сфері працевлаштування. Представлений Комісією у січні ц.р. «*Joint Employment Report*» щодо Польщі підкреслює важливий для реалізації реформ ринку праці і стратегії працевлаштування у Польщі поступ у кількох галузях, але водночас наголошує на слабких місцях:

- недостатніх дій у сфері зниження податкового тиску і заохочень до переходу з «тіньової» до легальної праці,
- обмежених наслідках реформування соціальних послуг, орієнтованих на заохочення до повернення до професійної активності (особливо низько оцінюється система активізації людей з обмеженими можливостями),
- недостатніх дій у сфері пропозиції гнучких форм працевлаштування та організації праці, зокрема на неповний робочий день (задля підтримки зайнятості жінок та літніх людей).

Інші елементи оцінки (навчання дорослих, доступ до освіти взагалі, система підготовки для тих, хто виходить на ринок праці, поліпшення діяльності служб зайнятості, залучення громадських партнерів до процесів збільшення мобільності робочої сили, створення сприятливішого клімату для підприємців) отримали рекомендації й знаходяться у стані виконання, але у жодній галузі не було оцінки поступу як такого, що цілком достатній і досягнутий.

Водночас із січня 2005 р. у Польщі розпочалися дебати про цілі та пріоритети Національного плану розвитку на 2007 – 2013 роки, що стосувалися також підготованої нової стратегії працевлаштування на цей період.

Отже, можна сказати, перший рік членства Польщі у Європейському Союзі дав урожай небувалої програмної активності, що важливо, якщо це призведе до: поліпшення навичок давати діагноз ситуаціям і тенденціям на ринку праці, визначення найважливіших викликів і пріоритетів діяльності, створення цілей та інструментів, які б їм відповідали, визначення груп, на яких слід спрямовувати програми і дії політики ринку праці, турбота про пошуки кадрових, організаційних, інституційних та фінансових засобів, необхідних для реалізації поставлених цілей.

Після довготривалої недооцінки управління ринком праці, а насамперед завдяки активній політиці (створення синергії різних дій та інструментів – це те, чого ми тільки вчимося!) використання прикладів Європейського Союзу може збільшитися успішність реалізованої політики.

4.3. За останні кілька і кільканадцять місяців, окрім використання інструментів активної політики ринку праці та поточного і майбутнього програмування стратегії працевлаштування, докладено великих зусиль для поєднання дій національної політики із діями, можливими завдяки реалізаціям проектів ЄС. Одна з істотних умов оцінки вступу Польщі до Європейського Союзу, навіть за цей дуже короткий

перший період, – це абсорбційна здатність засобів ЄС, яка спостерігається в кількох вимірах:

- проектів (скільки проектів можемо створити і якої якості),
- підготовки (чи є умови для реалізації, хто здійснюватиме, як швидко можна виконати умови для того, щоб отримати рішення про надання коштів),
- розрахунків (точність розрахунків етапів і цілих проектів, повернення коштів ЄС, що дуже важливо для фінансування і залучення польської частки у різні галузі),
- ефективності (що насправді досягається і яке це має значення для економіки, суспільства, розвитку тощо).

Досвід першого року членства свідчить, з одного боку, про великі труднощі організаційного, бюрократичного характеру, з іншого ж – про велике зацікавлення різних суб'єктів засобами ЄС.

4.4. Бар'єри старту і доступу успішно подолані. У цьому велика заслуга колективів, які адмініструють проекти (можу висловитися про тих, хто займався СОП РРС, СОП ЗКП, частково ЮППР чи EQUAL) і ретельно аналізують увесь процес, усувають перешкоди, хоч це не відбувається у кліматі визнання з боку громадськості, яка не зовсім розуміє (також ідеться тут про ЗМІ) сутність проблем і те, що ініціаційні процеси за своєю природою мусять бути обтяжені (і були у всіх країнах, які вступали до ЄС) помилками.

Натомість рівень зацікавлення проектами Європейського Союзу (аналізую тут лише галузі, які безпосередньо чи опосередковано пов'язані з ринком праці) перебіс очікування.

У сфері допомоги підприємництву (зріст конкурентоспроможності) до кінця лютого 2005 р. у різних напрямках було подано загалом майже 13 тис. пропозицій, бл. 10 тис. яких стосуються збільшення інвестування підприємств. Квота вже призначеного додаткового фінансування становить понад 500 млн. злотих. У другому півріччі 2005 р. уже будуть перші результати, які також можуть позитивно впливати на працевлаштування.

У рамках ініціативи EQUAL подано 751 проектів на майже 5 млрд. злотих, 473 пропозиції пройшли оцінку по-суті, а для реалізації обрано 95 проектів загальною вартістю бл. 700 млн. злотих. Із усієї кількості поданих пропозицій понад 40 % було від недержавних організацій, щонайменше лідерів консорціумів, майже 17 % – пропозиції від територіального самоврядування, а майже 15 % – від роботодавців і їхні організації. Частина тих, хто подав проекти, – це нормально – зареєстровані у Варшаві (з обраних для реалізації 31 з 95), але у 80 % вони будуть здійснювати свої проекти за межами Варшави.

Найменше затверджених пропозицій стосуються теми «А», тобто полегшення виходу і повернення на ринок праці осіб, які мають труднощі з інтеграцією і реінтеграцією на ринку праці.

Інша група часто реалізованих пропозицій стосується розвитку соціальної економіки. Географічний розподіл затверджених проектів засвідчує домінування мазовецького воєводства (але з реалізацією у різних місцях) і невелику участь організацій, локалізованих у таких воєводствах, як: свентокшиському, любуському, опольському, заходньопоморському, подляському, куявсько-поморському. Перебіс першого етапу реалізації програми EQUAL настановує на такі висновки:

- у перспективі найближчих двох років посиляться діяльність (активність виконавців і фінансові витрати) на ринку праці, спрямована на групи особливого ризику (групи з так званим низьким працевлаштуванням); це стане

суттєвим доповненням національної політики, а також політики, що здійснюється у рамках СПО РРС,

- географічний розподіл пропозицій підтверджує рівень диспропорції розвитку регіонів, але й брак здатності складати проекти, тобто слабкість суспільних капіталів регіонів із нижчим потенціалом розвитку,
- перші тижні реалізації проектів виявили багато труднощів у реальному виконанні учасниками проектів засад партнерства (що в EQUAL становить основну вимогу), особливо там, де багато партнерів має справу із самоврядуванням.

4.5. Щодо СПО РРС, яка безпосередньо впливає на ринок праці, видно процес започаткування проектів з 1 травня 2004 р. по перші місяці 2005 р.

Розпочаті проекти перебуватимуть під контролем Міністерства економіки і функціонуватимуть у сфері соціальних служб зайнятості. Із 48 уже реалізованих проектів у рамках I пріоритету «Активна політика ринку праці» 18 стосується сприяння професійному старту молоді (витрачено уже бл. 150 млн. злотих, що дозволило залучити бл. 70 тис. молодих людей), 19 – протидії і подолання довготривалого безробіття (на суму бл. 100 млн. злотих, що активувало бл. 50 тис. осіб), 1 (на суму бл. 17 млн. злотих, виконавець – Добровільні трудові загони) – залучення молоді, яка під загрозою суспільної ізоляції (проект охоплено бл. 5 тис. осіб).

У сфері II пріоритету «Розвиток суспільства, опертого на знання» розпочато 34 проекти, з яких переважають: плани дій щодо підвищення якості освіти для потреб ринку праці (включає реалізацію забезпечення комп'ютерами шкіл – 200 тис. комп'ютерів – на суму бл. 1 млрд. злотих, що стане компетенційною революцією для польських учнів), а також розвиток кадрів сучасної економіки – початок перших проектів, які посилюють розвиток ринку освітніх послуг у Польщі. Видається (не враховуючи великого комп'ютерного проекту), що в перші місяці реально розпочато проектів на 700 млн. злотих, а до кінця першого року членства в ЄС ця сума складатиме 1 млрд. злотих із СОП РРС. Це – значна підтримка національним засобам активної політики ринку праці.

Прогноз щодо кількості проектів, які будуть започатковані у найближчі місяці, передбачає їхнє триразове збільшення, а також початок завершення перших проектів. У січні 2005 р. у Фонд праці надійшли перші кошти з Європейського соціального фонду (ЄСФ) – повернення еквіваленту реалізації проектів.

Набагато повільніше розпочинаються проекти працевлаштування у рамках ЮПРР, оскільки для того, щоб їх задіяти, треба попередньо провести підготовку – розробити програми реструктуризації працевлаштування тощо; незважаючи на це, у перші 3 місяці 2005 р. і в цій сфері настало пожвавлення. У рамках II пріоритету «Посилення розвитку робочої сили» у регіонах уже почато реалізацію 716 проектів (з яких майже 500 – це програми стипендій, які наштовхуються, однак, у практичній реалізації на чимало перешкод, і багато потенційних клієнтів нарікають на систему дистрибуції цих стипендій) на суму 254 млн. злотих.

4.6. Висновки, які постають з аналізу цього першого періоду, наступні:

- констатовано величезне зацікавлення підприємців проектами ЄС,
- видно також чимале зацікавлення недержавних організацій (особливо ініціативою EQUAL) проектами ЄС,
- організаційні та бюрократичні недоліки сповільнили процеси дозволів і започаткування багатьох проектів, але їх успішно долають,
- безпосередня діяльність на ринку праці уже дає результати (залучення коштів та задіяння чи, радше співучасть, коштів ЄСФ разом із коштами Фонду

- праці для активізації бл. 120 тис. осіб на межі 2004/2005 рр.), але виключно завдяки діям соціальних служб зайнятості і зібраним коштам; однак надто повільно долучаються до цього процесу інші суб'єкти,
- помічено багато проблем із належною підготовкою завдань: з визначенням цілей і показників їхньої реалізації (цього лише вчать служби зайнятості на рівні повітів, а також інші інституції ринку праці),
  - виникло багато коопераційних проблем між різними суб'єктами, які повинні співпрацювати, реалізуючи проекти, але не мають таких ані умінь, ані навичок (приклади з EQUAL, але й із регіональних програм – тих, де послідовність різних дій і співпраця суб'єктів має призвести до реалізації проектів, спрямованих на ринок праці; один із позитивних винятків: Бялисток, де виникли Центри активізації землеробів як передумова перекваліфікаційних проектів),
  - видно слабкі місця в реалізації проектів, які урухомлюють безперервне навчання чи умови для навчання упродовж усього життя (надто багато тут конфліктів інтересів, скажімо, прямування вузів головним чином до «здешевлення» освіти і бажання усунути інших партнерів з ринку конкуренції в освітніх послугах, але і слабкість Польської агенції розвитку підприємництва як організатора дії 2.4 зі СОП РРС у тому, щоб дійти до тих, хто реально потребує освітньої підтримки – працівників слабкіших фірм і з гіршою кваліфікацією).

Загалом, слід визнати, що можливість використовувати засоби ЄС спричинилася до того, що діяльність різних суб'єктів у сфері реалізації активної політики ринку праці стала більш динамічною, хоча на повну оцінку, включно з оцінкою ефективності витрачених коштів, зараз важко спокуситися.

4.7. Приєднуючись до Європейського Союзу, Польщі взяла на себе також різні зобов'язання участі у розробці політики ЄС. У сфері ринку праці варто, може, сказати про практичну активність поляків: перегляд директиви про робочий час, а також заблокування праці над директивою про тимчасову працю.

Урядова сторона та насамперед сторона роботодавців (тобто ПКПР у рамках UNICE) добилися прийняття у першому випадку порівняно гнучких рішень і продовження розрахункового терміну до 12 місяців, а в іншому питанні заблокували вирішення, беручи участь у так званій блокуючій меншості задля принципів гнучкості і преференції для національних рішень у цій сфері, а не створення обов'язкових загальноєвропейських директив.

Основне питання за останні тижні – це участь польської сторони у дебатах із питання так званої обслуговуючої директиви, а також реальної оцінки Лісабонської стратегії у контексті осінньої доповіді (за 2004 р.) Віма Кока.

5. Висновки та рекомендації

5.1. Оцінюючи вплив приєднання Польщі до ЄС на ринок праці, необхідно зважати на різноманітні обумовленості та ділянки, оскільки багато складних чинників впливають на процеси, що настають на ринку праці. Тому нинішній аналіз – демонструючи тенденції – вказує на імовірний вплив різних змінних, зокрема й наслідків вступу Польщі до ЄС, на помітну стабілізацію і поліпшення ситуації на польському ринку праці.

Очевидно, на цю ситуацію вплинув високий темп економічного росту, особливо в 2004 р., пов'язані з ним наслідки польського експорту, а також усі явища так званого буму приєднання. Напрямок цього впливу не оприявнився безпосередньо,

хоча б в радикальному збільшенні кількості працюючих. Звідси деякі оглядачі виводять для наявної характеристики зв'язку між економічним ростом і ринком праці в Польщі формулу зростання непрацевлаштованих.

Але економічні процеси зробили динамічним ринок праці, його коливання, притік робочої сили, а в деяких секторах, наприклад, у сільському господарстві, обмежили темп спаду працевлаштування, спричиняючи навіть велике сезонне збільшення кількості робочих місць (і тут вплив приєднання до ЄС очевидний). Так само, зрештою – через експорт та зріст інвестицій під кінець року, – почало збільшуватися працевлаштування у підприємницькому секторі; не справдився, отже, прогноз, що після вступу до ЄС процеси пристосування підприємств обмежать працевлаштування працівників. Сталося навпаки, попередні реструктуризації, а також рішучість фірм у дотриманні жорстких правил стримування видатків (важливо для так званих конкурентних переваг в експортному бізнесі) спричинили початок збільшення працевлаштування. Але не здійснився теж міфологізований суспільством (і в підприємницьких колах) стереотипний прогноз-мрія, що після приєднання Польщі до ЄС негайно почне спадати рівень безробіття.

Важливим чинником було угнучкішення ринку праці та форм працевлаштування, а також організації праці і все більше значення активної політики на ринку праці, хоча б у сфері субсидування зайнятості.

5.2. Детальнішого аналізу заслуговує явище високого росту динаміки на ринку праці. Воно складається: з поведінки роботодавців, які змагаються за конкурентну перевагу; збільшення рівня сезонного приросту кількості працюючих, як у періоди високого темпу зростання ВВП у середині 90 рр.; більше пропозицій праці у сільському господарстві; постійний приріст зайнятості на підприємствах, взаємопов'язаний із більшою ротаційністю (тимчасова, непостійна занятість) працевлаштованих; домінування зросту продуктивності над тиском оплати праці; порівняно великий масштаб субсидування зайнятості з громадських коштів; виявлення у зв'язку із вступом до ЄС попиту на нові професії і компетенції, також і в сфері новітніх технологій; спокійної хвилі міграції, яка компенсує внутрішню напругу на ринку праці та має тенденцію до збільшення у порівнянні із попередніми роками.

Синергія, що постає з одночасності цих явищ, очевидно, виникає ще й із позитивного клімату навколо розвитку економіки, великою мірою пов'язаного із вступом до ЄС.

Водночас вона виступає симптомом як структурного поліпшення ситуації на польському ринку праці, особливо коли йдеться про зростання ролі гнучкості, так і попиту на нові професії, компетенції та різноманітні (зокрема і в сільському господарстві) сезонні роботи. Збереження тенденції структурних змін на польському ринку праці – це одна із найважливіших рекомендацій, якщо серйозно думати про успішність політики ринку праці.

5.3. Позитивним явищем виявилось відкриття для поляків ринків праці європейських країн. Підтвердилися оптимістичні припущення, що немає передумов для відтоку висококваліфікованих кадрів із країни і навіть декларована висока готовність студентів до міграції – це радше висловлення остраху за власний професійний старт, аніж реальне бажання виїзду. Трудова міграція має нішовий та сезонний характер і приносить взаємну вигоду, також і для країн, які її приймають, – це чесно визнала влада Великої Британії. Натомість якщо проводити моніторинг і раціонально стимулювати міграційний процес, то він може відіграти суттєву роль у поліпшенні клімату на польському ринку праці. Однак тоді необхідно створити основи багатовекторної і довготривалої міграційної політики країни.

5.4. Видається, що кошти ЄС, які підтримують різні аспекти політики працевлаштування, щойно починають відігравати значну роль. Перший рік членства в ЄС мав тестово-підготовчий характер, отож він не міг у великому масштабі прискорити реальні безпосередні результати. Незважаючи на це, варто виключити бар'єри й внутрішні обмеження в абсорбції коштів ЄС, а також відповідним чином спрямувати велику енергію підприємців та недержавних організацій, щоб вони використовували їх. Треба доопрацювати механізми поєднання коштів (зادля кращого програмування та ефективності дій, особливо соціальних служб зайнятості), а також більшої готовності до партнерської діяльності (слабкість реалізації програми EQU-AL, але й різних проектів для ринку праці).

Отже, турботу про абсорбцію фондів ЄС мусить супроводжувати так само велика турбота про якісні результати їхнього використання. Це великий шанс поліпшити якість управління громадським сектором у Польщі і набути методологію визначення цілей і планування дій, показників їхньої ефективності, беручи за взірець найкращі європейські практики.

5.5. Найважливіше для збереження позитивних тенденцій на ринку праці – це:

- використання результатів економічного зросту зі стабільно високим рівнем,
- зріст динаміки на ринку праці, що означає збільшення гнучкості (поширення різноманітних форм працевлаштування, більше ротаційної та непостійної зайнятості, розвиток послуг) і краще пристосування якості робочої сили до потреб ринку (зростатиме роль освіти та освітніх пропозицій навчання упродовж усього життя), з відповідним використанням міграційних процесів та явищ.
- застосування відповідного інструментарію активної політики ринку праці, якому сприяють кошти та програми ЄС (це також означає зростання ролі соціальних партнерів), що вимагатиме радикальної реформи управління системою послуг зайнятості.

На ці основні чинники членство Польщі в Європейському Союзі має суттєвий вплив. Тоді, нарешті, будуть реалізовані прогнози доповідей, що мали місце перед приєднанням⁶⁰ і в яких ішлося про реальний вплив на ринок праці реалізації дій НПР у 2004 – 2006 рр. щодо можливого зменшення безробіття з 2004 по 2007 рр. (результати реалізованих проектів) загалом майже на 700 тис. осіб, тобто понад 5 – 6 %, до рівня бл. 15 %. Але за умови, що буде отриманий ефект синергії у всіх вказаних і рекомендованих для підтримання напрямках діяльності.

5.6. Цікаво порівняти наслідки вступу до ЄС для різних країн-членів Спільноти у сфері ринку праці. У Греції перед приєднанням безробіття почало зростати – і росло перші два роки членства. В Іспанії та Португалії невдовзі перед приєднанням і 4/5 років після нього безробіття зменшилося, попри те, що із зовсім інших рівнів (в Іспанії з 22 % до 16 %), хоч згодом в Іспанії (7 – 8 років після приєднання, бл. 1995 р.) сягнуло рівня майже 24 %. Сьогодні безробіття там складає 10,8 %. В Ірландії після вступу до ЄС безробіття збільшилося і зростало ще багато років, а до кінці 80-тих років почало зменшуватися аж до теперішнього рівня, нижче 5 %. Це пов'язувалося з планами модернізації і стабілізації (зокрема суспільних фінансів) економіки – через укладання (так само, як і у відповідний момент в Іспанії) соціального договору. У Польщі до такого договору далеко, утім, в епоху глобалізації це,

⁶⁰ Вплив членства в ЄС на польський ринок праці // Вплив членства в ЄС на суспільно-економічну ситуацію в Польщі. – Варшава: Відділ комітету європейської інтеграції, 2004.

мабуть, менш успішне, бо глобальні та структурні чинники жорсткіше впливають на національні економіки, ніж раніше.

У країнах, близьких нам з огляду на спільні процеси трансформації (при всіх відмінностях), – Угорщині, Чехії набагато нижче безробіття (менше 10 %) і набагато вища кількість працюючих (Угорщина – бл. 57 %, Чехія – бл. 65 %), а в Словаччині було порівняно високе, хоч нижче за наше, безробіття – бл. 18 % за рік до вступу в ЄС, тепер дещо нижче – 16,5 %, але показник працевлаштування вищий – 56 %. Словаки мають схожі до наших проблеми з високим безробіттям молоді та дуже низькою професійною активністю літніх осіб. Незважаючи на це, чітка політика фінансових та економічних реформ у Словаччині, імовірно, дасть результати швидше, ніж у нас, і покращить ситуацію на ринку праці.

З порівняного аналізу загальних ситуацій важко зробити конкретні висновки для Польщі. Мабуть, мусимо шукати передумови для власних рішень, які б враховували специфіку польських проблем на ринку праці.

5.7. Добрий спосіб зробити висновки із теперішніх дій, пов'язаних із абсорбцією коштів і використанням методології ЄС у політиці працевлаштування, становлять дебати, які зараз точаться щодо майбутнього НПП на 2007 – 2013 роки. Адже це нагода пошуку пріоритетів для польського розвитку, реалізація яких можлива за відповідного використання європейської допомоги. Нагода з першого року членства Польщі в Європейському Союзі засвоїти усі необхідні уроки.

МАЛГОЖАТА АНТЧАК
РАФАЛ АНТЧАК

ЦСЕА – ЦЕНТР СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ – НАУКОВА ФУНДАЦІЯ

*Короткострокові наслідки інтеграції для фіскальної політики –
баланс країни, державного бюджету та сектора
бюджетного фінансування*

Вступ

Вступ до Європейського Союзу відкрив перед Польщею можливості цивілізаційного зростання. Польща як країна-член може розраховувати на багато сприятливих факторів для її довготермінового суспільно-економічного розвитку, таких як стабілізація економічного оточення, спад інвестиційного ризику, приплив інвестицій та технологій, зростання торговельного обміну і відкриття закордонних ринків праці, систематичне зростання продуктивності підприємств, скасування вітчизняної монополії, інвестування у розвиток інфраструктури, а також поліпшення інституційно-законодавчого оточення. У короткий період помірний позитивний ефект для Польщі матиме приплив фінансових ресурсів відповідно до принципів солідаризму Європейського Союзу – від багатших країн-членів до бідніших країн. Польща може бути одним з найбільших бенефіціарів трансферів Євросоюзу – на період 2004–2006 для Польщі передбачено загалом 13,55 млрд. євро⁶¹, що становить 48% від усіх фінансових ресурсів, призначених для підтримки країн, що вступають до ЄС⁶². Однак використання того шансу, який створює інтеграція з ЄС, вимагає організаційної мобілізації з метою якнайповнішого застосування трансферів ЄС та інвестування значних вітчизняних фінансових ресурсів у формі попереднього чи спільного фінансування проектів. З іншого боку, перед сектором державного фінансування стоїть завдання обмежити видатки на публічні цілі та перерозподілити і поєднати видатки з проектами Євросоюзу.

⁶¹ У тому числі 11,2 млрд. євро трансферів Євросоюзу і 2,3 млрд. євро – несплаченої допомоги на підготовку до вступу в ЄС.

⁶² По відношенню до ВВП це складає близько 1,8%, що ставить Польщу на позицію за балтійськими країнами, які повинні отримати по близько 3% від вітчизняного ВВП, але перед Чехією і Словенією (по близько 1% ВВП).

Перший рік членства Польщі в ЄС, що тепер минає, дозволяє провести попередню оцінку наслідків інтеграції з точки зору фіскальної політики. Короткостроковий період дозволяє провести аналіз фінансових потоків між Польщею та бюджетом ЄС у 2004 році. Натомість оцінка ступеню застосування структурних фондів у початковий період матиме приблизний характер.

Нижченаведений аналіз складається з п'яти головних частин. У першій частині дослідження будуть проаналізовані потоки трансферів між Польщею та бюджетом ЄС від моменту вступу до кінця 2004 р. та буде проведено попередній прогноз щодо трансферів на 2005 р. Потім спробуємо оцінити використання структурних фондів з врахуванням реалізації авансових виплат у 2004 р. У третій частині аналізується роль державного бюджету у фінансуванні операційних програм з точки зору їх попереднього та спільного фінансування, що буде передумовою до аналізу сальдо розрахунків державного бюджету з ЄС, представленого у четвертій частині. Остання частина присвячена обговоренню впливу інтеграції з ЄС на реалізацію плану адаптації фіскального сектора державного бюджету.

Аналіз є лише спробою оцінки короткострокових наслідків інтеграції у сфері фіскальної політики, а вміщені в ній судження не мають характеру рекомендацій, хоча й базуються на досвіді країн, які раніше за Польщу вступили в ЄС.

Фінансові потоки між Польщею та бюджетом Європейського Союзу

З моменту вступу Польщі до ЄС, від 1 травня 2004 р. значно змінили свій характер фінансові потоки між Польщею та бюджетом ЄС. Польща як країна-член почала сплачувати внески до бюджету Євросоюзу, які обраховуються за відповідними формулами⁶³ з чотирьох джерел надходження ресурсів: (1) податку на землеробство та цукрову промисловість, (2) митних зборів на імпорт продукції з третіх країн, (3) податку на товари та послуги (ПДВ), (4) Національного Валового Продукту. Прогнози Європейської Комісії щодо членства Польщі в ЄС в останній період переговорного процесу (2002 р.) виводили суму внесків на рівень 1579 млн. євро у перший рік членства. Фактичний рівень польських внесків значно не відрізнявся від прогнозованого, хоча й виявився дещо нижчим і становив 1239 млн. євро. Що стосується зисків, то Польща, окрім трансферів в рамках підготовки до вступу, отримала також доступ до фондів в рамках різних політичних програм ЄС.

Сума 2793 млн. євро надходжень з ЄС складала 1/5 від усіх запланованих для Польщі трансферів на період 2004-2006 і понад 80% від коштів, запланованих на 2004 рік. Менше від попередньо запланованого надходження коштів з ЄС було спричинене переважно нижчою реалізацією авансових виплат, внесених до державного бюджету Європейською Комісією.

Найбільше надходжень до Польщі (1/3 всіх переданих коштів) відбулося з фондів, призначених на підготовку до вступу, у тому числі з перетвореної на Фонд Єди-

⁶³ Щодо формул для т.зв. традиційних власних коштів, тобто визначених у пунктах (1) і (2) ширше див. у I. Begg, N. Grimwage, *Paying for Europe*, Sheffield Academic Press, Sheffield, 1998. Внутрішні документи Європейського Союзу (зокрема, *Non-paper from the Commission to the Council. Methodological aspects related to the calculation of net budgetary balances*, 2002) подають методологію формул для розрахунку коштів (3) і (4).

ної політики програми ISPA⁶⁴. Трансфери з допомоги на підготовку до вступу сягнули рівня 1010 млн. євро, але надходження коштів було на 1/3 нижчим від запланованого в бюджетній резолюції на 2004 рік.

Таблиця 1. Порівняння прогнозованих та реалізованих фінансових потоків між Польщею та бюджетом ЄС у 2004-2005 роках (в млн. євро)

	2004 прогнози*	2004 виконання	2005 прогнози*
Трансфери Європейського Союзу до Польщі загалом	3441,80	2793,002	5791,210
Допомога на здобуття членства Польщі в ЄС (у тому числі Фонд Єдиної політики)	1635,662	1009,950	1924,744
Аванс на структурні фонди	865,150	840,975	2057,819
Єдина сільськогосподарська політика	472,093	297,426	1069,750
Трансфер на покращення обігу бюджетних коштіву**	495,765	541,299	612,040
Фінансовий інструмент Шенген***	103,330	103,352	103,860
Програма Transition Facility	-	-	22,997
Членські внески до бюджету ЄС	-1579,000	-1238,920	-2099,087
НВП	-1114,000	-853,341	відсутні дані
ПДВ	-194,000	-280,495	відсутні дані
Традиційні власні кошти	-123,000	-105,084	відсутні дані
Сальдо трансферів Польща-бюджет ЄС	1862,800	1554,082	3692,123

* Аналогічно, на основі бюджетної резолюції на 2004 рік та 2005 рік.

** Бюджетні компенсації, призначені на подолання наслідків непогашення дебету (на покриття касової недостачі в останній період переговорів у Копенгагені було виділено близько 12% коштів, призначених на структурні фонди у Польщі на період 2004-2006)

*** Кошти на приведення у відповідність до вимог ЄС зовнішнього кордону та польських міжнародних аеродромів.

Джерело: УКЄІ; Бюджетна резолюція на 2004 рік і 2005 рік.

Перші авансові виплати на операційні програми, реалізовані в рамках структурних фондів на рівні 10% від загальної суми алокації на період 2004-2006, надійшли до Польщі у липні 2004 р. До кінця грудня 2004 р. надійшли авансові виплати на всі операційні програми, за винятком авансів на програму Ініціатива Співтовариства INTERREG. Загальна сума авансових виплат, переданих Європейською Комісією на реалізацію операційних програм в рамках структурних фондів становила 841 млн. євро.

⁶⁴ З 2000 р. Польща користується Інструментом структурної політики на період, що передуює вступу в ЄС (ISPA), який був створений на основі розпорядження Ради №1267/99 від 21 червня 1999 р. У момент приєднання до ЄС Польща як країна-член автоматично перестала бути бенефіціаром цього інструменту. Всі проекти, затверджені до фінансування в рамках ISPA, існують тепер як проекти Фонду Єдності. У фінансових потоках між Польщею і ЄС трансфери з Фонду Єдності входять до програми допомоги на період, що передуює вступу в ЄС.

2004 року Польща отримала 286 млн. євро на Програму розвитку сільських територій та суму 11 млн. євро на ринкові нововведення в рамках Єдиної сільсько-господарської політики. Хоча рівень виплат на ринкові нововведення сягнув лише 8% від суми, передбаченої бюджетною резолюцією на 2004 рік, це було викликано насамперед тим, що діяльність в рамках ЄСП було розпочато пізно восени 2004 р. Тому реалізація решти виплат відбудеться у 2005 році, так само як і надходження решти коштів, передбачених ЄС.

До кінця листопада 2004 р. до Польщі надійшла сума 490,3 млн. євро за спеціальними договірними ставками на покращення обігу державних бюджетних коштів. А в грудні 2004 р. надійшов перший транш розміром 51 млн. євро з призначенням на 2005 р. Загалом у 2004 р. в рамках інструменту покращення обігу державних бюджетних коштів надійшло 541 млн. євро. У грудні 2004 р. надійшов також річний транш у рамках фінансового інструменту Шенген розміром 103 млн. євро.

Загалом у 2004 р. до Польщі з ЄС надійшло коштів у розмірі 2793 млн. євро. Отже, у 2004 р. сальдо поточних розрахунків між Польщею і бюджетом ЄС було позитивним і становило 1554 млн. євро. Попередні прогнози трансферів і виплат на 2005 рік свідчать про зростання майже у 2,5 разів позитивного сальдо розрахунків між Польщею і ЄС в порівнянні до 2004 р., а в результаті зростання більш ніж удвічі трансферів до Польщі, при зростанні внесків до ЄС у близько 1,7 разів. Таке значне зростання передбачуваних трансферів буде спричинене насамперед: зростанням трансферів на ЄСП, збільшенням авансів на структурні проекти та виплати допомоги на період, що передуює вступу в ЄС.

Використання структурних фондів

Позитивна фінансова позиція нетто Польщі у фінансових оборотах з ЄС у 2004 р. стала можливою насамперед завдяки авансам на реалізацію операційних програм у рамках чотирьох головних структурних фондів – Європейського Фонду регіонального розвитку⁶⁵, Європейського соціального фонду⁶⁶, Секції орієнтації – Європейський Фонд гарантій та орієнтирів для сільського господарства⁶⁷ та в рамках Фінансового інструменту підтримки рибальства⁶⁸.

Про зацікавлення органів територіального самоврядування можливістю використання структурних фондів (які доступні від моменту вступу до ЄС) свідчить висока загальна вартість поданих заявок на реалізацію проектів та діяльність, що має на меті сповільнення темпу зростання заборгованостей з рівня у середньому понад 20% упродовж року за 2003 р. до близько 10% у 2004 р. Фінансовий стан органів територіального самоврядування є одним з найголовніших критеріїв оцінки кредитної доцільності для інституцій, що беруть участь у спільному фінансуванні

⁶⁵ З нього фінансуються такі операційні програми: Секторна операційна Програма зростання конкурентноздатності підприємств, Секторна операційна Програма «Транспорт», Об'єднана операційна Програма регіонального розвитку (у переважній її частині), Секторна операційна Програма «Технічна Допомога», Ініціатива Співтовариства INTERREG.

⁶⁶ З нього фінансуються такі операційні програми: Секторна операційна Програма «Вдосконалення людських ресурсів», Об'єднана операційна Програма регіонального розвитку (у додатковій частині), Ініціатива Співтовариства EQUAL.

⁶⁷ З нього фінансуються такі операційні програми: Секторна операційна Програма «Реструктуризація і модернізація продовольчого сектора та розвиток сільськогосподарських територій».

⁶⁸ З нього фінансуються такі операційні програми: Секторна операційна Програма «Рибальство та рибопереробна промисловість».

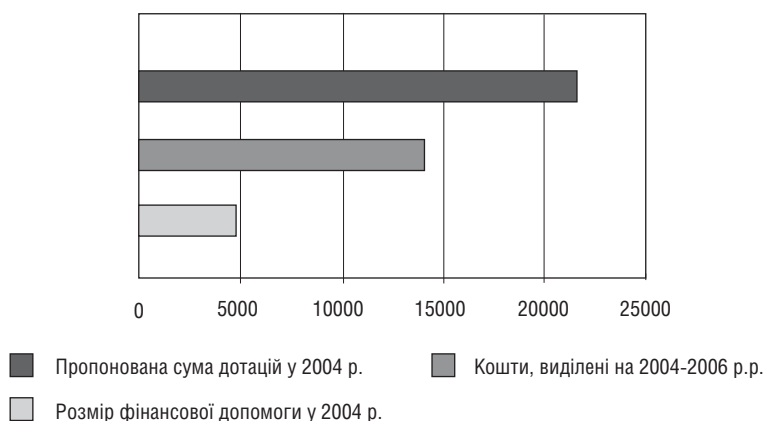
проектів ЄС. Надходження коштів ЄС до органів самоврядування (як гарантованих і не обтяжених ризиком) у відповідності з доповненням до закону про одиниці територіального самоврядування не буде впливати на збільшення заборгованості та не підлягатиме пороговим обмеженням відповідно до закону про бюджетне фінансування. Місцеві органи самоврядування та власники індивідуальних сільських господарств стали найбільшими бенефіціарами допомоги Євросоюзу. Потік структурних фондів, призначених для органів самоврядування, є якісним стрибком в інвестиційних можливостях цих органів порівняно з періодом до вступу в ЄС. Водночас стабілізація фінансової ситуації органів самоврядування мала 2004 року і матиме на наступні роки позитивний вплив на баланс сектору державних фінансів.

Таблиця 2. Алокація авансових виплат Європейської Комісії на реалізацію операційних програм в рамках структурних фондів, наданих Польщі у 2004 р.

Операційні програми	млн. євро
Аванс на структурні фонди, разом	840,975
Об'єднана операційна Програма регіонального розвитку	296,847
Секторна операційна Програма зростання конкурентноздатності підприємств	125,109
Секторна операційна Програма «Транспорт»	116,338
Секторна операційна Програма «Вдосконалення людських ресурсів»	147,003
Секторна Операційна Програма «Реструктуризація і модернізація продовольчого сектора та розвиток сільськогосподарських територій»	119,268
Секторна операційна Програма «Рибальство та рибопереробна промисловість»	20,183
Секторна Операційна Програма «Технічна Допомога»	2,834
Ініціатива Співтовариства EQUAL	13,393
Ініціатива Співтовариства INTERREG	0

Джерело: Міністерство Фінансів РП

Діаграма 1. Втілення ООПРР у 2004 р. (млн. злотих)

Джерело: Міністерство Економіки і Праці РП

Загальний розмір дотацій, на яку у 2004 р. претендували заявники (у тому числі органи місцевого самоврядування, фірми, громадські організації) майже удвічі перевищила розмір структурних фондів, виділених на 2004-2006 р.р. Однак після закінчення першого року членства Польщі в ЄС можна лише частково оцінити імплементацію структурних проектів і можливості використання фондів окремими органами самоврядування⁶⁹. Детальне підведення підсумків I етапу втілення операційних програм було оприлюднене Міністерством економіки і праці, але в ньому взято до уваги лише найважливішу і найбільшу Об'єднану операційної Програму регіонального розвитку (ООПРР)⁷⁰. До кінця грудня 2004 р. у рамках ООПРР до інституцій, що втілюють цю програму, надійшло майже 8400 заявок на реалізацію структурних проектів, фінансованих спільно з ЄС, на загальну суму 21,5 млрд. злотих, причому загальний розмір коштів, виділених на 2004-2006 р.р. становить неповні 3 млрд. євро (неповні 14 млрд. злотих за курсом травня 2004 р.)⁷¹.

Попри надходження великої кількості заявок, за нашими оцінками, до реалізації у рамках структурних фондів ЄС була прийнята досить невелика кількість проектів (близько 22%). Відношення розміру загальної заявленої суми коштів, прийнятої в рамках ООПРР у 2004 р., до розміру алокації ресурсів, виділених на 2004-2006 р.р., становить 36,4%. Найбільша алокація ресурсів відбулася у рамках Пріоритету I. «Розбудова і модернізація інфраструктури задля підвищення конкурентноздатності регіонів» (44,2%) і Пріоритету II. «Інтенсифікація вдосконалення людських ресурсів в регіонах» (33%). У рамках Пріоритету III. «Місцевий розвиток» подано найбільшу кількість заявок (4677), а в рамках Пріоритету II – найменшу кількість заявок (1676). Найбільше заявок (2385) надійшло у рамках Діяльності 3.1 «Сільські території». Загалом 463 заявки були прийняті до реалізації у рамках цієї діяльності, що складає близько 42,5% алокації ресурсів у період 2004-2006. Найменше заявок (40) надійшло на Діяльність 2.4 «Професійна перекваліфікація осіб, на яких можуть негативно позначитися процеси реструктуризації». Прийнято лише 4 заявки, що складає неповний один відсоток алокації на цю діяльність. Найвищий рівень – 75% алокації коштів з прийнятих заявок – було досягнуто у Діяльності 1.3.2 «Регіональна інфраструктура охорони здоров'я». Найнижча алокація коштів з прийнятих проектів виявилася у Діяльності 2.5 «Пропагування підприємництва» (0,25%).

Невелика кількість прийнятих заявок (22%) та низький рівень алокації коштів (36%) свідчать про досить повільний процес втілення ООПРР. За нашими оцінками, у перший рік членства більшості авторів проектів найімовірніше просто бракувало досвіду у правильній підготовці заявок на дотації, або ж рівень складності процедур був занадто високим (головним чином багатоетапність їхнього прийняття). Низька якість підготовки заявок та труднощі законодавчо-адміністративного характеру мали вплив на низький рівень використання фондів, що власне й знайшло своє відображення у втіленні найбільшої з операційних програм – ООПРР.

⁶⁹ Певним оптимістичним сигналом може бути дуже високий рівень реалізації допомоги до вступу в ЄС (Phare, ISPA, SAPARD).

⁷⁰ У рамках ООПРР у 2004 р. автори проектів зверталися за підтримкою фінансування структурної діяльності у рамках трьох т.зв. Пріоритетів: I – Розбудова і модернізація інфраструктури задля підвищення конкурентноздатності регіонів, що підтримується Європейським Фондом регіонального розвитку (ЄФРР); II – Інтенсифікація вдосконалення людських ресурсів в регіонах, що підтримується Європейським Соціальним Фондом (ЄСФ); III – Місцевий розвиток, що підтримується, так як і діяльність I Пріоритету, з ЄФРР.

⁷¹ Інформація Міністерства економіки і праці РП від 10 березня 2005 р.

Таблиця 3. Підведення підсумків по кількості заявок та розмірам коштів на діяльність у рамках Пріоритетів I, II,III Об'єднаної операційної Програми регіонального розвитку у 2004 р.

	Пріоритет I	Пріоритет II	Пріоритет III	Разом
Заявлена сума дотацій з ЄФРР чи ЄСФ* млн. злотих	10514,87	973,99	8312,61	19801,47
Кількість поданих заявок	2044	1676	4677	8397
Кількість прийнятих заявок	560	586	717	1863
Розмір фінансової допомоги з ЄФРР чи ЄСФ* млн. злотих	3443,98	204,40	1060,35	4708,72
Алокація на діяльність на період 2004-2006 млн. злотих	7790,55	1938,04	3215,65	12944,23
% прийнятих заявок	27,4	35,0	15,3	22,2
% коштів, що надійшли до органів самоврядування	44,2	10,5	33,0	36,4

* Діяльність в рамках Пріоритету I і II фінансується з Європейського Фонду регіонального розвитку (ЄФРР), натомість, діяльність в рамках Пріоритету II фінансується з Європейського Соціального Фонду (ЄСФ).

Джерело: Міністерство економіки і праці, станом на 31 грудня 2004 р. У таблиці не враховано діяльність 1,6, що реалізується Міністерством економіки і праці, та діяльність 3,4, на яку почали приймати заявки лише наприкінці минулого року.

Окрім якості заявок, другим елементом, від якого залежали можливості застосування фондів ЄС, була здатність адміністрації обслуговувати фонди Євросоюзу, яка у свою чергу залежить від рівня складності процедур – що вищим він є, то більшої затрати праці і коштів вимагає.

За нашими оцінками, система фінансування зі структурних фондів проектів в рамках операційних програм є складною і багатоетапною. Фінансування з вітчизняних джерел оточене цілою мережею процедур, у тому числі й щомісячних звітів про реалізацію, місячних прогнозів використання, заявок на наступні транші тощо. Все це призводить до того, що отримання необхідних для втілення проекту вітчизняних коштів забирає багато часу і потребує великих затрат, а також може спричинитися до запізнення в реалізації проектів. У крайньому випадку, може скластися така ситуація, в якій реалізація проектів стане неможливою: наприклад, у тому випадку, коли період очікування на надходження коштів затягується, існуючого фінансування не вистачає, а попереднє фінансування було гарантоване, або ж навпаки. Відповідно до положень, прийнятих у польській адміністративній системі, у такому випадку організація тендеру відкладається. Доказом складності і трудомісткості процедур, спрямованих на запуск проекту, може слугувати низький рівень реалізації переданих Європейською Комісією у 2004 р. авансових виплат. Чинником, що вплинув також на фактичний запуск програм у 2004 р., були зокрема й багатомісячні законодавчі процедури (для більшої частини програм завершені у IV кварталі 2004 р.). Проте лише вичерпні дані за I квартал 2005 р. свідчатимуть про ефективність системи вітчизняного фінансування. Відсутність значного фінансового прогресу у 2004 р. має свідчити про необхідність запровадження певних вдосконалень у цій сфері⁷².

⁷² Наприклад, у березні 2005 р. запроваджено спрощену процедуру подання і затвердження заявок у рамках СОП ЗКП.

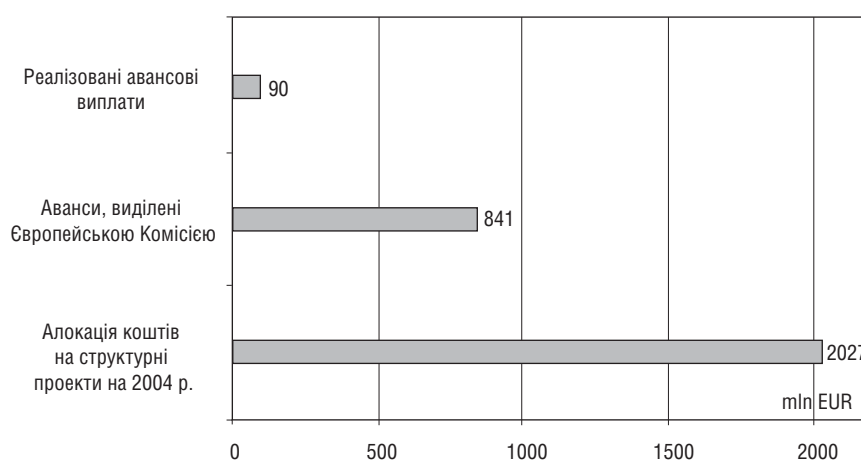
Реалізація авансових виплат на операційні програми

З листопада 2004 р. Інституція виплат (відділ Міністерства фінансів, у розпорядженні якого перебувають кошти Європейського Союзу) прийняла до реалізації від Інституцій, що керують операційними програмами, та Інституцій, що виступають посередниками у ООПРР, перші заявки на авансові виплати з коштів IV кварталу 2004 р. До кінця 2004 р. вдалося реалізувати заявки на авансові виплати на загальну суму понад 90 млн. євро, що складає лише 11% від авансів, що надійшли з ЄС. Найвищий рівень реалізації авансів відзначено при реалізації СОП ЗКП. Найнижчий рівень реалізації авансових виплат спостерігався в рамках ООПРР, а аванси на деякі операційні програми, як-от «Транспорт», «Реструктуризація і модернізація продовольчого сектору», а також «Розвиток сільських територій», «Рибальство і рибопереробна промисловість» та «Технічна Допомога», взагалі не були реалізовані у 2004 р.

Таблиця 4. Реалізація авансових виплат, переданих Європейською Комісією у рамках окремих операційних програм у 2004 р.

Операційна програма	Млн. Євро	% реалізації авансів ЄК
ООПРР	17,068	5,7
СОП ЗКП	56,152	44,9
СОП ВЛР	14,701	10,0
IC EQUAL	2,111	15,8
Разом	90,032	10,7

Діаграма 2. Реалізація авансових виплат на реалізацію операційних програм у 2004 р. (млн. євро)

Джерело: Міністерство фінансів РП

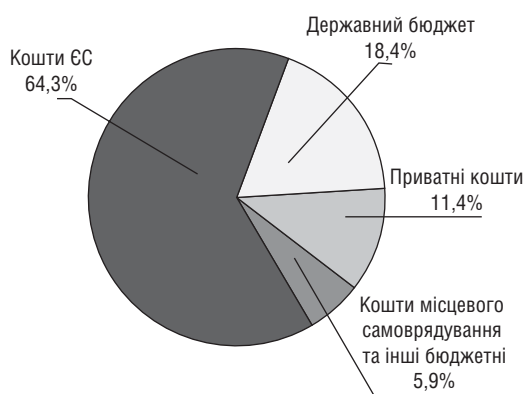
Частка державного бюджету у фінансуванні операційних програм

Державний бюджет залишається споживачем невеликої суми трансферів (лише інструмент для поліпшення обігу бюджетних коштів та інструмент Шенген), в той час як серед вітчизняних бенефіціарів він докладає найбільшу частку до спільного фінансування операційних проектів в рамках структурних фондів та найчастіше здійснює попереднє фінансування операційних програм і проектів на допомогу сільському господарству.

Спільне фінансування операційних програм

Фінансові проекти, що реалізуються за рахунок коштів, виділених з фондів ЄС на допомогу Польщі, повинні фінансуватися також з власних ресурсів країни-члена, головним чином з бюджетних коштів. В Європейському Союзі прийнято, що середній рівень спільного фінансування повинен складати щонайменше 25%. У Польщі в бюджетній резолюції на 2004 рік передбачений рівень спільного фінансування проектів з вітчизняних джерел складає близько 35% від загальної вартості проектів, у тому числі 18% з бюджету держави, 11% з приватних джерел і неповні 6% з коштів одиниць територіального самоврядування. Передбачена частка коштів Євросоюзу в реалізації структурних завдань повинна складати у середньому близько 65% розміру проектів.

Діаграма 3. Структура спільного фінансування операційних програм у 2004-2006 роках

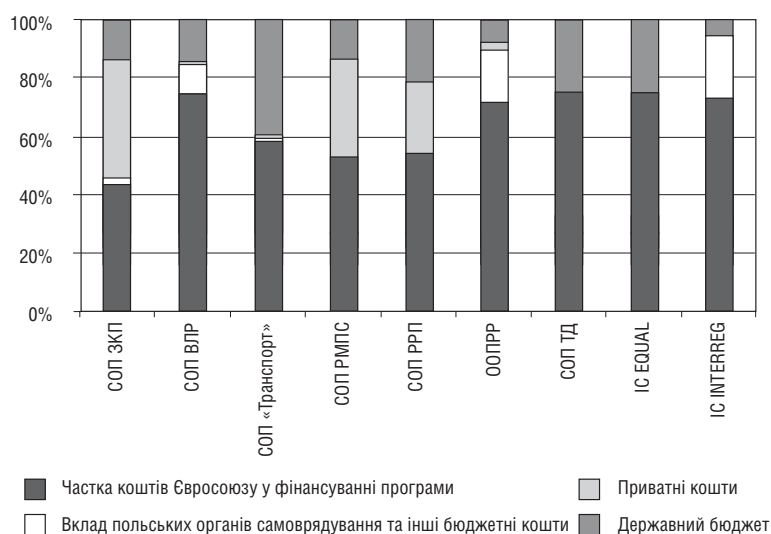
Джерело: Бюджетна резолюція на 2005 рік

Окремі операційні програми потребують додаткового фінансування з державного бюджету, причому міра участі в кожному випадку значно різниться залежно від виду проекту. Найбільша власна частка державного бюджету була задіяна у фінансуванні Секторної операційної Програми «Транспорт» (близько 78 млн. євро в 2004 р., що складає 40% коштів реалізації проекту і майже половину повного власного внеску бюджету у спільне фінансування проектів у 2004 р.). Найменша частка державного бюджету у фінансуванні операційних програм була передбачена в рамках Ініціативи Співтовариства INTERREG (5,5%) і ООППР (7,5%). Прогнозоване річне спільне фінансування операційних програм з державного бюджету у

2004 р. мало становити 160 млн. євро, тобто 18,4% загальної вартості операційних програм, запроваджених в рамках чотирьох структурних фондів Євросоюзу.

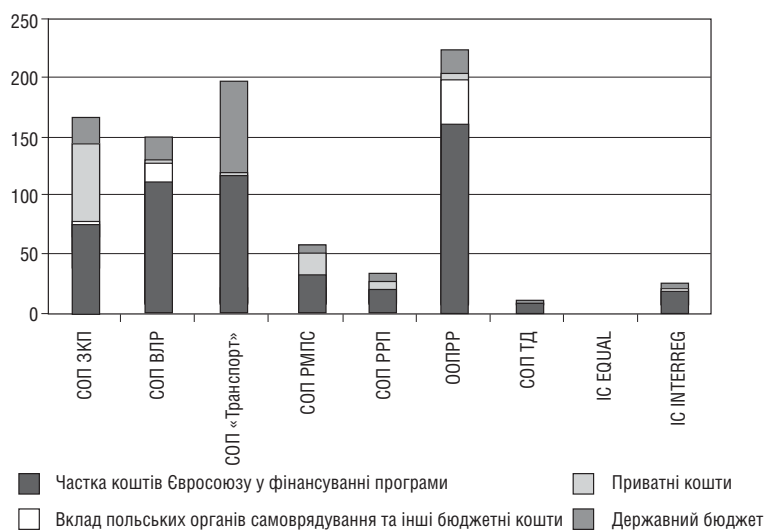
У 2005 р. не заплановано істотних змін у структурі спільного фінансування операційних програм. Власна частка державного бюджету має становити 16,7% від вартості проектів. З огляду на збільшення трансферів у 2005 р., державний бюджет все одно буде значно більше обтяжений коштами спільного фінансування реалізації проектів – на суму 423,8 млн. євро (1873,4 млрд. злотих) в порівнянні з 159,6 млн. євро (705,4 млн. злотих) у перший рік членства. Найбільші суми мають бути виділені на СОП «Транспорт» (160 млн. євро) та на програми: СОП ЗКП, СОП ВЛР, СОП РМПС (по близько 60 млн. євро).

Діаграма 4. Прогнозована структура фінансування операційних програм у період 2004-2008 за інформацією диспонентів операційної програми (оплати на рівні кінцевого бенефіціара).

Джерело: Міністерство фінансів РП

Діаграма 5. Прогнозоване фінансування операційних програм у 2004 р. оплати на рівні кінцевого бенефіціара (в млн. євро).

Джерело: Міністерство фінансів РП

Попереднє фінансування проектів Євросоюзу

Відповідно до вимог ЄС всі операційні програми, що реалізуються в рамках структурних фондів (за винятком Ініціативи Співтовариства INTERREG), окрім необхідності спільного фінансування бенефіціарами допомоги, вимагають також попереднього фінансування з державного бюджету. Таке попереднє фінансування проектів відбувається передусім за рахунок позик під проценти з бюджету, що надаються окремим бюджетним одиницям, відповідальним за реалізацію конкретних операційних програм. Попереднє фінансування деяких програм (наприклад, СОП ЗКП) може здійснюватися також суб'єктами приватного сектору. У першому випадку попереднє фінансування операційних програм потребує виділення з державного бюджету додаткових коштів, які уможливають засвоєння структурних фондів Євросоюзу. Проте бюджетні кошти, витрачені на попереднє фінансування проектів, повернуться до польського бюджету у 2005 році і в наступні роки. Особливо ж це стосується завдань у галузі ЄСП. У другому випадку попереднє фінансування потребує додаткової мобілізації (крім спільного фінансування) приватних коштів.

Таблиця 6. Попереднє фінансування з державного бюджету завдань, фінансування яких передбачено з коштів Євросоюзу у період 2004-2005 років (млн. злотих).

	2004	2005
Загальна сума попереднього фінансування	-4 495,384	-2 806,680
I. Структурні фонди	-1 648,185	-1 745,431
1. Операційна програма зростання конкурентноздатності підприємств	-146,370	-106,543
2. Операційна програма вдосконалення людських ресурсів	-387,940	-343,065
3. Операційна програма – «Транспорт»	-395,420	-139,428
4. Операційна програма «Рибальство та рибопереробна промисловість»	-43,078	-10,538
5. Секторна операційна програма «Реструктуризація і модернізація продовольчого сектору та розвиток сільськогосподарських територій»	0	-200,000
6. Операційна програма «Об'єднана операційна програма регіонального розвитку»	-652,257	-847,529
7. Операційна програма «Технічна допомога»	-22,100	-20,630
8. Ініціатива Співтовариства EQUAL	-1,020	-77,698
II. Єдина сільськогосподарська і рибальська політика*	-2 847,199	-1 061,249

* У 2004 р. в рамках ЄСП не було передбачено авансових виплат з ЄС. Кошти, надані ЄС, були покриттям коштів, які Польща витратила раніше на попереднє фінансування ЄСП. У 2005 р. в рамках ЄСП сума затрат була зменшена за рахунок авансових надходжень на реалізацію Плану розвитку сільськогосподарських територій.

Джерело: Міністерство фінансів РП, бюджетна постанова на 2004 рік та на 2005 рік.

У 2004 р. сума попереднього фінансування програм становила 1648,2 млн. злотих, а витрати на ЄСП – 2847,2 млн. злотих, що становить загальну суму попереднього фінансування з бюджету у розмірі 4495,4 млн. злотих. У 2005 р. на попереднє фінансування програм бюджетом було передбачено 1745,4 млн. злотих, а на Єдину сільськогосподарську і рибальську політику – 1061,2 млн. злотих. Загальний розмір передбаченого попереднього фінансування проектів Європейського Союзу з державного бюджету у 2005 р. становитиме 2806,7 млн. злотих і буде нижчим, ніж у 2004 р. (головним чином через прогнозоване зменшення повторного фінансування ЄСІРП). Це частково нейтралізує зростаюче фіскальне навантаження на бюджет, спричинене спільним фінансуванням операційних програм.

Сальдо розрахунків бюджет Європейського Союзу – державний бюджет

У першій частині цього дослідження були представлені наслідки розрахунків з бюджетом ЄС для Польщі. У 2004 р. сальдо розрахунків було для Польщі позитивним і становило 1554 млн. євро. Не менш істотним є питання сальдо і наслідків розрахунків з бюджетом ЄС для державного бюджету та сектору бюджетного фінансування.

Більшість трансферів Євросоюзу (у тому числі «дочленська» допомога і структурні фонди) проходять поза державним бюджетом, оскільки адресовані безпосередньо до органів територіального самоврядування, недержавних і громадських об'єднань, публічних інституцій та приватних суб'єктів (підприємців, рибалок та працівників сільського господарства). Доходи державного бюджету з коштів Європейського Союзу становили лише: інструмент поліпшення обігу бюджетних коштів, інструмент Шенгену та кошти з Transition Facility (бенефіціаром яких є адміністративні органи, адже ці кошти призначені на їх перекваліфікацію та підготовку до інституціональних вимог Євросоюзу). Натомість, саме державний бюджет обтяжений внесками ЄС і необхідністю виділення коштів на спільне та попереднє фінансування проектів Євросоюзу.

Згідно прийнятої польським урядом форми відображення цих виплат, фінансові наслідки членства в ЄС для державного бюджету будуть відображені як «над ризикою» – у графі доходів і витрат, так і «під ризикою» – у графі прибутків і видатків. Попереднє фінансування проектів, фінансування яких передбачено з коштів ЄС, разом із внесками до інституцій Євросоюзу складають видатки державного бюджету, в той час як повернення затрачених коштів на попереднє фінансування минулорічних структурних проектів та ринкових нововведень складає частину прибутків державного бюджету.

Значну частину витрат, пов'язаних зі вступом до ЄС і розміщену «над ризикою», було зафіксовано у формі цільового резерву, який охоплював: доповнення прямих доплат на сільське господарство до рівня 55% доплат, які є обов'язковими в ЄС, спільне фінансування доріг та автострад, а також програм підготовки до членства, План розвитку сільськогосподарських територій, резерв на зміни курсу та не перерозподілений (не алокований) резерв.

При підрахунку фактичного сальдо поточних розрахунків державного бюджету з бюджетами ЄС у розділі витрат, окрім членських внесків, повинні враховуватися внески до інституцій Євросоюзу (такі як одноразові внески на отримання частки у капіталі Європейського Центрального банку і Європейського Інвестиційного банку,

внески до Європейського фонду розвитку⁷⁵ та Дослідницького фонду вугілля і сталі), частина цільового бюджетного резерву, а також суми власної частки державного бюджету у фінансуванні операційних програм. Крім того, у бюджетах диспонентів бюджетних часток виділено кошти на спільне фінансування проектів Євросоюзу, які також потрібно зарахувати у розділ витрат, пов'язаних з інтеграцією (абстрагуючись від того факту, що частину з них, наприклад, кошти на інформаційні системи чи придбання офісного обладнання, потрібно буде так чи інакше витратити у майбутньому). У результаті, в 2004 р. сальдо виплат державного бюджету у зв'язку зі вступом в ЄС стало негативним і становило 8,3 млн. злотих (близько 0,94% ВВП).

Таблиця 7. Доходи і витрати державного бюджету та окремих інституцій сектору бюджетного фінансування у 2004-2005 роках, пов'язані зі вступом в ЄС (млн. злотих).

	2004	2005
Доходи державного бюджету з ЄС	2 788,394	3 164,278
Трансфер на поліпшення обігу бюджетних коштів	2 367,752	2 705,217
Інструмент Шенген	420,642	459,061
Витрати державного бюджету на ЄС	11 122,215	17 219,395
Членські внески	5 825,275	10 220,687
Внески на інституції ЄС	421,290	353,600
Цільовий резерв	3 602,364	4 293,549
Спільне фінансування операційних програм	705,424	1 873,382
Спільне фінансування, відображене в бюджетах диспонентів бюджетних часток	567,862	478,177
Сальдо державного бюджету	-8 333,821	-14 055,117
Спільне фінансування, відображене у секторі бюджетного фінансування (у тому числі у державному бюджеті)	906,627	1 976,985
Сальдо окремих інституцій сектору бюджетного фінансування	-8 672,586	-15 553,925

Джерело: УКЄІ; бюджетна резолюція на 2004 рік та на 2005 рік, власні підрахунки.

Недостатньо детальні (або ж їхня повна відсутність) фінансові плани позабюджетних агентств і фондів, внесені до бюджетної резолюції, не дозволяють здійснити докладний аналіз наслідків інтеграції в ЄС для цілого сектору бюджетного фінансування у 2004 р. Можна підвести лише приблизні підсумки, що враховують консолідацію фінансових потоків у межах суб'єктів сектору бюджетного фінансування. Виділені кошти на спільне фінансування проектів Європейського Союзу в бюджетах диспонентів бюджетних часток у деяких випадках охоплюють дотації для агентств та позабюджетних фондів. Наприклад, у частині державного бюджету «сільське господарство і полювання», до якого належить 91% від загального роз-

⁷⁵ ЄФР фінансує допомогу на розвиток країн Африки, країн басейнів Карибського моря і Тихого океану. Польща почне вносити свою частку до цих коштів лише починаючи від 10 етапу реалізації програми Фонду, початок якого передбачено на 2008 р.

міру витрат на спільне фінансування у бюджетах диспонентів бюджетних часток у 2004 р., була виділена дотація для Агентства реструктуризації і модернізації сільськогосподарства. Однак, для інших агентств і позабюджетних фондів, які перебувають під контролем відповідних галузевих міністерств, виділяються додаткові суми з вітчизняних джерел на спільне фінансування проектів Європейського Союзу. Серед них найбільші витрати на спільне фінансування проектів у 2004 р. понесли Польське агентство розвитку підприємництва і Національний фонд охорони навколишнього середовища і водного господарства. Загалом бюджетні агентства і фонди витратили у 2004 р. на спільне фінансування з державних коштів близько 339 млн. злотих.

У 2004 р. приблизне сальдо платежів окремих інституцій сектору бюджетного фінансування за статтею витрат на інтеграцію з ЄС становило -8,7 млрд. злотих (близько 0,98% ВВП) щодо сальдо платежів державного бюджету у розмірі -8,3 млрд. злотих (близько 0,94% ВВП).

Різниця між сальдо платежів з державного бюджету та сектором державних фінансів у 2004 р. не була значною. Проте ця ситуація почне змінюватися у 2005 р., тобто починаючи з першого повного року членства Польщі в ЄС. У 2005 р. плановане зростання доходів державного бюджету з ЄС становитиме 13%, а плановане зростання витрат державного бюджету становитиме 55% у порівнянні з 2004 р. У 2005 р. зростання бюджетних витрат, пов'язаних з ЄС, на суму близько 6,1 млрд. злотих у порівнянні до 2004 р. відбуватиметься головним чином за рахунок більшої суми членських внесків (на близько 4,4 млрд. злотих) і більшої частки спільного фінансування операційних програм (на близько 1,2 млрд. злотих). Натомість, нижчими, ніж у 2004 р., будуть внески до інституцій Євросоюзу та спільне фінансування, закладене у бюджетах диспонентів бюджетних часток (державного бюджету).

У 2005 р. негативне сальдо платежів державного бюджету за статтею витрат на інтеграцію з ЄС становитиме близько 14 млрд. злотих (1,5 ВВП), майже подвоївшись у порівнянні до 2004 р. У результаті значного зростання спільного фінансування програм Національним фондом охорони навколишнього середовища і водного господарства та Фондом праці, прогнозоване сальдо платежів поза державним бюджетом зросте майже у 4,5 разів у порівнянні до 2004 р., досягаючи рівня 1,5 млрд. злотих (майже 0,2% ВВП). Це призведе до зростання негативного сальдо платежів окремих інституцій сектору бюджетного фінансування за статтею інтеграції з ЄС до близько 15,6 млрд. злотих (близько 1,6% ВВП) у 2005 р., а відтак майже на 80% у порівнянні до 2004 р.

Фіскальна адаптація у 2004-2005 роках та інтеграція з ЄС

У момент приєднання до ЄС Польща мала один з найбільших в ЄС-25 прогноз бюджетного дефіциту на 2004 р.⁷⁶ Попереднє і спільне фінансування з бюджету проектів зі структурних фондів може бути причиною поглиблення дефіциту сектору бюджетного фінансування, якщо не буде обмежено компонент чисто «вітчизняного» дефіциту. Тому викликом для державного бюджету і державних фінансів від момен-

⁷⁶ Дефіцит сектора державних фінансів у Польщі, прогнозований Європейською Комісією на осінь 2004 р., мав становити 5,6% ВВП у 2004 р. і 4,8% ВВП за підрахунками квітня 2005 р. Польща належала до групи п'яти країн в ЄС-25 з найвищим рівнем дефіциту сектору бюджетного фінансування, підрахованим за методологією ESA95.

ту вступу є реформа, яка обмежить витрати з сектору бюджетного фінансування, що дозволило б у повній мірі використати трансфери Європейського Союзу.

У 2004 р. сальдо платежів Євросоюзу, що впливають на дефіцит державного бюджету, становило -8,3 млрд. злотих, що у порівнянні з фактичним приростом бюджетних витрат на рівні 20,1 млрд. злотих (враховуючи внесення до бухгалтерського реєстру «під ризикою» дотацій для Фонду громадського страхування на суму 11,4 млрд. злотих, в той час як у 2003 р. ця дотація була зарахована до розділу бюджетних витрат) становило 42% цієї суми.

Бюджетна резолюція на 2005 рік передбачає зменшення дефіциту державного бюджету до 35 млрд. злотих у порівнянні з 41,5 млрд. злотих у 2004 р. Нижчий рівень дефіциту на 2005 р. був запланований при зростанні витрат на 11,9 млрд. злотих і доходів на 18,4 млрд. злотих у порівнянні з 2004 р. (дотація до ФГС на суму 11,3 млрд. злотих була записана «під ризикою», тобто аналогічно до бюджетної резолюції на 2004 р.). У 2005 р. негативне сальдо платежів державного бюджету за статтею витрат на інтеграцію, що становить близько 14 млрд. злотих, відобразилося б на ще більшому – 61-відсотковому зростанні бюджетних витрат. Тож чітко видно, що державний бюджет у 2005 р. щораз більшою мірою намагається засвоїти кошти Євросоюзу, обмежуючи «вітчизняний» компонент бюджетного дефіциту на користь «євросоюзного» компоненту.

Заплановані витрати державного бюджету у 2005 р. повинні номінально зрости на 209,7 млрд. злотих, тобто на 6% у порівнянні з 2004 р. Якщо ми віднімемо зростання фіксованих витрат (зростання вартості обслуговування державного боргу і внесків до Європейського Союзу), то номінальне зростання витрат складатиме 1,6%. Враховуючи прогнозовану інфляцію в бюджеті на рівні 2,8% (від грудня до грудня), це означатиме реальний спад бюджетних витрат на 1,2%, чого не вдавалося досягти протягом останніх років⁷⁷.

Підсумки

Загалом у 2004 р. до Польщі надійшли кошти Європейського Союзу розміром 2793 млн. євро, а сальдо поточних розрахунків між Польщею і бюджетом ЄС було позитивне і становило 1554 млн. євро. Прогнози трансферів і платежів на 2005 р. передбачають зростання позитивного сальдо розрахунків Польщі з бюджетом ЄС майже у 2,5 разів у порівнянні з 2004 р.

Органи територіального самоврядування, поряд з власниками індивідуальних сільських господарств, виявилися найбільшими бенефіцарами допомоги Євросоюзу. Потік структурних фондів, що надходять до органів територіального самоврядування, викликає якісний стрибок в інвестиційних можливостях органів територіального самоврядування у порівнянні з періодом до вступу. Водночас стабілізація фінансової ситуації органів територіального самоврядування мала у 2004 р. і матиме у наступних роках позитивний вплив на баланс сектору бюджетного фінансування.

Оскільки більшість трансферів Європейського Союзу оминає державний бюджет (адже вони адресовані до органів територіального самоврядування, неурядових

⁷⁷ Таке значне, у порівнянні з попередніми роками, зниження динаміки державних витрат було спричинене також прийняттям у бюджетній резолюції на 2005 р. кількох істотних положень, як-от: перенесення індексації пенсійних виплат на 2006 р., зміна принципів сплати внесків у системі громадського страхування для працівників сільського господарства та фізичних осіб, що ведуть господарчу діяльність, інтенсивне зростання податкових надходжень.

і громадських організацій, державних установ та приватних осіб), сальдо платежів державного бюджету у зв'язку з інтеграцією до ЄС у 2004 р. було негативним і становило 8,3 млрд. злотих (близько 0,94% ВВП). Приблизне сальдо платежів окремих інституцій сектору бюджетного фінансування за статтею витрат на інтеграцію з ЄС було наближене до сальдо платежів державного бюджету і становило -8,7 млрд. злотих (близько 0,98% ВВП).

У 2005 р. негативне сальдо платежів державного бюджету за статтею витрат на інтеграцію з ЄС становитиме близько 14 млрд. злотих (1,5% ВВП), майже подвоївшись у порівнянні з 2004 р. Натомість негативне сальдо платежів окремих інституцій сектору бюджетного фінансування за статтею інтеграції з ЄС зросте до близько 15,6 млрд. злотих (близько 1,6% ВВП) у 2005 р., тобто майже на 80% у порівнянні з 2004 р. З іншого боку, державний бюджет у 2005 р. намагатиметься щораз повніше засвоїти кошти Європейського Союзу, обмежуючи «вітчизняний» компонент бюджетного дефіциту на користь «євросоюзного» компоненту – якщо у 2004 р. негативне сальдо платежів Європейського Союзу становило 42% дефіциту державного бюджету, то у 2005 р. воно становитиме вже 61%.

Потрібно пам'ятати, що надмірний дефіцит сектору бюджетного фінансування становить пере-шкоду у розвитку економіки, а у випадку країн, які нещодавно приєдналися, у тому числі й Польщі, обмежує можливості повної і швидкої інтеграції до ЄС⁷⁸. Досвід країн, які вступили до ЄС у попередні роки – Ірландії, Іспанії, Португалії та Греції є досить однозначним. Правилком, навіть у випадку Ірландії, країни-синоніму суспільно-економічного успіху, була втрата багатьох років після приєднання до ЄЕС (Європейського економічного співтовариства)⁷⁹. Неефективна макроекономічна політика урядів цих країн призвела до того, що трансфери Євросоюзу до цих країн (на приблизно такому ж або вищому, ніж до Польщі, рівні) не ставали достатнім каталізатором змін у масштабі всієї економіки. Поки не було проведено реформи бюджетного фінансування, суттю якої є зменшення витрат, у тому числі й соціальних видатків, економічне зростання в Ірландії, Іспанії, Португалії та Греції не мало ознак стабільності і рідко перевищувало рівень 4%. Натомість, заміна експансивної фіскальної політики на обмежувальну та значне скорочення дефіциту державного бюджету, а також підтримка урядових програм коштами Європейського Союзу, спричинилися до довгострокового економічного зростання, вирівнювання економік та наближення рівня життя громадян нових країн-членів до найбагатших країн ЄС.

⁷⁸ Інтеграцією з зоною євро вже почали користуватися деякі нові країни-члени. 28 червня 2004 р., а отже, невдовзі після приєднання до ЄС, Естонія, Литва і Словенія були прийняті в Exchange Rate Mechanism II (ERM II). Позитивне рішення Європейської Комісії базувалося на виконанні всіх критеріїв відповідності. Політика збалансованості бюджету, яка велася вже протягом довгих років, а також функціонування у цих країнах режиму валютної палати принесло свої результати (у Словенії діє режим, на практиці наближений до валютної палати).

⁷⁹ У випадку Ірландії перші радикальні фіскальні реформи було розпочато у 1988 р., тобто через 15 років після приєднання до Європейського Співтовариства. У випадку Іспанії, яка вступила до ЄС у 1986 р. і розпочала фіскальні реформи у 1996 р., втрата часу була меншою і становила 10 років. Якби ця історія могла послужити аналогією для нових країн-членів, то фіскальна адаптація, наприклад, у Польщі відбулося б у 2010 р., а втрата від моменту вступу становила б «лише» 6 років.

Ставлення помічників народних депутатів до питань Євроінтеграції

Аналітичний звіт

Київ
Вересень, 2006

Завдання дослідження:

- З'ясувати ставлення помічників депутатів до процесу Євроінтеграції і рівень їхньої поінформованості з даної теми.
- Зрозуміти ставлення помічників депутатів до досвіду Польщі в процесі Євроінтеграції.
- З'ясувати ставлення помічників депутатів до перспектив вступу України в Євросоюз.
- З'ясувати рівень залучення помічників депутатів у процес Євроінтеграції України і їхньої зацікавленості в одержанні додаткової інформації з цієї теми.

Загальна характеристика дослідження

- Для досягнення цілей дослідження було проведено 15 глибинних інтерв'ю (ГІ) з помічниками депутатів у місті Києві в період з 31.08.06 по 14.09.06.
- Для проведення ФГД було використано Гайд, розроблений фахівцями компанії Platforma.
- Здійснювався аудіозапис кожного інтерв'ю.
- Під час проведення дослідження не виникло жодних проблем, які могли би вплинути на його результати.

Досліджувана аудиторія

- У дослідженні взяли участь помічники депутатів наступних фракцій:
- Регіони – 7 чоловік
- БЮТ – 5 чоловік

- Наша Україна – 2 чоловік
- Соціалісти – 1 чоловік

Висновки

- Основні перешкоди на шляху України до Євросоюзу
  1. Основна перешкода – немає чітко сформульованого плану дій самою країною. Тема Євроінтеграції не внесена до числа пріоритетних. Помічники депутатів не готові ініціювати розвиток даної теми. Зазвичай вони чекають вказівок зверху від своїх депутатів або лідерів партій.
  2. Нестабільна економічна й політична ситуація в країні.
  3. Немає чіткого розуміння процесу євроінтеграції серед людей, які повинні ініціювати даний процес.
  4. Є розбіжності в поглядах щодо переваг і недоліків перебування України в Євросоюзі через недостатню поінформованість.
  5. Знання про досвід різних країн у процесі євроінтеграції дуже епізодичні й неконкретні.
  6. До числа перешкод можна віднести також психологічну й релігійну складові.
- Інформаційна потреба
  1. Корисно знати досвід Польщі в конкретних сферах з усіма плюсами й мінусами в період євроінтеграції і після вступу в Євросоюз.
  2. Особливо актуальним питанням є досвід Польщі в підготовці і зміні законодавчої бази: як це відбувалося, поетапність цього процесу.

Загальні результати дослідження

1. Ставлення помічників депутатів до процесу євроінтеграції і їхня поінформованість з даної теми

- 1.1. Ставлення до євроінтеграції
  - У половини помічників депутатів ставлення до Євроінтеграції дуже позитивне: вони вбачають у цьому процесі багато перспектив для України, однак часто недостатньо добре орієнтуються в темі.
  - Чверть опитаних ставляться до цього процесу позитивно, при цьому відзначаючи неактуальність питання на сьогоднішній день.
  - А от друга чверть опитаних помічників депутатів ставляться до Євроінтеграції негативно, вважаючи, що Україна повинна залишатися незалежною, прагнучи тільки до європейських стандартів життя.
  - Більшість опитаних прогнозують вступ України в Євросоюз через 7-8 років (якщо останній існуватиме).
- 1.2. Поняття євроінтеграції
  - Під поняттям євроінтеграції розуміють як правило підвищення рівня життя до євро стандартів. *«Це крок уперед, а не назад»*. Насамперед цей процес включає адаптацію законодавчої бази, яку необхідно дуже ретельно доопрацьовувати: соціальну сферу – з акцентом на пенсіонерів, матерів і дітей; сферу освіти, що зараз в Україні зазнає значних змін; спрощення митних правил, що сприяє вільному обміну капіталом.

- Більшість опитаних вважає процес євроінтеграції для України природним і неминучим, тому що вона територіально розташована в центрі Європи, має власні чималі ресурси (людське й природні) і дуже вигідне сусідство із країнами Євросоюзу.
- 1.3. Переваги євроінтеграції
- Щодо переваг, які можуть одержати сторони, учасники Євросоюзу, думки розділилися.
  - Так, половина опитаних помічників депутатів вважає, що більше вигід від вступу в Євросоюз отримає Україна, а саме: підвищення соціального забезпечення (підвищення зарплат); спрощення митних правил між країнами Євросоюзу; ширший ринок збуту для торгівлі; більш вільне пересування громадян із країни в країну; легалізація робочих місць; кредитування різних сфер; запозичення технологій і досвіду європейських країн у сферах освіти, сільського господарства, промисловості; більша захищеність кордонів.
  - Друга ж половина вважає, що більше вигід від вступу України в Євросоюз одержить останній, отримавши більшу територіальну перевагу, нову багату сировинну базу, дешевшу кваліфіковану робочу силу. Так само відзначено, що може спостерігатися психологічна перевага над українцями, особливо з боку країн, що недавно вступили в Євросоюз. Проте це може відбутися тільки у випадку, якщо Україна прийде в Євросоюз неготовою, на правах «прохача», а не шанованого повноправного партнера. *«Польщі необхідний такий молодший брат, як України, якого можна вчити. Таким чином, вона буде відчувати свою перевагу хоч над кимсь».*
- 1.4. Досвід країн Євросоюзу
- Більшість опитаних слабо володіють інформацією про досвід країн у процесі євроінтеграції. Переважно називалися тільки країни Балтії й Польща, які недавно вступили в Євросоюз і є «колишніми братами одного табору» разом з Україною.
  - З цими країнами Україну пов'язують насамперед налагоджені родинно-дружні відносини, тому про зміни, що відбуваються, частіше знають зі слів близьких і знайомих.
  - Більшість опитаних не могла назвати конкретні переваги й недоліки досвіду цих країн у період підготовки й перебування в Євросоюзі.
  - З досвіду Прибалтики Україна могла б почерпнути розвиток бізнесів, що не потребують сировинних ресурсів, наприклад туристичного бізнесу. Також позитивним є те, що маленька країна зуміла відстояти свої грошові одиниці.
  - В Англії – сервісне обслуговування, якість продукції, систему й рівень освіти (Болонський процес).
  - Корисним з досвіду Голландії для України могло б стати ведення фермерства, технології сільського господарства й тваринництва.
  - Кілька людей відзначили, що із Францією Україна взагалі має багато схожого, тому досвід цієї країни так само став би нам у пригоді.

2. Ставлення до досвіду Польщі

- 1.1. Корисне з досвіду Польщі
- Кількома помічниками бул відзначено чимало переваг від вступу Польщі в Євросоюз, одна з яких – одержання дотацій на сільське господарство. Серед недоліків – руйнування дрібних сільськогосподарських підпри-

ємств, що не відповідають євростандартам; скуповування великих банків у період євроінтеграції; «ціновий шок» у зв'язку зі стрибком цін.

- Однак практично всі опитані відзначили, що в питаннях євроінтеграції для України найбільш близьким і показовим є досвід Польщі, особливо в галузі сільського господарства й промисловості. Також відзначено, що Україна з Польщею має схожі тенденції в розвитку економіки, політики й соціальної сфери, не кажучи про слов'янські коріння й схожість народів.
- Найбільш реальним союзником на шляху до Євросоюзу більшість помічників депутатів назвали саме Польщу.

3. Ставлення до перспектив вступу України в Євросоюз

3.1. Активність України в процесі євроінтеграції

- Більшість вважає, що квалитися й жертвувати чимсь при вступі в Євросоюз Україна не повинна. *«Можливо, є перспективніші шляхи, наприклад, Євроа-зіатський сполучник – необхідно все чітко й скрупульозно аналізувати».*

3.2. Стримуючі моменти на шляху до Євросоюзу

- В Україні зараз багато сировини і мало свого виробництва, недостатнє фінансування нових технологій, нестабільна економічна й політична ситуація. Також до числа перешкод на шляху до Євросоюзу експерти відносять проблему розходження релігій у країні.

3.3. Побоювання й можливі негативні наслідки для України в процесі євроінтеграції

- Занадто швидке впровадження в Україні європейських норм може викликати порушення роботи підприємств, які будуть до цього не готові.
- Ще не сформований імідж України як самостійної, сильної держави може спричинити неадекватне «принижене» її сприйняття з боку країн-учасниць Євросоюзу.

3.4. Відносини України з Росією на шляху до Євросоюзу

- Більшість вважає, що Україна повинна йти в Євросоюз самостійно й незалежно, однак при цьому не псувати відносини з Росією, тому що це її найближчий сусід. *«З Росією потрібно поводитися як з добрим сусідом, але при цьому відстоюючи свої інтереси, і робити тільки те, що вигідно Україні».*

4. Залучення до теми євроінтеграції

4.1. Особисте залучення помічників депутатів до процесу євроінтеграції

- Більшість помічників депутатів відзначили, що вони вповноважені брати участь у практичному просуванні України в Євросоюз, хоча на даний період це завдання не є найнагальнішим, оскільки сам уряд ще остаточно не визначився з напрямком руху в даному питанні.
- Їх залучення до процесу євроінтеграції може виявлятися в наступних діях: самоосвіта, підготовка аналітичних матеріалів з теми; підготовка законопроектів і їх експертиза на відповідність; підготовка виступів. Однак, як правило, у більшості випадків ініціатором даної діяльності є депутат або партія, уряд.

4.2. Джерела інформації

- Половина опитаних, через відстрочену пріоритетність, не відслідковує інформацію з євроінтеграції і, відповідно, не мають авторитетів у даному на-

прямку. Друга половина опитаних помічників депутатів відстежують лише вузькоспеціалізовану інформацію.

- Більшість помічників відзначили, що за необхідності інформації на цю тему звертатимуться до найбільш використовуваного ними джерела інформації – Інтернету. Так само були відзначені деякі друковані ЗМІ, наприклад: «Комерсант», «Кореспондент».
- Довіру в питаннях євроінтеграції викликають колишні міністри юстиції й міністри міністерства економіки й євроінтеграції, тому що вони вільніше можуть висловлюватися, так само викладачі внз, де є окремий курс законодавства Євросоюзу.

4.3. Необхідна інформація

- На даному етапі необхідна популяризація понять «євроінтеграція» і «Євросоюз» як таких, для формування розуміння й самосвідомості.
- Помічники депутатів висловили зацікавленість у наступних темах:
- Можливі набутки й втрати країни при вступі в Євросоюз.
- Досвід Польщі до і після вступу в Євросоюз, з якими перевагами й недоліками стикнулися в цьому процесі.
- З досвіду Польщі для України корисно було б знати модель (етапність) – сукупність всіх параметрів на шляху в Євросоюз. «Цікаво було б дізнатися, як поляки створили законодавчу базу, що захистила їхні товари»
- Досвід у суднобудівній галузі, де Польща, всупереч вимогам Євросоюзу, відстоює свої права й здійснює фінансування на державному рівні для збереження робочих місць. «Гарний досвід дуалізму – з одного боку Польща в Євросоюзі і дотримується їхніх правил, з іншого – відстоює свої інтереси».

Контент-аналіз повідомлень, що стосуються євроінтеграційного процесу за підсумками моніторингу ЗМІ Одеської області

*(зокрема, польського досвіду вступу у ЄС), який здійснювався
(01.07 – 31.08.2006)*

Контент-аналіз здійснювався на основі моніторингу провідних регіональних ЗМІ:

4 теле- та радіоканали (інформаційні програми, випуски новин):

- ТК «Новая Одесса» (випуски новин);
- Радіостанція «Армянское Радио» (новини на веб-сайті радіокомпанії);
- ТРК «ГЛАС» (за допомогою новин на веб-сайті телерадіокомпанії);
- ТРК «Круг» (за допомогою новин на веб-сайті телекомпанії);

8 веб-сайтів:

- <http://www.ara.com.ua> – Армянское Радио;
- <http://www.euromedia-group.org.ua> – Одесская медиа-группа – Евровыбор;
- <http://www.glasweb.com> – ТРК «ГЛАС»;
- <http://www.krug.com.ua> – ТРК «Круг»;
- <http://www.misto.odessa.ua>- Информационный сайт Одессы;
- <http://www.od.ura-inform.com> – УРА-Информ. Одеса.
- <http://www.odessa.ua>- Официальный сайт города;
- <http://www.reporter.com.ua> – ИА «Репортер»;

16 провідних газет і журналів:

- газета «Вечерняя Одеса»;
- газета «Деловая Одесса»;
- газета «Добрый вечер»;
- газета «Думська площа»;
- газета «Коммерсант Юга»;
- газета «Моряк»;
- газета «Моряк України»;
- газета «Одесские известия»;
- газета «Одесский вестник»;
- газета «Реклама «Порто-Франко»»;
- газета «Правое дело»;
- газета «Пресс-курьер»;
- газета «Республика. Политика. Право»;
- газета «Чорноморські новини»;
- газета «Юг»;
- журнал «ДНК».

**КОНТЕНТ-АНАЛІЗ – ТЕЛЕКАНАЛІВ та РАДІОКАНАЛІВ
01-31.07.2006**

Назва ЗМІ	Кількість позитивних згадувань у провідних ЗМІ (у тому числі про Польщу)	Кількість негативних згадувань у провідних ЗМІ (у тому числі про Польщу)	Кількість нейтральних згадувань у провідних ЗМІ (у тому числі про Польщу)	Загальний баланс	Загальний баланс попереднього місяця	Динаміка
Радіостанція «Армянское Радио»	1	0	5	+1	0	1↑
ТРК «ГЛАС»	1	1	0	0	0	0
ТРК «Круг»	4	3	5	+1	0	1↑
ТК «Новая Одесса»	1	0	0	+1	0	1↑
ВСЬОГО	7	4	10	+3	-	3↑

**КОНТЕНТ – АНАЛІЗ – ТЕЛЕКАНАЛІВ та РАДІОКАНАЛІВ
1-31.08.2006**

Назва ЗМІ	Кількість позитивних згадувань у провідних ЗМІ (у тому числі про Польщу)	Кількість негативних згадувань у провідних ЗМІ (у тому числі про Польщу)	Кількість нейтральних згадувань у провідних ЗМІ (у тому числі про Польщу)	Загальний баланс	Загальний баланс попереднього місяця	Динаміка
Радіостанція «Армянское Радио»	0	0	0	0	+1	1↓
ТРК «ГЛАС»	0	2	1	-2	0	2↓
ТРК «Круг»	7	3	6	+4	+1	3↑
ТК «Новая Одесса»	0	0	0	0	+1	1↓
ВСЬОГО	7	5	7	+2	+3	1↓

Резюме: характер повідомлень здебільшого позитивний (всього – 14) та нейтральний (всього – 17). Негативні повідомлення (всього – 9) пов'язані з проблемою спрощення візового режиму, критикою Президента ПАРЕ щодо повільного розвитку демократії та проблем з верховенством права на Україні (ТРК «Круг» та ТРК «Глас»).

КОНТЕНТ-АНАЛІЗ – ДРУКОВАНІ ЗМІ
01-31.07.2006

Назва ЗМІ	Кількість позитивних згадувань у провідних ЗМІ (у тому числі про Польщу)	Кількість негативних згадувань у провідних ЗМІ (у тому числі про Польщу)	Кількість нейтральних згадувань у провідних ЗМІ (у тому числі про Польщу)	Загальний баланс	Загальний баланс попереднього місяця	Динаміка
газета «Вечерняя Одеса»	7	0	3	+7	0	7↑
газета «Добрий вечер»	0	0	0	0	0	0
газета «Думська площа»	0	0	0	0	0	0
газета «Деловая Одесса»	2	0	2	+2	0	2↑
газета «Коммерсант Юга»	4	0	3	+4	0	4↑
газета «Моряк»	1	1	3	0	0	0
газета «Моряк України»	1	0	1	+1	0	1↑
газета «Одесские известия»	5	0	3	+5	0	5↑
газета «Одесский вестник»	4	0	0	+4	0	4↑
газета «Реклама Порто-Франко»	2	0	0	+2	0	2↑
газета «Правое дело»	0	0	0	0	0	0
газета «Пресс-курьер»	3	1	1	+2	0	2↑
газета «Республика. Политика. Право»	2	1	1	+1	0	1↑
газета «Чорноморські новини»	3	1	0	+2	0	2↑
независимая газета «Юг»	1	0	0	+1	0	1↑
ВСЬОГО	35	4	17	+31	-	31↑

КОНТЕНТ-АНАЛІЗ – ДРУКОВАНІ ЗМІ
01-31.08.2006

Назва ЗМІ	Кількість позитивних згадувань у провідних ЗМІ (у тому числі про Польщу)	Кількість негативних згадувань у провідних ЗМІ (у тому числі про Польщу)	Кількість нейтральних згадувань у провідних ЗМІ (у тому числі про Польщу)	Загальний баланс	Загальний баланс попереднього місяця	Динаміка
газета «Вечерняя Одеса»	4	1	1	+3	+7	4↓
газета «Добрий вечер»	1	0	1	+1	0	1↑
газета «Думська площа»	2	0	0	+2	0	2↑
газета «Деловая Одесса»	1	0	1	+1	+2	1↓
газета «Коммерсант Юга»	0	1	0	-1	+4	5↓
газета «Моряк»	0	2	3	-2	0	2↓
газета «Моряк України»	1	1	0	0	+1	1↓
газета «Одесские известия»	7	1	2	+6	+5	1↑
газета «Одесский вестник»	1	0	0	+1	+4	3↓
газета «Реклама «Порто-Франко»	1	1	1	0	+2	2↓
газета «Правое дело»	4	0	4	+4	0	4↑
газета «Пресс-курьер»	4	0	0	+4	+2	2↑
газета «Республика. Политика. Право»	2	2	2	0	+1	1↓
газета «Чорноморські новини»	3	0	0	+3	+2	1↑
независимая газета «Юг»	1	0	0	+1	+1	0
Журнал «ДНК»	1	0	0	+1	0	1↑
ВСЬОГО	35	4	17	+24	+31	7↓

Резюме: Негативні публікації про євроінтеграцію висвітлювались переважно в газетах «Моряк» та «Республіка. Політика. Право». В інших виданнях негатив зустрічається лише в одній публікації, а позитив – у газетах «Одесские известия», «Вечерняя Одесса», «Пресс-курьер», «Коммерсант Юга».

Позитивного балансу про євроінтеграцію досягнуто в основному завдяки великій кількості публікацій у міських газетах «Одесские известия», «Вечерняя Одесса», «Пресс-курьер».

Негатив про євроінтеграцію: сумніви щодо наявності позитивної громадської думки стосовно євроінтеграції України та нехтування політиками думкою українців, небажання Європейського Союзу приймати Україну найближчим часом («Чорноморські новини» – інтерв'ю з экс-міністром закордонних справ Костянтином Грищенком); думка міністра закордонних справ Финляндії щодо «плачевного состояния Украины», взагалі – недоцільність політики України щодо євроінтеграції («Республіка. Політика. Право». – «Ибо пришлось нам спастись нашу землю от нас самих»); відсутність інтересу з боку ЄС до розв'язання проблеми Придністров'я.

Негативними мотивами щодо Польщі є іронія з приводу небажання поляків працювати на сезонних роботах («Моряк» – «Поляки не любят собирать ягоды»), виступи польських профспілок проти дозволу доступу українців до легальної сезонної роботи в Польщі («Вечерняя Одесса» – «Польские профсоюзы блокируют введение распоряжения министерства труда...»), негативні наслідки для економіки Польщі («Коммерсант Юга» – «Экспансия иностранного капитала: поиск меры»).

КОНТЕНТ-АНАЛІЗ – ІНТЕРНЕТ-ВИДАННЯ 01-31.07.2006

Назва ЗМІ	Кількість позитивних згадувань у провідних ЗМІ (у тому числі про Польщу)	Кількість негативних згадувань у провідних ЗМІ (у тому числі про Польщу)	Кількість нейтральних згадувань у провідних ЗМІ (у тому числі про Польщу)	Загальний баланс	Загальний баланс попереднього місяця	Динаміка
www.ara.com.ua – Армянское Радио	1	0	5	+1	0	1↑
www.euromedia-group.org.ua – Одесская медиа-группа – Евровыбор	1	0	3	+1	0	1↑
www.glasweb.com – ГЛАС	1	1	0	0	0	0
www.krug.com.ua – ТРК «Круг»	4	3	5	+1	0	1↑
www.misto.odessa.ua – Информационный сайт Одессы	5	3	2	+2	0	2↑

1	2	3	4	5	6	7
www.od.ura-inform.com – УРА-Информ. Одесса	10	1	6	+9	0	9↑
www.odessa.ua – Официальный сайт города	5	0	3	+5	0	5↑
www.reporter.com.ua – ИА «Репортер»	5	0	3	+5	0	5↑
ВСЬОГО	32	8	27	+24	-	24↑

КОНТЕНТ-АНАЛІЗ – ІНТЕРНЕТ-ВИДАННЯ 01-31.08.2006

Назва ЗМІ	Кількість позитивних згадувань у провідних ЗМІ (у тому числі про Польщу)	Кількість негативних згадувань у провідних ЗМІ (у тому числі про Польщу)	Кількість нейтральних згадувань у провідних ЗМІ (у тому числі про Польщу)	Загальний баланс	Загальний баланс попереднього місяця	Динаміка
www.ara.com.ua – Армянское Радио	0	0	0	0	+1	1↓
www.euromedia-group.org.ua – Одесская медиа-группа – Евровыбор	1	1	1	0	+1	1↓
www.glasweb.com – ГЛАС	0	2	1	-2	0	2↓
www.krug.com.ua – ТРК «Круг»	7	3	6	+4	+1	3↑
www.misto.odessa.ua – Информационный сайт Одессы	2	2	3	0	+2	2↓
www.od.ura-inform.com – УРА-Информ. Одесса	0	1	3	-1	+9	10↓
www.odessa.ua – Официальный сайт города	1	0	0	+1	+5	4↓
www.reporter.com.ua – ИА «Репортер»	0	2	1	-2	+5	7↓
ВСЬОГО	11	11	15	0	+24	24↓

Резюме: Характер повідомлень здебільшого позитивний та нейтральний. Негативні публікації про євроінтеграцію висвітлювались переважно на Інформаційному сайті Одессы, ІА «Репортер», ТРК «Круг» та ТРК «Глас».

Позитивного балансу про євроінтеграцію досягнуто в основному завдяки великій кількості публікацій на сайтах: ТРК «Круг», УРА-Інформ, Офіційний сайт міста, Інформаційний сайт Одеси.

Негатив про євроінтеграцію: проблема спрощення візового режиму; критика Президента ПАРЄ щодо повільного розвитку демократії та проблем з верховенством права на Україні (ТРК «Круг» та ТРК «Глас»); сумніви щодо наявності позитивної громадської думки стосовно євроінтеграції України та нехтування політиками думкою українців; думка міністра закордонних справ Фінляндії щодо «плачевного становища України»; стурбованість Єврокомісії станом трубопроводів в Україні (Інформаційний сайт Одеси); думка голови Одеської обласної ради щодо неготовності України до вступу в євротрукури (Ура-Інформ); низький рівень знання молоддю України своїх прав (Репортер), а також ситуація з отруєнням місії ЄС в Рені (Репортер, др.).

Контент-аналіз повідомлень, що стосуються євроінтеграційного процесуза підсумками моніторингу ЗМІ Харківської області

*(зокрема, польського досвіду вступу у ЄС), який здійснювався
(01.07 – 31.08.2006)*

Контент-аналіз здійснювався на основі моніторингу провідних регіональних ЗМІ:

7 теле- та 6 радіоканалів:

- телеканал «Сімон», «Фора», «Фоварит», «7 канал», «R-1», «ОТБ», «А/ТВК»
- радіоканали «Новая волна», «Русское радио», «L-FM», «ХІТ-FM», «Харьковское областное радио», «Взрослое радио».

3 веб-сайтів:

- www.kharkivoda.gov.ua,
- www.lenta.kh.ua,
- www.city.kharkov.ua

10 провідних газет і журналів:

- газета «Комсомольская Правда. Харьков»;
- газета «Слобідський Край»;
- газета «Городская газета»;
- газета «Клочок Правды»;
- газета «Новый День»;
- газета «Слобода. Харьков»;
- газета «Объектив-но»;
- газета «Вечерний Харьков»;
- газета «Пятница»;
- газета «Время».

Тираж даних газет (виходячи з офіційних даних, що вказані редакцією):

- «Слобідський край» – 11100 примірників
- «Вечерний Харьков» – 10000 примірників
- «Время» – 25020 примірників (виходить тричі на тиждень)

- «Слобода. Харьков» – 5000 примірників
- «Объектив-но» – 5000 примірників
- «Пятница» – 5000 примірників
- «Новый день» – 5000 примірників (виходить тричі на тиждень)
- «Комсомольская Правда. Харьков» – 130000 примірників (щоденна газета)
- «Городская газета» – 10000 примірників (виходить щочетверга)
- «Клочок Правды» – 5000 примірників (виходить щотижнево)

(Аналіз був зроблений за матеріалами за період з 1 липня по 31 серпня 2006 року.)

Безумовно, акцент у висвітленні інформації про ЄС визначений приналежністю цих газет.

Так, газета «Слобідський край» є друкованим органом Харківської обласної ради та облдержадміністрації, «Слобода» – Харківського міського виконавчого комітету. Власник газети «Время» депутат ВР О. Б. Фельдман (БЮТ). Газетою «Вечерний Харьков» опікується команда колишнього губернатора Харківщини, голови виборчого штабу Партії Регіонів Є. П. Кушнар'ова. Газета «Пятница» входить до кола інтересів нинішнього губернатора – А. Б. Авакова, а «Новый день» є власністю В. Г. Суботіна – голови правління банку «Мегабанк», першого секретаря Харківського обласного комітету СПУ.

КОНТЕНТ-АНАЛІЗ – ТЕЛЕКАНАЛІВ 01.07-31.08.2006

Назва ЗМІ	Кількість позитивних згадувань у провідних ЗМІ (у тому числі про Польщу)	Кількість негативних згадувань у провідних ЗМІ (у тому числі про Польщу)	Кількість нейтральних згадувань у провідних ЗМІ (у тому числі про Польщу)	Загальний баланс	Загальний баланс попереднього місяця	Динаміка
«Simon»	0	0	0	0	0	0
«Фора»	0	0	0	0	0	0
«Фоварит»	0	0	0	0	0	0
«7 канал»	0	0	0	0	0	0
«R-1»	0	0	0	0	0	0
«ОТБ»	0	0	0	0	0	0
А/ТВК	0	0	0	0	0	0
Всього	0	0	0	0	0	0

Аналіз регіональних випусків новин на харківських телеканалах засвідчив відсутність будь-яких повідомлень проєвропейського характеру.

На телеканалі «Simon» тричі на день виходять власні новини під назвою «Объектив – новости» (17:40, 20:30, 00:35), які у серпні не виходили в ефір через щорічну відпустку. Харківський «7 канал» транслює «Новости АТН» (Агентство. Телевиденья. Новости), які з липня по серпень не розмістили у своїх випусках жодних новин з даної тематики. На «7 канал» вони виходять тричі на день (18:30, 20:30, 23:20).

На телеканалі А/ТВК виходять новини «Харьковские новости» (18:00, 20:55 і 23:25), які повторюються на телеканалах «Фора» (02:45 і 04:40) та «Фаворит» (18:00, 22:40).

Харківський телеканал «R-1» та «ОТБ» (Обласне телебачення), які транслюють свої програми на одній хвили (вдень – обласне телебачення, ввечері – передачі каналу «R-1») також не розмістили жодних новин, які б стосувалися євроінтеграційного процесу.

Отже, за два місяці, з липня по серпень, жоден з семи харківських телеканалів, серед яких шість комерційних («Simon», «Фора», «Фоварит», «7 канал», «R-1», «А/ТВК») і один державний («ОТБ» – Обласне Телебачення) не розмістив інформації, що стосується інтеграції України в Європу. Взагалі на харківському телебаченні влітку спостерігається різкий спад кількості повідомлень та низька активність журналістів, що характеризується специфікою сезону (відпустки).

КОНТЕНТ-АНАЛІЗ – ДРУКОВАНІ ЗМІ 01-31.07.2006

Назва ЗМІ	Кількість позитивних згадувань у провідних ЗМІ (у тому числі про Польщу)	Кількість негативних згадувань у провідних ЗМІ (у тому числі про Польщу)	Кількість нейтральних згадувань у провідних ЗМІ (у тому числі про Польщу)	Загальний баланс	Загальний баланс попереднього місяця	Динаміка
1	2	3	4	5	6	7
«Комсомольская Правда. Харьков»	2	0	1	+2	0	2↑
«Слобідський Край»	1	0	4	+1	0	1↑
«Городская газета»	2	0	0	+2	0	2↑
«Клочок Правды»	0	2	0	0	0	0
«Новый День»	1	0	3	+1	0	1↑
«Слобода. Харьков»	6	0	10	+6	0	6↑

1	2	3	4	5	6	7
«Вечерний Харьков»	5	1	5	+4	0	4↑
«Пятница»	0	0	1	0	0	0
«Время»	5	3	8	+2	0	2↑
«Объектив-но»	0	0	0	0	0	0
Всього	22	6	32	+18	0	18↑

01-07.07.2006

Беручи до уваги специфіку харківського регіону, де здебільшого спостерігається низький рівень зацікавленості міських ЗМІ новинами, що стосуються євроінтеграційного процесу, негативні повідомлення майже відсутні. Збалансована кількість позитивних та нейтральних повідомлень створюють загальну новинарну картину харківського регіону.

Позитивні публікації про євроінтеграцію містяться у міських газетах «Городская газета», «Новий День», «Вечерний Харьков», «Слобода. Харьков». Переважно це інформація про європейську інтеграцію у сфері культури, спорту та армії. Газета «Вечерний Харьков»: «Прощай, Україна! Виват, Европа!» (3 июля 2006 г., №70), «Наши архитекторы – лучшие в Европе» (3 июля 2006 г., №70), «Харьковские офицеры хотят в НАТО», (5 июля 2006 г. №71). У газеті «Время» це короткі повідомлення в рубриці «Вчера, сегодня, завтра», які стосуються вступу України до НАТО, фінансування ЄС будівництва в Харкові газопроводу (6 липня 2006 р. №74).

8-14.07 2006

Негативних публікацій про євроінтеграцію в міських газетах майже не спостерігається. Позитивні публікації здебільшого висвітлюються у газетах «Слобода. Харьков», «Вечерний Харьков», «КП в Харькове», «Городская газета» та «Слобідський Край». У Газеті «Слобода. Харків» це переважно повідомлення новинарного характеру, які стосуються ООН, НАТО. Це короткі новини у рубриці «Що? Де? Коли?», «В трех словах». А також новини економічної тематики у євроінтеграційному ключі «Предприниматели – предпринимателям» (№53, 4 июля), культурної тематики «Кто такие волонтеры?» (№53, 4 июля).

Позитивного балансу про євроінтеграцію досягнуто в основному завдяки публікаціям у комунальних газетах. Негатив про євроінтеграцію знаходимо у газетах «Клочок Правди» – звинувачення у бездіяльності та політичні закиди («Нет элит, есть только мифы» (№26,1-7 июля) та «Время» – стаття «Украинская армия и НАТО: взгляд из Харькова» (8 липня 2006 р. №75).

15-21.07 2006

Негативні публікації про євроінтеграцію відсутні. Позитивного балансу про євроінтеграцію досягнуто завдяки певній кількості нейтральних повідомлень та публікаціям у таких виданнях, як «Время» та «Комсомольська Правда. Харків». Це переважно інформація новинарного характеру про допомогу Польщі у створенні демократії в Україні у рубриці «Вчера, сегодня, завтра» (15 липня 2006 р. №78), «Слобода. Харьков» – про інтеграцію України до ЄС (18 липня 2006 р. № 57).

22-28.07 2006

На цьому тижні спостерігається різкий спад зацікавленості журналістів усіх видань в новинах євроінтеграційного характеру. Так, повідомлення нейтрального характеру, що стосуються інтеграції та європейського суспільства в цілому знаходимо у таких виданнях, як «Слобідський край», «Слобода.Харків», «Новый День» (Моя земля – мое «Табакко», 24 июля 2006 г.). «Вечерний Харьков» містить одну публікацію позитивного характеру «Все мое время...» (26 июля 2006 г., №80) «Депутаты отменили принятое ими ранее — 3 июня на 2-й сессии — решение «Об обеспечении внеблокового нейтрального статуса Украины и конституционных основ суверенитета и независимости Украины на территории Харьковской области».

КОНТЕНТ – АНАЛІЗ – ДРУКОВАНІ ЗМІ
01-31.08.2006

Назва ЗМІ	Кількість позитивних згадувань у провідних ЗМІ (у тому числі про Польщу)	Кількість негативних згадувань у провідних ЗМІ (у тому числі про Польщу)	Кількість нейтральних згадувань у провідних ЗМІ (у тому числі про Польщу)	Загальний баланс	Загальний баланс попереднього місяця	Динаміка
«Комсомольская Правда. Харьков»	0	0	0	0	+2	2↓
«Слобідський Край»	4	0	4	+4	+1	3↑
«Городская газета»	1	0	1	+1	+2	1↓
«Клочок Правды»	0	0	0	0	0	0
«Новый День»	1	0	6	+1	+1	0
«Слобода. Харьков»	9	1	18	+8	+6	2↑
«Вечерний Харьков»	3	2	5	+1	+4	3↓
«Пятница»	0	0	0	0	0	0
«Время»	2	1	4	+1	+2	1↓
«Объектив-но»	0	0	0	0	0	0
Всього	20	4	38	+16	+18	4↓

29.07–04.08.2006

На цьому тижні спостерігається динаміка росту кількості публікацій, зокрема нейтральних. При цьому збільшується кількість позитивних публікацій у газетах «Слобідський край» (29 липня 2006 року) – інформація про наміри Росії разом з Японією та Європейським космічним агентством будувати космічні кораблі, «Новый День» («Больницам области- финансовую самостоятельность» №82, 31 июля 2006 г.) -присвячена впровадженню європейських практик у сфері медицини в Харківській та Житомирській областях. В газеті «Вечерний Харьков» загалом статті негативного характеру відсутні. Публікації нейтрального характеру в газеті «Время» мають новинарний характер. Здебільшого це короткі повідомлення, які стосуються останніх новин у сфері відносин ЄС та Лівану, заява Генконсульства Польщі щодо транзитних віз (3 августа, №86).

05–11.08.2006

У «Слобідському краї» за 5 серпня наводиться інформація із «Файненшл таймс» про сумніви в спроможності Ющенка утриматися на хвилі інтеграції до Заходу. «Время» за 5 серпня повідомляє про поїздку до Польщі та Чехії харківських юних футболістів та про наміри російського «Газпрому» продавати в Європу газ по 300 дол.

Цікаво подає інформацію міська комунальна газета «Слобода» – в кожному номері новини про ЄС не більше одного рядка.

З появою негативних згадувань, що стосуються європейської інтеграції, у таких виданнях як «Время» та «Вечерний Харьков», зберігається динаміка між позитивними та нейтральними повідомленнями у решти провідних харківських видань.

12–18.08.2006

У газеті «Комсомольська Правда. Харків», як і минулого місяця, спостерігається стійка відсутність будь-якої інформації про євроінтеграцію. Протягом другого тижня серпня відсутні негативні згадування в усіх виданнях міста, зі стійким зростанням кількості нейтральних публікацій – «Вечерний Харьков», «Слобода Харьков», «Городская газета». «Слобідський край» за 15 серпня («Чи по-європейськи за ґратами») розмістив інформацію про відвідини Зміївського і Дергачівського СІЗО менеджера програми Ради Європи «Поліція й права людини» Андре Конзе для оцінки дотримання прав і свобод людини в СІЗО.

19–25.08.2006

Наприкінці серпня спостерігається спад зацікавленості новинами європейського характеру. Стійка відсутність негативних новин у всіх виданнях і мінімальна кількість повідомлень позитивного та нейтрального характеру («Слобода. Харьков» та «Вечерний Харьков»).

26.08–01.09.2006

Останній новинарний тиждень літа засвідчив збереження тенденції до малої кількості будь-яких повідомлень про європейську інтеграцію, європейське суспільство та зацікавленість цими новинами харківськими ЗМІ та регіону загалом. Лише газета «Время» та «Слобода. Харків» змогли утримати свої позиції завдяки подачі повідомлень нейтрального характеру.

Загальні висновки моніторингу ЗМІ

Аналіз регіональної преси за два місяці не виявив жодної аналітичної статті про євроінтеграцію.

Майже немає інформації, підготовленої місцевими журналістами. Як правило, статті, в яких згадується про Європу, передруковані з центральних видань або з Інтернету.

Найбільша кількість згадувань про Європу в газеті міської ради «Слобода». Але це новини одним рядком, наприклад: «Євросоюз призиває нове українське правительтво продовжити реформи» або «Китай приглашает Россию, США и ЭС принять участие в разработке своей программы освоения Луны».

В інших виданнях якщо і згадується про ЄС або Європу, то в контексті європейських стандартів, до яких Україна ніяк не може дотягнутися (освіта, якість води, видача ліцензій підприємцям).

З тематики «Культура», «Спорт» – лише інформація про поїздки харків'ян до європейських країн, із захисту прав людини – лише одна публікація про інспектування Радою Європи наших СІЗО.

Отже, регіональна преса недостатньо інформує мешканців про Європейський Союз, чим порушує законодавство щодо інформування громадськості про євроінтеграційні процеси в Україні.

КОНТЕНТ-АНАЛІЗ – ІНТЕРНЕТ-ВИДАННЯ 01–31.07.2006

Назва ЗМІ	Кількість позитивних згадувань у провідних ЗМІ (у тому числі про Польщу)	Кількість негативних згадувань у провідних ЗМІ (у тому числі про Польщу)	Кількість нейтральних згадувань у провідних ЗМІ (у тому числі про Польщу)	Загальний баланс	Загальний баланс попереднього місяця	Динаміка
www.kharkivoda.gov.ua	1	1	0	0	0	0
www.lenta.kh.ua	1	0	0	+1	0	0
www.city.kharkov.ua	0	0	2	0	0	0
ВСЬОГО	2	1	2	+1	-	1↑

01–07.07.2006

Аналіз трьох провідних веб-сайтів міста демонструє збереження тенденції низького рівня зацікавленості Харкова і регіону новинами євроінтеграційного характеру. Повідомлення короткі, здебільшого новинарного характеру

Наприклад, про зустріч губернатора Арсена Аракова із сенатором Італії Карло Берніні. Під час бесіди обговорювалося питання залучення інвестицій для модернізації міжнародного аеропорту Харкова, можливість створення нової українсько-італійської авіакомпанії, залучення інвестицій до будівельної галузі Харківщини, а також інші інвестиційні проекти (kharivoda.gov.ua).

(city.kharkov.ua) 04.07.09 – інформація в новинах про наміри мера Михайла Добкіна винести на сесію міської ради питання про заборону паління в громадських місцях. Він сказав про те, що рівень життя та культури в Харкові не відповідає європейським стандартам. Наприклад, ми рівняємося на європейців тільки рівнем цін, а якість життя погіршується. У підприємців не завжди є ліцензії на продаж алкоголю та сигарет, дітям продають заборонені товари. Це не наблизить нас до Європи.

08–14.07.2006

Спостерігається відсутність зацікавленості новинами європейської тематики. Тільки одна інформаційна новина про НАТО.

(kharivoda.gov.ua 12.07.06) Харківська обласна прокуратура опротестувала ухвалу раніше постанову облради «Про забезпечення суверенітету України на території Харківщини», згідно з якою військовослужбовці НАТО не мають права знаходитися в Харківській області. Як повідомили в облпрокуратурі, депутати вийшли за рамки своїх повноважень.

15–21.07.2006

Відсутні будь-які новини про євроінтеграцію.

22–28.07.2006

Утримується баланс між позитивними та нейтральними повідомленнями, хоча їх загальна кількість невелика.

www.lenta.kh.ua. (24.07.06) – Харьков получил от железнодорожников пригородный терминал европейского уровня.

www.city.kharkov.ua. (28.07.2006) – Новина з брифінгу Голови депутатської комісії з міжнародного співробітництва та інвестицій Сергія Сьомочкіна. Він повідомив, що за інвестиційною привабливістю Харків знаходиться всього лише на 5-му місці в Україні. В Харкові склалася критична ситуація в інвестиційній сфері – за 1 півріччя 2006 року було одержано всього 13 млн. дол. прямих інвестицій. На кожного харків'янина припадає лише 190 дол. інвестицій в рік, тоді як в Європі цей показник становить від 500 до 1000 євро.

29.07–04.08.2006

Збільшується кількість позитивних новин на тих веб-сайтах, де раніше спостерігалася відсутність позитивних повідомлень або нейтральних новин, що засвідчує збільшення динаміки росту кількості повідомлень.

www.lenta.kh.ua (29 августа 2006) – Юные спортсмены Харькова развивают отношения с Европой

www.kharivoda.gov.ua. (31 июля 2006) – В ноябре, возможно, будет объявлен тендер на привлечение инвестиций в Харьковский аэропорт. Если мы хотим ориентироваться на Европу, то должны понять, что у нас нет для этого элементарного: дорог, аэропорта, гостиниц, заявил на пресс-конференции в горисполкоме пред-

седатель постоянной комиссии по международному сотрудничеству и инвестициям Харьковского горсовета Сергей Семочкин.

www.kharkivoda.gov.ua. (1 августа 2006) – Евроремонт в зоопарке – На месяц коллектив Харьковского зоопарка пополнился иностранными сотрудниками, которые работают абсолютно бесплатно. Волонтеры из шести европейских стран приехали в самый старый зоопарк Украины, чтобы помочь построить вольер для южноамериканских животных.

www.kharkivoda.gov.ua. (02 серпня 2006) – Загальний обсяг іноземних інвестицій в економіку Харківщини перевищує 939 млн. доларів США

КОНТЕНТ – АНАЛІЗ – ІНТЕРНЕТ-ВИДАННЯ 01–31.08.2006

Назва ЗМІ	Кількість позитивних згадувань у провідних ЗМІ (у тому числі про Польщу)	Кількість негативних згадувань у провідних ЗМІ (у тому числі про Польщу)	Кількість нейтральних згадувань у провідних ЗМІ (у тому числі про Польщу)	Загальний баланс	Загальний баланс попереднього місяця	Динаміка
www.kharkivoda.gov.ua	2	0	0	+2	0	2↑
www.lenta.kh.ua	5	0	0	+5	+1	4↑
www.city.kharkov.ua	1	0	0	+1	0	1↑
ВСЬОГО	8	0	0	+8	+1	7↑

05–11.08.2006

Наявність позитивних повідомлень компенсує ситуацію попереднього тижня і призводить до загального позитивного балансу, але спаду динаміки.

www.kharkivoda.gov.ua (11 серпня 2006) – За поточний тиждень в економіку області інвестовано понад півмільйона доларів США.

www.lenta.kh.ua. (11 августа 2006) – На День города в Харьков приедут иностранные делегации из 8 городов-партнеров.

12–18.08.2006

Відсутність будь-яких новин в електронних виданнях міста призводить до зниження динаміки повідомлень про європейську інтеграцію.

19–25.08.2006

Відсутність повідомлень даної тематики.

26.08–01.09.2006

Останнього тижня серпня спостерігається невелике зростання кількості новин європейської тематики, що приводить до росту динаміки, але не змінює загальної картини низького рівня зацікавленості харківськими ЗМІ у новинах та повідомленнях про європейську інтеграцію.

www.lenta.kh.ua. (29 августа 2006) – Юные спортсмены Харькова развивают отношения с Европой.

www.city.kharkov.ua. (29.08.2006) – Юні спортсмени Харкова розвивають відносини з Європою.

КОНТЕНТ – АНАЛІЗ – РАДІО
01-07.07 2006 року

Назва ЗМІ	Кількість позитивних згадувань у провідних ЗМІ (у тому числі про Польщу)	Кількість негативних згадувань у провідних ЗМІ (у тому числі про Польщу)	Кількість нейтральних згадувань у провідних ЗМІ (у тому числі про Польщу)	Загальний баланс	Загальний баланс попереднього тижня	Динаміка
Радионовости Харкова и региона «Медиапорт»	2	2	2	0	0	0
«Новая Волна»	0	0	0	0	0	0
«Русское радио»	0	0	0	0	0	0
«L-FM»	0	0	0	0	0	0
«ХИТ-FM»	0	0	0	0	0	0
«Харьковское областное радио»	0	0	0	0	0	0
«Взрослое радио»	0	0	0	0	0	0
Всього	2	2	2	0	0	0

01–07.07.2006

Особлива ситуація з радіоканалами Харкова, де серед більш ніж 10 провідних Харківських радіостанцій 9 є розважальними і не містять ані аналітичних, ані новинарних програм.

Лише радіо «Медіапорт», яке виходить на Харків та область, в регіональному випуску новин розміщує інформацію про європейську інтеграцію та шляхи її розвитку в Україні.

08–14.07.2006

За перші два тижні спостерігається відсутність будь-яких новин.

15–21.07.2006

Лише в середині місяця з'являється повідомлення європейської тематики про спрощення візового режиму.

Радіо-порт (18.07.2006) – Въезд в страны ЕС для украинцев может быть упрощен.

22–28.07.2006

Наступний тиждень показує динаміку зростання кількості новин євроінтеграційного тематики. З'являються новини як позитивного, так нейтрального і негативного характеру.

26.07.2006 (за матеріалами Financial Times) пройшла інформація «Провал «оранжевой революции» спас Украину от преждевременного вступления в НАТО», де міститься критика нинішньої влади та наводяться висловлювання західних політиків, які не бачать можливості вступу України до ЄС та НАТО.

29.07–04.08.2006

29.07.2006 – «Германия считает Украину надежным партнером в транзите российского газа» – нейтральне інформаційне повідомлення.

КОНТЕНТ – АНАЛІЗ – РАДІО

05-11.08 2006 року

Назва ЗМІ	Кількість позитивних згадувань у провідних ЗМІ (у тому числі про Польщу)	Кількість негативних згадувань у провідних ЗМІ (у тому числі про Польщу)	Кількість нейтральних згадувань у провідних ЗМІ (у тому числі про Польщу)	Загальний баланс	Загальний баланс попереднього тижня	Динаміка
1	2	3	4	5	6	7
Радионовости Харкова и региона «Медиапорт»	2	1	3	+1	0	1↑
«Новая Волна»	0	0	0	0	0	0
«Русское радио»	0	0	0	0	0	0
«L-FM»	0	0	0	0	0	0
«ХИТ-FM»	0	0	0	0	0	0

1	2	3	4	5	6	7
«Харьковское областное радио»	0	0	0	0	0	0
«Взрослое радио»	0	0	0	0	0	0
Всього	2	1	3	+1	0	1↑

05–11.08.2006

На початку серпня спостерігається збалансованість між кількістю позитивних і негативних новин на радіо.

9.08.06 – позитивна новина: Европейский Союз выделил 2 млн. евро на реализацию проекта ТАСИС «Поддержание развития системы медицинских стандартов в Украине». 9.08.06.- нейтральна інформація: «Референдум по вопросу членства Украины в НАТО проведут не раньше 2008 года. Об этом заявил министр иностранных дел Борис Тарасюк»

12–18.08.2006

Зменшення динаміки росту кількості новин.

19–25.08.2006

Відсутність новин будь-якого характеру, що свідчить про низький рівень поінформованості харків'ян та зацікавленості регіональних ЗМІ у висвітленні повідомлень європейської тематики.

26.08–01.09.2006

Останній тиждень демонструє зменшення динаміки зростання кількості новин, що призводить до негативної картини. Відсутність інформації на місцевих радіохвилях не виправдовує себе.

Вихідні